

6. איך מכניסים עופרת לעיפרון?

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה בינונית)

מכניסים עופרת לעיפרון – על ידי הנחת העופרת בין שתי חתיכות עץ.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית)

א. התאמת הכיתובים לאיורים:

– 'עיפרון בשלב שלפני עיצובו הסופי' – מתאים לאיור 6;

– 'לוחות עץ הדבוקים זה לזה ובתוכם פסי עופרת' – מתאים לאיור 4;

– 'קופסת עץ שבתוכה פסי עופרת המוקצעת לפסים מעוגלים' – מתאים לאיור 5.

ב. כיתובים לאיורים האחרים:

– איור 1: לוח עץ;

– איור 2: לוח עץ שנחרצו בו חריצים;

– איור 3: לוח מחורץ ממולא בפסי עופרת;

– איור 7: עיפרון בעיצובו הסופי סופית.

שאלה 3: איתור מידע (ברמה נמוכה)

עיפרון טוב הוא עיפרון שאי אפשר לראות בו את החיבור בין שתי חתיכות העץ שמהן הוא עשוי / הנראה עשוי מקשה אחת; כאילו העופרת הוחדרה לגליל העץ דרך חור.

שאלה 4: איתור מידע (ברמה נמוכה)

מקור המידע על דרך ייצור העפרונות: איש המכירות של חברת "ג'וזף דיקסון קרוסיבל", יצרנית עפרונות צהובים.

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית)

מטרת הטקסט אינה – לתת הוראות הפעלה.

שאלה 6: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

דוגמאות לשאלות על תהליך ייצור העפרונות או על הנתונים המובאים בקטע שאין עליהן תשובה:

– כיצד יוצרים את הצורה המשושה או המתומנת של עפרונות?

– מדוע לוחות העץ הם באורך 18.5 ס"מ ואילו פסי העופרת קצרים מהם – באורך 17.8 ס"מ?

– מה הסיבה לעובי הקבוע של לוחות העץ 0.64 ס"מ?

– האם קיים תהליך ייצור שונה?

– מה הייתה דרך הייצור הראשונה של העיפרון?

שאלה 7: מקומו של העיפרון בעידן המחשב

החיבור עוסק בתופעה תרבותית בעלת היבט שימושי-מעשי ומשתייך לכתיבה עיונית. אפשר לקשרו למסגרת רעיונית רחבה יותר כגון שמרנות מול קדמה, חדש מול ישן, התמורות שמחוללות המצאות טכנולוגיות בחיינו וכו'.

אפשרות א. על התלמיד לעמת ולהשוות שתי חלופות לטכניקות (או לכלי) כתיבה: האחת מסורתית (ביד), והשנייה חדשנית (במכונה) – שהפכה זה מכבר לנוהג נפוץ. גם לכותב ולהעדפתו יש ביטוי בחיבור; בצד ההיבט הכללי יש מקום לאישי.

אפשרות ב. הכותב "נעלם", ועל הבמה עולות שתי דמויות האמורות לשכנע בטענותיהן, במחשבותיהן וברגשותיהן, במעין מחזה. כל דמות תדבר בגוף ראשון ותפנה אל רעותה בגוף שני. לפני הכתיבה יש להציע לתלמידים הבוחרים באפשרות זו לדמיין מי הם הדוברים, ולסרטט במחשבתם או על הדף פרופיל של כל דמות: גיל (תלמיד או מבוגר), עיסוק, מקצוע ועוד, כמו שבונים בדמיון סיפור או משחזרים אירוע-שיחה. קריאה בכיתה של מערכה מתוך מחזה (הנכלל בתכנית הלימודים בספרות) עשויה להשרות אווירה הולמת, ואפשר ששני תלמידים "ישחקו" סצנה דיאלוגית זו בכיתה. נוסף על מילות הדיאלוג אפשר להוסיף (בסוגריים, לאחר שם הדובר) מהי נימת הדיבור או מהי מחוות הגוף, כמו הוראות בימוי, כגון "שרית" (זוקפת אצבע ומרימה קולה); "דניאל (בהתרגשות)", ואפשר להוסיף תיאור קצרצר של מקום השיחה (החדר, הגן), ושל ערוץ התקשורת (פנים אל פנים, שיחת טלפון, התכתבות בדואר האלקטרוני).

בניית הדיאלוג מחייבת למשמעת מסוג אחר: לנסח תגובה לכל טענה וטענה של אחד הצדדים, תגובה שתכיל הבעת עמדה, הסבר והנמקה. ה"האזנה" של דובר א' לדובר ב' (ולהפך) היא מלאה, וכל היגד יזכה להתייחסות, במבנה של "פינג-פונג". אף אם טקסט הדיאלוג אינו מקושר תמיד בהיותו טקסט לא רציף, הרי עליו להיות לכיד.

נימוקים לבחירת כלי הכתיבה:

מחשב	עיפרון או עט
הכתיבה באמצעות הקלדה מכבידה (רצוי לשלוט בהקלדה עיוורת להקלה על הכתיבה)	כתיבה חופשית ונוחה, אפשרית בכל מקום (פתק, הערה בשולי ספר, בשולי מסמך וכד')
הטקסט שמתקבל קריא ומסודר; אפשרות לגוון את צורתם וגודלם של הגופנים	חותם אישי המתגלה בצורת האותיות, בגודלן, בשוליים וברצף השורות
קל לערוך ולשנות את הטקסט: תוספת, השמטה, המרת מילים, שינוי סדר, תיקון שגיאות	יש לכתוב פעם נוספת את כל הטקסט אם רואים צורך לשנותו (עט) או כתיבה חלקית (עיפרון).
עיסוק רב ולעתים מיותר בעיצוב.	–
תלות באמצעים טכנולוגיים (למשל הדפסה)	ללא תלות באמצעים טכנולוגיים

אפשר להוסיף ולהגדיר צרכים שונים של כתיבה: למשל לשם סרטוט, ציור, לכתיבה ארעית (שתימחק לאחר מכן).

שאלה 8: הערך "עיפרון" בלקסיקון

במטלה זו הסוגה של הטקסט – ערך בלקסיקון – חשובה לא פחות מן התכנים. את המידע על העיפרון יש לשאוב משלושה מקורות, ושילוב המידע ייעשה לאחר בדיקת תת-הנושאים שכל מקור מציע, ומתוך שיקול דעת מה הם הפרטים שאפשר לאחד בכתיבה לפסקה אחת. מתבקשת אפוא קריאה משווה של המקורות כדי להחליט מהו המקור העשיר והמלא בפרטים בתת-הנושא המסוים, מה יופיע כתשתית ב"ערך" ומה יתווסף עליו מן המקורות האחרים. העתקת משפטים מן המקור לגיטימית במטלה זו.

לקסיקון הוא אוצר של ערכים ומונחים במקצוע מסוים (על פי אבן שושן). ערך בלקסיקון ייחשב טקסט מדעי פופולרי המוסר מידע. הכתיבה אמורה להיות אובייקטיבית ודייקנית, במבנה שקוף של סדר הדברים. בדרך כלל יחידת השיח הראשונה של הערך באה ברצף עם שם הערך; לרוב מתקבל משפט שמני, חסר אוגד.

בלקסיקונים מסוימים הערכים מנוסחים כמעין הגדרה, וכוללים הסבר או תיאור קצרצר של הנושא. יש ערכים הפורסים יריעה שלמה בנושא, והם מתקרבים בהיקפם למאמר מדעי-עיוני; כך למשל יש שנפרס בהם מגוון תאוריות או שמתוארות תמורות שהתחוללו בתפיסת הערך בחלוף העתים. כמו בכל טקסט מדעי יש חשיבות למועד פרסום הלקסיקון ולמידת העדכון שלו, במיוחד כשה"ערך" אינו רק היסטורי, והוא קשור לחיי ההווה.

מאפיין מבני בולט בערכי הלקסיקון – הטקסט מאורגן במבנה כרונולוגי: השינויים שחלו בתחום עשויים להקיף עשרות שנים או אלפי שנים (למשל בערך "משפחה" בלקסיקון).

7. מוצרי צריכה ומוצרים בני קיימה

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה בינונית)

תחום החיים ששני המונחים שייכים אליו – כלכלה.

שאלה 2: פרשנות והיסק (ברמה נמוכה)

א. מוצרי צריכה הם מוצרים ושירותים המספקים את רצונותיהם של בני אדם.

ב. מוצרים בני קיימה הם מוצרי צריכה / מוצרים המשמשים לטווח ארוך / שאינם מתכלים בבת אחת / שהשימוש בהם רב-פעמי.

הערה: ההגדרה למונח הראשון אינה נתונה ב"ערך" בתבנית השגורה, ויש להפיק אותה בשילוב בין המשפט השני למשפט הראשון. למונח השני יש כמה הגדרות חלופיות בערך; די באחת מהן כתשובה מלאה.

שאלה 3: פרשנות (ברמה בינונית)

היחס בין מוצרי צריכה למוצרים בני קיימה הוא – היכללות.

הערה: אפשר להסיק את התשובה מתוך הכתוב בערך 'מוצרים בני-קיימה': "מוצרי צריכה שהם נכסים...". התשובה מצריכה ידע קודם על יחסים בין משמעים (היכללות של משמעים – היפונימיה).

שאלה 4: פרשנות והיסק (ברמה בינונית-גבוהה)

מכונת תפירה במפעל לייצור בגדים או בביתה של תופרת מקצועית המתפרנסת מתפירה היא מוצר ייצור.

מכונת תפירה המשמשת אדם בביתו לתפירה לצריכה עצמית היא מוצר צריכה.

הערה: אפשרית אף ההבחנה בין מכונת תפירה תעשייתית למכונת תפירה ביתית.

שאלה 5: א-ב – היסק (ברמה נמוכה); ג – פרשנות והיסק (ברמה בינונית)

א. אפיונים של מוצר שאינו בר-קיימה: מתכלה; השימוש בו חד-פעמי, משמש זמן קצר.

הערה: התשובה חופפת במידת מה את התשובה על שאלה ב2 (על דרך ההיפוך).

ב. (1) מצלמה היא מוצר בר-קיימה.

(2) סרט צילום **אינו** מוצר בר-קיימה.

ג. דוגמאות מתחומים שונים (נדרשות שתיים מתחום אחד בלבד):

התחום	מוצר בר קיימה	מוצר שאינו בר קיימה
ציוד משרדי	סורק / מדפסת / מחדד	דפים / עיפרון / דיו
ציוד בית ספר	לוח	גיר / מצבצב (טוש)

מטבח	צלחת / תנור אפייה	סבון כלים / עוגה
תחבורה	מונית / אוטובוס	דלק / כרטיסייה

הבעה ואוצר מילים

שאלה 6: הסתפקות במועט

על "הסתפקות במועט" אפשר לדבר רק בחברה "שיש לה" – המבוססת כלכלית – או בחברת שפע. שהרי לאדם שאמצעיו הכספיים מצומצמים אין כל בררה אחרת; ההסתפקות במועט היא מציאות חייו. אפשר להניח כי רעיון זה צמח בחברה שבה חיו אנשים ברווחה ובעושר ונהנו ממחמדי החיים בצד קשי יום שהפרוטה חסרה בכיסם. אנשי רוח והרגישים לפערים חריפים אלו פיתחו תאוריה של הסתפקות במועט. וזו מייחסת חשיבות לערכים אנושיים ו"להיות אדם", ומסרבת להיות עבד למקדש הממון. מחשבה כזו, שאדם יכול לבחור לו את דרך חייו מבחינה כלכלית, מעודדת אנשים שהעוני הוא גורל חייהם. המוסר גובר על החמדנות, תכונות האופי חשובות מכובד הארנק, הפנים משמעוטי יותר מהחוץ. סוגיה כזו מתחדדת בחברה המערבית שעל דגלה הכלכלי מסומנים כערכים הצריכה והראוותנות והמוצר החדש.

התלמיד יציג טיעון מגובש בנושא זה, שמבנה העומק שלו הוא **בעד** או **נגד** רעיון חברתי ומוסרי. אף שהמטלה מנוסחת כך שהיא עשויה למשוך את התלמיד לעמדה צדקנית מטיפנית ומתחסדת (שהרי מורגש וידוע שהציפייה של מחנכים היא הניתב אל הטוב והמוסרי), אפשר להניח כי יעזו להביע את אשר עם לבם.

כמו בכתיבת כל טיעון יש להקדיש תשומת לב לפסקת הפתיחה (לסוגיה השונים) ולפסקת הסיום (לסוגיה השונים); יש לבחור מתי תיחשף עמדת הכותב – מיד בהתחלה, בגוף, או לקראת הסוף; יש להחליט מה מקומו של תיאור התופעה בחברה ומה היקפו.

הבאת פתגמים או מימרות המתקשרים לנושא עשויה להיות בחיבור זה אחת הדרכים המוצלחות והנוחות לבניית הטיעון. ואפשר להיעזר בספרי פתגמים ובמובא במקורות יהודיים. ההנמקה העכשווית לאימוץ גישת ההסתפקות במועט עשויה להציג לא רק היבטים מוסריים, אלא אף תועלתיים ומעשיים. שהרי ידוע כי הצריכה המוגברת גורמת לריבוי פסולת מוצקה, לזיהום האוויר והמים, לכריתת יערות, לניצול משאבי כדור הארץ ולאפקט החממה. וכך חסידי איכות הסביבה עשויים לגשת אל הרעיון ולאמצו כססמה מכיוון חדש, שלא היה מוכר בעולם של שלשום.

שאלה 7: מילים מן השורש יצ"ר

שתי הקבוצות:

א. מוצר: ייצר, ייצור, תוצר, תוצרת, יצרן, יצרני

ב. יצר, נוצר, יוצר, יצירה, יצור, יצירת.

המילים בקבוצה הראשונה שייכות לתחום התעשייה, דברים שנעשים באמצעות מכונות, ב"פס ייצור" – במפעלים ובבתי חרושת.

בקבוצה השנייה מילים המבטאות עשייה לא תעשייתית – בין שהיא בידי אדם, בין שהיא בטבע או בידי האל לפי האמונה הדתית.

הערה: המילה **יצירה** היא מילה פוליסמית (ואף הפועל יָצַר). **יצירה** היא הן עשייה של דבר (יצירת מילים, יצירת שינוי, ואף יצירה במשמעות 'בריאה') הן מעשה אמנות (בתחום הציור, המוסיקה, הספרות). תינתן הדעת גם למילה **יוֹצֵר** שבאחד ממשמעיה היא נרדפת ל'אמן'.

8. עיט זהוב

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה בינונית)

השטחים השחורים השחורים במפת ישראל מסמנים את – תפוצת העיט הזהוב כיום.
הערה: נדרשת הישענות על ידע מוקדם: קריאת מפה וזיהוי מפת ישראל על אזוריה. כמו כן נדרשת הצלבת מידע עם הסעיף "תפוצה".

שאלה 2: היסק (ברמה נמוכה)

המילה קניון היא – ערוץ צר בין מדרונות תלולים.
הערה: 'קניון' היא מילה הומונימית. מי שאינו מכיר את מובן המילה יכול להסיק את משמעה מן ההקשר – סמיכותה למילה מצוקים.

שאלה 3: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

- א.** חמיסה פירושה – שוד, גזל.
- ב.** חמיסת קנים נעשית על ידי – בני אדם.

שאלה 4: היסק (ברמה בינונית)

שיחור מזון פירושו – חיפוש מזון.
הערה: ההנחה היא שהמילה 'שיחור' אינה מוכרת, ונוסף על כך השורש שח"ר הוא הומונימי.

שאלה 5: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

העיט **אינו** – עוף לילה.
הערה: ההיסק על דרך השלילה.

שאלה 6: היסק (ברמה גבוהה)

על פי מפת העולם העיט מצוי – באמריקה הצפונית.
הערה: התשובה מתבססת על מפה אילמת של הגלובוס, ונשענת על ידע חוץ-טקסטואלי.

שאלה 7: היסק (ברמה נמוכה)

הצעות לניסוח ההמלצות:
1. יש להימנע מהרעלת העופות / חשוב שלא לפזר רעל באזורי המחיה של העיט הזהוב.

2. יש לצמצם את ההפרעות במקומות הקינן ובאזורי שיחור המזון / אין להפריע לעיט באזורי הקינן וחיפוש המזון.

הערה: המונח 'המלצות' הוא בהקשר זה חלופה לשונית לכותרת "פעולות נדרשות לשמירת המין" (הסעיף האחרון). אפשר להעתיק את התשובה מן הטקסט או לנסח את המלצות במילים אחרות.

שאלה 8: היסק ופרשנות (ברמה גבוהה)

א. דוגמאות לפרטי מידע שאינם כלולים (נדרשים רק שניים): מבנה הגוף, משקל וגודל, צבע, תזונה, חיזור, רבייה, אופן הקינן, טיפול בצאצאים.

הערה: אפשר גם לציין פרטים של מבנה הגוף, כגון מבנה הכנפיים או המקור.

ב. הלקסיקון מתמקד בהיבט אחד: סכנת ההכחדה של מיני עופות. לכן הפרטים שנזכרו לעיל אינם מענייניו.

הערה: נחוצה היכרות מסוימת עם ספרות זואולוגית-פופולרית (לקסיקון, אנציקלופדיה, מגדיר של בעלי חיים) ועם דרכי תיאור של בעלי חיים. ההיסק דורש התייחסות לשם הספר ולתכליתו.

9. אלת המסטיק

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות (א – רמה גבוהה; ב – רמה בינונית)

א. בעולם המדע מקפידים על מינוח אחיד של שמות (צמחים, בעלי חיים ועוד). באופן כזה נוצרת "לשון משותפת" בין החוקרים בארצות שונות ואף רחוקות זו מזו. הלקסיקון מספק אפוא לקורא לצד השם העברי של הצמח גם את השם המדעי, הלטיני (שגם נכתב באותיות לטיניות).

ב. אלת המסטיק נקראת בשם זה כי כשחותכים בענפיה – נוטף מהחתך שֶׁרף. שרף זה שימש בימי קדם חומר לעיסה הנקרא "מסטיק" ("מסטיכי" במקורות).

שאלה 2: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

א. טקסט מידעי – בחלק הראשון; טקסט מדריך – בחלק "קלי מפרות האלה".

ב. מאפיינים לכתיבה מדעית-מידעית: פרטי מידע עובדתיים, לשון חד-משמעית, תיאור ענייני, אובייקטיביות, גוף שלישי.

מאפיינים לכתיבת הדרכה והפעלה: פנייה לנמען – שימוש בגוף שני, הפעלת הנמען, פריסת שלבי פעולה, המלצות והבטחות קוסמות ("יעורר את תאבונכם").

הערה: לפי השאלה די לציין מאפיין אחד לכל דרך כתיבה. בטקסט מצויות דוגמות רבות נוספות.

ג. שילוב המידע וההדרכה עולה מכותרת המשנה של הספר: **תיאור, פולקלור, מתכונים בלעדיים ותושיית שדה.**

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה בינונית).

- א.** העלים של אלת המסטיק מסומנים באות ד.
- ב.** בטקסט כתוב שהעלים של אלת המסטיק הם "מנוצים". סרטוט ד מציג עלה דמוי נוצה, לפיכך הוא העלה של אלת המסטיק.

שאלה 4: היסק ופרשנות (ברמה גבוהה)

נימוקים אפשריים לקניית הספר –
 "מגדיר צמחים למטייל": מאפשר זיהוי מהיר של צמחים בשטח; קצר, תמציתי ונוח לשימוש בזמן טיול; ספר יסוד חיוני לחובבי צמחים.
 "ילקוט הצמחים": הספר משלב מדע ומידע שימושי: מתכונים למאכל, סגולות מרפא ועוד; הספר מרחיב את המידע על צמחים להקשרים חברתיים והיסטוריים, להוויי ופולקלור, לאמונות על סגולות של צמחים וכד'; הספר מתאים גם לקריאה ולעיון בבית.

הבעה

שאלה 6: השוואה בין שיר לטקסט מידע

מן המפורסמות שאין לחפש מידע בוטני, שלם ומדויק, בטקסט פואטי כשם שלא נבקש לגלות נקודת מבט אישית – רגשית או הגותית – בלקסיקון צמחים. מטרתה של המשימה היא אפוא לחדד את ההבחנה בין שתי דרכי הכתיבה השונות זו מזו – המדעית מול אמנות השיר, וכן לעמוד על הראייה של המשורר והבחירה שלו בהיבט מרכזי (אחד לרוב) הקשור בעץ מסוים כמוביל אל תובנה רחבה כלשהי.

תחילתה של משימת הכתיבה יכולה להיעשות בטבלה. לשם כך יש לקבוע תבחינים להשוואה. אפשר להסתפק ברכיבים שפורטו במשימה, ואפשר להוסיף עליהם או להמירם באחרים, כגון הסוגה, התבנית (פורמט), התפקיד, המבנה, נימת הכתוב, הרעיון, בולטות המוען ועוד. הבחור בגישה דיסקטית זו יציג תחילה טבלת השוואה שעיקרה הכללה – מעין זו שלהלן – ולתוכה יוכל התלמיד לצקת את רכיבי הטקסטים שבחר ואף להתאימם לצרכיו.

טקסט שירי	טקסט מדעי	סוג הטקסט המאפיינים
		ההיצג
		הלשון
		המידע

בשירה הארץ-ישראלית נקל לאתר שיר שנושאו הוא עץ. הנה הצעות אחדות: "אורני הכרמל" מאת אסתר ראב, "שני עיטים ותאנה אחת" מאת אסתר ראב, "כאורן בראש הר" מאת אברהם שלונסקי, "איקליפטוס" מאת רחל (מתוך מנגד, 1930). נדגים על פי שירה זה של רחל. נושא השיר הוא גדיעה של עץ אקליפטוס והצמיחה המחודשת שלו בחלוף העונות. תיאור העץ מתמקד אך ורק ב"נוף המרטיט הנוהר" – נוף במשמעות צמרת ("חלקו של האילן מן הענפים התחתונים ומעלה" על פי מילון אבן שושן). יש הימנעות מתיאור המוחשי, ואין ניסיון לצייר במילים תמונה נטורליסטית. אין ציון של צבע, צורה, ריח, מגע. הלשון פיגורטיבית במובלט

ונושאת מטען ריגושי מעיק. העץ על שני חלקיו מתואר בהאנשה: הצמרת כגווייה השרועה דום (מעורר אסוציאציה לדם של נופל אנושי), והגזע הנותר יתום. כוחו של ההיצג השירי באנלוגיה הנבנית בין הצומח לאדם. הכאב, היתמות, העצב – כולם לקוחים מחיי אדם ומתארים מצוקה של אבדן. ואי אפשר לו לקורא שלא לנסח אידאה ממראה זה: שלא כמו העץ המתחדש, לא תהיה תקומה לבן אנוש הנופל שדוד, למשל במכת קרדום. יש כאן אמירה חתרנית, אולי בלתי מכוונת, לאותו אזכור שגור "כי האדם עץ השדה" המושך אליו מטפורות מן השדה הסמנטי של הטבע בצמיחתו לשם תיאור חיי אדם. ולפני שנתבונן בלקסיקון בוטני בערך "איקליפטוס" נשאל: מה – אם בכלל – עשוי להיות משותף ללקסיקון ולשיר זה? או בנוסח אחר (ההולם שיעורי ספרות) מה ב"דמותו של האיקליפטוס משך את רחל לכתובת השיר?"

10. שמות החודשים

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

החודשים העבריים	החודשים בלוח הכללי	
מרחשוון	ספטמבר / אוקטובר / נובמבר / דצמבר	מספר סידורי
תמוז	אפריל / מאי	עונה
תמוז	ינואר / מארס / אפריל / מאי / יוני	דמות של אל

הערה: השמות יולי או אוגוסט כדמות של אל יתקבלו כתשובה נכונה.

שאלה 2: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

(א) שמות החודשים העבריים המשמשים היום שימשו מאז יציאת מצרים – לא נכון. הביסוס על פי טקסט 1: שם נאמר כי "בתקופת גלות בבל נהגו היהודים על פי הלוח הבבלי, ושמות החודשים שבלוח זה נתקיימו בידם גם לאחר מכן כששבו לארצם". יציאת מצרים קדמה לגלות בבל.

(ב) לפי המקרא, חודש תשרי הוא הראשון במניין החודשים העבריים – לא נכון. הביסוס על פי טקסט 1: הפסוק מן המקרא: "בח'דש הראשון הוא ח'דש ניסן" (אסתר ג, ז).

(ג) חלוקת השנה לשנים עשר חודשים אינה החלוקה היחידה שהייתה נהוגה – נכון.

הביסוס על פי טקסט 2: "שמותיהם של ארבעת החודשים האחרונים נקבעו בזמן שהשנה הרומית הייתה בת עשרה חודשים."

שאלה 3: א – פרשנות והיסק (ברמה בינונית); ב – הערכה (ברמה גבוהה)

א. "משום טעם עבודה זרה" (טקסט 1, פסקה 3)

(1) המשמעות של סיבה אינה מתאימה בהקשר זה כי כבר יש מילת סיבה: **משום**.

(2) פירושה של "טעם" בהקשר זה: **זכר (של)**.

ב. גורם משוער לאימוץ שמות החודשים הבבליים: רצון היהודים להשתלב בחברה שבתוכה חיו. גורם משוער נוסף: ייתכן כי מערכת החודשים העבריים של אותה התקופה לא הייתה שיטתית / מגובשת / נפוצה כזאת של הבבלים.

הערה: התשובה על שאלה זו אינה בטקסט, ודורשת העלאת השערה על סמך ידע עולם וניסיון חיים.

שאלה 4: הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

א. סיבות אפשריות לכתיבת שני התאריכים גם יחד בתכתובת רשמית (די בסיבה אחת):

– הרצון לשמור על הייחוד הלאומי או המורשת היהודית ובד בבד להיות חלק מן העולם המתנהל לפי לוח השנה הנוצרי;

– במסמך רשמי של המדינה ומוסדותיה חשוב לשמור על הנוהג והמסורת היהודיים ועם זאת אי אפשר להתעלם מן השימוש הנפוץ בתאריך הכללי בארץ, ומן ההנחה שרבים מן הנמענים אינם מתמצאים בתאריכים העבריים.

הערה: ידע עולם מסייע בתשובה.

ב. התלמיד יכול להביע דעה התומכת בכתיבת שני התאריכים גם יחד או בכתיבת אחד התאריכים בלבד, ובלבד שינמק את דעתו (ואפשר גם לנמק על דרך השלילה).

11. הקשת

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה בינונית)

הקשת בענן היא תופעת טבע ואילו שתי הקשתות האחרות הן מעשה ידי האדם.

אפשר גם: קשת בענן ניתנת לראייה בלבד (חוש הראייה), ואילו הקשתות האחרות ניתנות גם למגע (חוש המישוש).

שאלה 2: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

המילים המודפסות בגופן מוטא הן ערכים אחרים באנציקלופדיה, שאליהם הקורא מופנה להשלמת מידע בנושא.

שאלה 3: א – איתור מידע (ברמה נמוכה); ב – פרשנות (ברמה גבוהה)

א. שני היתרונות של הקשת בעת העתיקה: (1) מאפשרת גישור על מרווחים גדולים; (2) יכולה לשאת מטען כבד יותר.

ב. בבנייה המודרנית יש אמצעים טכנולוגיים נוספים וחדשים המאפשרים גישור על מרווחים גדולים ונשיאת מטען כבד (הבטון המזוין למשל).

הערה: התשובה על שאלה ב אינה בטקסט, ונדרש ידע עולם חוץ-טקסטואלי ויכולת להסיק מסקנות.

שאלה 4: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

"אבן הראשה" מונחת **בראש** הקשת ובאמצעה – כלומר במקום הגבוה ביותר (כמו מקום הראש בגוף האדם) והמרכזי (כמו תפקיד הראש בגוף האדם) כדי לחבר בין שני חלקיה, ומכאן שמה.

שאלה 5: היסק (ברמה נמוכה)

הקשת הימנית היא קשת מחודדת והקשת השמאלית מעוגלת.

הערה: יש לקשור בין האיור ובין הטקסט שבו מופיע המונח 'קשת מחודדת'. אפשר גם: 'קשת זוויתית', 'קשת כחצי עיגול'.

שאלה 6: א – היסק (ברמה בינונית); ב – ביקורת

א. המידע הבסיסי החסר: צורתה של הקשת, החומר או החומרים שמהם נעשתה, והטכניקה של פעולתה.

הערה: לשם השוואה הנה הגדרה מילונית לקשת: "כלי המשמש ליריית חצים: ענף דק וגמיש שקצוותיו מחוברים זה לזה בקֶּרַת ומשום כך צורתו מעוגלת. הקשת והחץ שימשו כלי ירייה בימי קדם".

ב. הנה שתי עמדות מנוגדות ומנומקות בנוגע להיעדר מידע בסיסי על הקשת:

עמדה א: ההחלטה שגויה, מפני שמדובר במידע בסיסי, ובלעדיו אין להבין את הערך במלואו. ההיקף המצומצם של הערך (ב) בולט לעומת ההיקף הרחב יחסית של שני הערכים האחרים (א, ג).

עמדה ב: ההחלטה סבירה, משום שאנציקלופדיה אינה מילון, והערכים מניחים שלקורא יש מידע בסיסי על הערך.

הערה: אפשר להשוות לערכים האחרים של "קשת" ולבדוק אם כלול בהם מידע בסיסי על הערכים, ולהיעזר בממצאים כדי לגבש את התשובה. כמו כן אפשר להשוות לערכים מקבילים באנציקלופדיות אחרות (למשל למבוגרים) ולגבש תשובה על פי הממצאים.

שאלה 7: היסק (ברמה נמוכה)

ההיגד שאינו קשור ישירות לצבעוניות הקשת הוא – בכל מישור ומישור יש מיליוני טיפות גשם.

שאלה 8: היסק (ברמה נמוכה)

סדר צבעי הקשת הוא – אדום, צהוב, כתום, ירוק, תכול, כחול, סגול.

הערה: בכל האפשרויות נשמר אותו הסדר, ואולם בקשת חשוב מקומם של הצבעים שבהיקף – החיצוני (אדום) והפנימי (סגול).

שאלה 9: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

במקרה א אין סיכוי שהקשת תיראה (משום שהשמש גבוהה מ-42 מעלות מעל לאופק).
במקרה ב יש סיכוי שהקשת תיראה (שכן השמש נמוכה מ-42 מעלות, וניתן לראות קשת בענן גם אם היא מרוחקת קילומטרים אחדים).

שאלה 10: א – פרשנות (ברמה גבוהה); ב – ביקורת והערכה (ברמה גבוהה)

א. בקטע מן האנציקלופדיה הקשת בענן מוצגת כתופעת טבע פיזיקלית, ואילו בפסוקי המקרא יש לה משמעות דתית ורעיונית: אות להבטחה אלוהית שמקורה בקשר בין האדם לבורא.

ב. על השאלה אם יש מקום להביא בערך אנציקלופדי מידע על הקשת בענן במקרא אפשר להשיב תשובה חיובית או שלילית, ובלבד שתהיה מנומקת.

דוגמה לתשובה חיובית: התפיסה המקראית (או היהודית-דתית) של "הקשת בענן" היא חלק מן המידע שאנציקלופדיה כללית אמורה לספק.

דוגמה לתשובה שלילית: התפיסה המקראית או הדתית או התרבותית של תופעה פיזיקלית אינה רלוונטית כשמדובר במושג מדעי מיסודו. ועוד: מכיוון שהאנציקלופדיה מתורגמת מאנגלית, היא פונה כנראה לקוראים בני תרבויות ודתות שונות.

הערה: אפשר לנסח תשובה מורכבת: ההחלטה אם לכלול מידע על התפיסה המקראית של הקשת בענן תלויה במדיניות של עורכי האנציקלופדיה. באנציקלופדיה כללית יש מקום למידע על התפיסה הדתית או התרבותית של מושג מסוים – גם אם ביסודו הוא מושג מדעי. עם זאת מדובר באנציקלופדיה לנוער, כלומר זו אנציקלופדיה בעלת היקף מצומצם. אפשר לצפות שאם תוצג התפיסה המקראית יובאו תפיסות נוספות של הקשת בענן בתרבויות שונות, בפולקלור, באמנות ועוד.

הבעה

שאלה 11: סגנון הבית המועדף

לא תמיד קל להסביר מדוע מעדיפים או אוהבים דבר מה: אדם, נוף, פעילות, חפץ. העדפה של סגנון בית מגורים קשורה בטעם אישי ובהרגלי חיים (בהנחה שאין אילוצים). מושג המפתח במשימה הוא סגנון. על פי הטקסט באנציקלופדיה, אין כיום לקשת תפקיד הנדסי בבנייה, לכן הבחירה בה היא בחירה אסתטית, בחירה סגנונית, שאליה מתלווה ניחוח העבר.

מטלת הכתיבה מתמקדת אפוא בן האישי, ודורשת מן הכותב לשקול ולהחליט בנושא שאולי לא הקדיש לו מחשבה מרובה. הוא יכול לפרוס את חלומותיו, והמורה יציע לו לבססם על מידע המצוי בספרי אמנות בתחום הבנייה והארכיטקטורה. הכתיבה עשויה להתחיל בשאלה, בהתלבטות, והבחירה – תנומק. על הכותב לתאר את הבית ולומר דבר על סגנון עיצובו. בין המעלות של הבית יבואו שיקולים מעשיים כמו נוחיות ויעילות, לצד שיקולי אסתטיקה ואווירה ומוסכמות אופנה ועוד. מי שרוצה לשלוח ידו בסרטוט יוכל להוסיף סרטוט של הבית ואף הגינה.

אם משימת הכתיבה תיעשה בסיוע המורה לאמנות יש טעם להרחיב בסוגיה זו. אפשר להביא תרשימים וציורים של בנייני ציבור מתקופות שונות, ולהראות כי סגנון בנייה מתפתח כחלק מאורח החיים והוא משרת צרכים מעשיים ואף ערכים אסתטיים ורעיוניים: בנייה של פאר וגדלות, כיפה נישאה, עמודים, פְּרָפּוּבִים, קשתות, הדגשת קישוטיות (לתכלית מסוימת בעבר) – לעומת סגנון מודרני (מסוים) הבולט בתבניות גאומטריות וזוויתיות, במבנה פשוט דמוי תיבה או

קובייה, חשוף ונוקשה, בעל גג שטוח, חסר קישוטים, מחומרים כמו זכוכית, ברזל, בטון ולבנים. מושגים ואידאות כמו היופי, הצורה כמביעה רעיון, האדריכל כבעל השקפה עצמאית על העולם הסובב – עשויים להשתלב בהיבט זה, אם יוחלט להרחיבו.

חטיבה ג: סיפורים

12. מבחן האפון

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה נמוכה)

הדרך שבה בחר המלך כדי למצוא לבנו אישה-נסיכה היא דרך הפרסום ברבים: משלוח כתב הודעה פומבי ברחבי הממלכה המודיע על חיפוש נסיכה שתהיה לאישה לבן המלך.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית-גבוהה)

מה שהביא את המלכה למסקנה שהנערה היא נסיכה אמיתית הוא חוסר יכולתה לישון בלילה – היא חשה בשלושת האפונים שהיו מונחים מתחת שישה מזרנים. זו הוכחה לעדינותה ולרגישותה (ולתנאי החיים הנוחים שהיא רגילה להם) ומכאן שאין היא נערה פשוטה, אלא נסיכה אמיתית.

שאלה 3: היסק (ברמה בינונית)

הטקסט הוא – סיפור עם.

ביסוס:

– זהו סיפור על מלך, מלכה ונסיך, שסגנונו אגדתי והוא מתרחש ב'על-מקום' וב'על-זמן'.
– נוסחת הפתיחה של הסיפור: "היה היה מלך"; הסיום בסוף טוב – בחתונה.
– הסיפור לקוח מן הספר "האחים גרים: מעשיות" (מעשייה היא סוג של סיפור עם). [הישענות על מידע המצוי בשולי הטקסט].
– מאפיינים צורניים של העלילה: שלוש דמויות (מלך, מלכה, נסיך); דיאלוגים רבים; קצב אירועים מהיר ומאפיינים תוכניים: עימות בולט והביטוי למשאלה כמוסה – לסוף טוב (בעיה ופתרונה).

שאלה 4: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

א. בן המלך מתגלה כ**תלתי**.

ב. התכונה המהותית ביותר המאפיינת את הנסיכה היא **עדינות**.

ג. דמויות הנשים – המלכה והנסיכה – מצטיירות כ**יוזמות**.

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית)

המסקנה שאינה משתמעת מן הטקסט היא – צעירים חייבים תמיד לציית למבוגרים.

שאלה 6: הערכה (ברמה גבוהה)

יצירת ספרות מובילה על פי רוב ליותר ממסר אחד או רעיון אחד. את הרעיונות אפשר לדרג על פי מידת מרכזיותם ביצירה. תהליך הערכה מעין זה מתבקש במטלה זו.

משפט ההכללה מן הסיפור – "לעתים קרובות עומד המזל לפני הדלת ויש רק לפתוח אותה" – מבטא רעיון המנוסח בציריות במתכונת פתגם (בסיפור הוא מתממש במישור העלילה: הנסיכה אכן מגיעה אל דלת הארמון). משפט זה מציג גישה אקטיבית לחיים – המזל הוא עיוור, אקראי, ומי שאינו ער לנסיבות החדשות עלול להחמיץ הזדמנויות. (ראו הרחבה בהמשך).

מסר או רעיון אחר העולה מן הסיפור: החיים מציבים לאדם מבחנים מסוגים שונים, ויש לעמוד בהם, ואף בני רום המעלה אינם פטורים מכך. יש משהו מנחם בגישה שוויונית זו: גם נסיכה צריכה לעמוד במבחן כאחד האדם כדי להגיע לאושרה.

מסר נוסף חושף תפיסה מוסכמת של המושג "נסיכה". תכונתה העיקרית, לפי תפיסה זו, היא עדינות ורגישות, שהרי מעולם לא באה במגע עם תנאי חיים גסים ובלתי נוחים, וזו "תעודת הזהות" שלה. בעיני ההמון, הקהל שסיפר ושמע סיפור זה ואחרים במתכונתו, אפיון זה של אישה צעירה מבטא משאלה כמוסה שכה רחוקה מאורח חייו שלו.

בשאלה זו של הערכה כל תשובה תתקבל בתנאי שהיא סבירה ומנומקת כראוי. מי שישלול את המשפט כמבטא את המסר העיקרי של הסיפור, חייב להציע מהו לדעתו המסר העיקרי האחר.

הנה הצעה להעמדת המשפט הנתון בשאלה כמסר העיקרי של הסיפור: "לעתים קרובות עומד המזל לפני הדלת ויש רק לפתוח אותה" – רעיון זה עשוי להיות המסר העיקרי של הסיפור לקורא הרואה את הצירוף "לפני הדלת" במשמעות של "בהישג יד", ובהקשר רחב יותר – לאדם יש יכולת לשנות את מסלול חייו. בסיפור 'מבחן האפון' גם הנסיכה (הכלה לעתיד) אינה מסתגרת בארמונה ומחכה לחתן הראוי שיופיע, אלא היא יוצאת לדרך, עם קריאת המודעה של המלך כדי לממש את ההזדמנות – אף אם הדבר כרוך במאמץ ובנסיעה למרחקים. פתיחת הדלת למזל מתבצעת אפוא בסיפור הן מצד הנסיכה הן מצד משפחת החתן-הנסיך, והאם-המלכה היא הדמות המכוונת – השופטת והמבצעת. ההתנהגות לפי "כלל" זה מובילה אל הנישואים, המשאלה הכמוסה של קהל השומעים.

הבעה ואוצר מילים

שאלה 7: לעמוד במבחן

בזיקה למבחן הנישואים שבסיפור העממי נקבע מבחן אישי או חברתי במשימת ההבעה; התחום של מבחן מסוג זה רחב יותר והעומדים בו הם נער או נערה בני חמש עשרה (או פחות). הטקסט שיכתוב התלמיד הוא רפלקטיבי; הוא מצריך היזכרות באירוע אישי, שהמושג "מבחן" הולם אותו. הסוגה היא סיפור מקרה אישי, במבט לאחור, שאותו יש לבנות במתכונת של עלילה כרונולוגית מתפתחת – ואליו תצטרף כתיבה של הערכה וביקורת. הטקסט המוצלח יבחין בין שתי נקודות מבט של הכותב – בעבר ובהווה – ויפיק לקחים שאולי לא היו אפשריים בסערת האירוע.

שאלה 8: מילים וביטויים מן הלשון הגבוהה ומלשון הדיבור

דוגמאות להמרות (מילים וביטויים מן הטקסט באים בגופן מודגש ובין מירכאות. החלופות באות בגופן אחר (Arial):

לשון גבוהה	לשון הדיבור
"לא יאה אלא..."	לא מתאים... / לא יפה...
"לפיכך אודיע ברבים..."	בשביל זה אפרסם הודעה
"לחזור לכעומת שבאו"	לחזור מיד / לחזור כמו שבאו / לחזור בלי שהשיגו את מטרתן
לא אבוא בברית הנישואים לעולם	"לא תהיה לי בסוף אישה כלל"
"קודם שתגמור בדעתך"	לפני שתספור עד שלוש / עד שתחליט
"המלך השתומם על הביקור"	המלך התפלא על הביקור / המלך נדהם מהביקור
"מה מבוקשה"	מה היא רוצה / בשביל מה באה
"חשתי אהבה עזה"	התאהבתי בו / נדלקתי עליו
היעלה על הדעת שנסיכה תצא ללא כל מלוויה / הייתכן כי נסיכה תצא לבדה ללא פמלייתה	"ממתי יוצאת לה נסיכה לדרך בלי כל מלוויה"
"מרחיק לכת"	מוגזם / קיצוני / לא מעשי
"לא יפרח כאן מזלך"	אין לך סיכוי / אין לך צ'אנס / כאן לא תצליחי
"ככל שתקדימי... כן ייטב לך"	עדיף לך לחזור / חבל על הזמן שלך / כדאי לך...
"הנח לה..."	תן לה / עזוב אותה / מה אכפת לך
"נומי לך כראוי"	תישני טוב / לילה טוב
"אך האיר היום"	על הבוקר / איך שהתחיל אור

13. רש"י לא יצא מדעתו

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

עלילת הסיפור כולה מתפתחת הודות לעובדה שהעשיר לא הכיר את רש"י. לו הכירו – מן הסתם היו מכבדים אותו ומתירים לו להיכנס לחתונה גם בבגדיו הצנועים.

שאלה 2: פרשנות (ברמה בינונית)

נקודת השיא של העלילה היא כאשר רש"י שפך את המאכלים על בגדיו המהודרים. ההסבר: זו נקודת השיא מבחינת מהלך העלילה – הגיבור עושה מעשה מוזר, לא צפוי ולא הגיוני; זהו שיאו של העימות בין העשיר היהיר ובין העני – איש הרוח. הערה: תתקבל גם התשובה שנקודת השיא היא דברי רש"י לאחר ששפך את המאכלים על בגדיו, אף שמבחינת מבנה העלילה זוהי "ההתרה".

שאלה 3: פרשנות (ברמה בינונית)

מוסר ההשכל – החברה מכבדת עשירים / ערכו של אדם והיחס אליו נקבעים במקרים רבים על פי בגדיו / מסתכלים בקנקן ולא בתוכו / החברה היא מעמדית והעומדים בראש הפירמידה מתבדלים ומונעים ניעות חברתית, והסיפור יוצא נגד תפיסות ותופעות פסולות אלו.
הערה: אפשר להישען על המובאה מקהלת "לא לנבונים עושר" וכן על הפסקה שלפני האחרונה בניסוח הלקח האידיאלי.

שאלה 4: פרשנות (ברמה בינונית)

הטקסט הוא – סיפור עם.

הערה: השאלה מתבססת על ידע קודם של הלומד, והיא נשענת גם על מקורו של הסיפור (הרושם, סיפור שמקורו בעל-פה) וגם על נוסחת הסיום של הסיפור.

שאלה 5: פרשנות והיסק (ברמה גבוהה)

התשובה: כן, אפשר להחליף את רש"י בגיבור אחר.
הנימוק (ניסוחים אפשריים):

– סיפור העם ממחיש תופעה חברתית, ואין עניינו בדמות ההיסטורית הספציפית.
– ההיתלות בדמות היסטורית ובתלמיד חכם מובהק מעצימה את העימות; ההיתלות בדמות היסטורית יוצרת אותנטיות ובכך מחזקת את הלקח של סיפור העם – לכן כל דמות היסטורית מתאימה יכולה למלא את תפקיד גיבור הסיפור.
– גיבור הסיפור עשוי להיות כל אדם יוצא דופן ובעל תעוזה מוסרית, הקורא תיגר על ערכיהם והשקפותיהם של בעלי הממון והשררה, והמבקש ללמדם לקח.

שאלה 6: פרשנות (ברמה בינונית)

העמדה של המספר כלפי הנוהג החברתי של "הבגדים עושים את האדם" היא – התנגדות.
הערה: על הקורא "להיכנס לנעליו" של המספר העממי התוקף עוולות בגישתו החינוכית. המספר - כאחד מבני העם - מתבונן בחברה מזווית הראייה של קהל שומעיו שאינם נמנים על העילית (האליטה) החברתית. הסיפור הוא חתרני, מותח ביקורת ושולל נוהג חברתי אנושי (המעדיף כסף מאישיות האדם). אין צורך בהנמקה.

שאלה 7: היסק

אפשר להשתמש בפתגם "אל פחד! רש"י לא יצא מדעתו" – כשאדם עושה מעשה תמוה אך יש לכך סיבה הגיונית.

הבעה ואוצר מילים

שאלה 8: לבוש חריג

לבגדים אבד תפקידם המסורתי המוחלט כסמלי מעמד ובוזה המציאות שונה מן המתגלה בסיפור העם. אף מותגי הלבוש שמילאו תקופת-מה תפקיד זה – כממיינים אדם ל"גבוה" ול"נמוך" מבחינה כלכלית – נשחקו בחברה המערבית עם חדירת חיקויים במחיר נמוך המיוצרים במזרח

הרחוק. עם זאת הלבוש עשוי לשמש להבלטת ה"אני" (האמתי או הרצוי). אנשי תקשורת ואמנים ערים לכוחה של תדמית באמצעות הבגד, ובקרב בני נוער בחירה מסוימת בבגד עשויה לבטא גם אי-הליכה בתלם, התגרות ופרובוקציה.

במשימת הכתיבה על התלמיד לתאר ולהדגים תופעה חברתית זו דרך סיפור-מקרה מוכר. תגובות הסביבה אל הנער או הנערה שלבושם חריג (ל"חריג" במשימה אין קונוטציה שלילית כמקובל בלשון הדיבור), עשויות להיות מגוונות – הערצה ותיקוי או דחייה וגינוי. תלמיד אשר במסגרת הסיפור (בפתיחה, בגוף או בסיום) ינסח הערה משלו על חברה השופטת או המתגמלת על פי החיצוניות ולא על פי מהותו של האדם, או יעבה את הסיפור ברעיון אחר – יוכיח כי הפנים את הלקח של הסיפור העממי, ועבודתו תזכה להערכה גבוהה.

שאלה 9: הסיפור מנקודת מבטו של העשיר

עיקרה של המשימה במונח "נקודת תצפית" (point of view), שהוא בעל חשיבות בכתיבה של טקסט מכל סוג.

ביצירת הספרות מונח זה מקיף מצבי סיפר שונים, הניתנים להפרדה חדה בין מספר השרוי בתוך העלילה ובין מספר הנמצא (לכאורה) מחוצה לה. במשימה זו על התלמיד לקרוא את הסיפור העממי מנקודת תצפית שונה: לא עוד ממבטו של מספר בודה (או "כל-יכול", שהוא בעל זכויות יתר: יודע את המתרחש בלב הדמויות, יודע על מצבים המתרחשים בלא עדים, רשאי להתערב ואף רשאי להיות נוכח בו-זמנית בכמה מקומות), אלא להיות מספר עד (protagonist narrator) המעמיד את עצמו כגיבור ראשי ביצירה. מספר מסוג זה (ביצירה הנוטה אל הראליסטי) מוגבל במידע, ויודע רק את אשר רואות עיניו ושומעות אוזניו.

כתיבת התלמיד עשויה להיות בגוף ראשון-יחיד אך גם בגוף שלישי. במשימה זו יש נגיעה במבנה השטח של הטקסט ובמבנה העומק שלו. הסיפור יתאפיין בפואנטה המכה במספר, הגביר העשיר (המוכר לנו כמתגדר במעמדו הגבוה), ואולי אף גורמת לו להתפקח קמעה וללמוד לקח. רצוי שהכותב ישמור על מאפייניו הבולטים של הסיפור העממי (דיאלוגים, מספרים נוסחאיים, המשאלה הכמוסה ועוד), ועל המסר הדידקטי.

המורה יוכל להקדים או להוסיף למשימה דיון בכיתה על מעמדו, נקודת מבטו ו"נוכחותו" של המוען בסוגות שונות – לא רק בסיפור ובתיאור האישי, אלא אף בטקסט המגמתי (השכנוע, הטיעון), בטקסט המדריך, וכן בטקסט המידעי והמדעי.

לעיון נוסף: "נקודת תצפית", "המספר הגיבור", מילון מונחי הסיפורת, יוסף אבן, אקדמון, ירושלים תשל"ח, עמ' 72–73, 67–68.

שאלה 10: יצא מן

הביטוי	משמעות	ציוריות	משלב	קונוטציה	עוצמה
יצא מכליו	א. התרגז מאוד, היה נסער, התפרץ	+	נמוך ובינוני	שלילית	+
	ב. התלהב והתרגש ביותר (ממשהו או בעשייה של משהו)	+	גבוה	חיובית	+
יצא מגדרו	א. התנהג שלא כהרגלו	+ גדר – גבול של יכולת האדם	גבוה	שלילית	+
	ב. השתדל מעבר למצופה, עשה את המרב		גבוה	חיובית	+
יצא מן האף	נמאס	+	נחשב נמוך אף על פי שזה ביטוי מקראי	שלילית	+
יצא מכלל סכנה	הוא אינו נתון עוד בסכנה שנשקפה לחייו, יש סיכוי רב שיחלים	-	בינוני	חיובית	-
יצא מידי פשוטו	ניתן לו פירוש השונה מהמשמעות המקורית	-	גבוה (למדני)	ניטרלית	-
יצא מן הכוח אל הפועל	התממש; לעתים נאמר על כישרון חבוי שהתגלה. הערה: כוח = פוטנציאל.	-	בינוני וגבוה	חיובית	-
יצא מן העולם	מת, הסתלק מעולם החיים	+	גבוה	ניטרלית?	-
יצא מן הלב	פעולה או אמירה שיש בה רגש וחום אנושי, ונעשית בכנות ובתום	+	בינוני מקור הרגש	חיובית	+
יוצא מן הכלל (הווה)	שם תואר לציון תופעה ייחודית ומלהיבה	+	נמוך ובינוני הכלל = הרגיל, המצופה	חיובית	+
יצא מן הכלל	חרג, התבדל, פרש	+	בינוני וגבוה	שלילית	-
יצא מעורו	התאמץ מאוד	+	בינוני וגבוה	חיובית	+
יצא מדעתו	השתגע, התנהג בדרך לא הגיונית ומוזרה	+	בינוני וגבוה	שלילית	+

על הציוריות: ברוב הביטויים (הצירופים הכבולים) המכילים את הפועל 'יצא', הציוריות – ועמה המשמעות – נובעת מפעולה פיזית של מעבר (= יציאה) ממרחב אחד למשנו. התחום האחד הוא מוחשי (קונקרטי), אף אם הוא מתקיים רק בחשיבה (כגון "יצא מעורו" – יצא מחוץ לעורו, לגופו, להווייתו הרגילה), והתחום השני הוא מופשט – ועניינו ברגש, בחשיבה, בהיגיון, בהתנהגות.

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – פרשנות והיסק (ברמה בינונית-גבוהה); ב – הערכה וביקורת

א. הדרכים שבהן המספר ממחיש ומתאר את התרגשותו העזה של הגיבור (בלוויית דוגמאות): הדיבור קטוע ורב חזרות על מילים ועל מבעים, מילות קריאה: "כן, כ-כ-כן!", "אתם שומעים, שומעים". הדבר בא לידי ביטוי גם בסימני פיסוק ריגושיים: שלוש נקודות, סימני קריאה, סימני שאלה.

ריבוי פועלי תנועה המביעים חוסר שקט: "החל מתרוצץ", "לא היה מסוגל לעמוד על רגליו", "קם, עבר בריצה... ושוב ישב", "...ורץ החוצה".

פועלי זירוז וביטויי המרצה בדבריו של מיטיה: פעלים בציווי, ביטויים כגון "הלאה, הלאה". אמירות מוגזמות וקיצוניות: "אתם חיים כמו חיות, אינכם קוראים, אינכם שמים לב בכלל לעיתון".

הצהרות שמחה: "זה משמחה, מרוב שמחה", "כמה מאושר אני!".

פנייה ריגושית: "אימא'לה", "אבא'לה".

תגובות בני המשפחה משקפות את התנהגותו החריגה של הגיבור – בדיבור: "מה, מה קרה לך? ממש יצאת מדעתך!" ועוד; בהתנהגות: "אבא החוויר, אימא התחלחלה, האחים קפצו ממיטותיהם..."

ביטויים מעצימים (בפיו של מיטיה): "לא ייאמן", "קשה להאמין", "מדהים", הדגשה על ידי סדר מילים לא רגיל: "אותי פרסמו, ועכשיו כל רוסיה יודעת עליי".

ב. האם הקצנה והגזמה של התיאור באמנות גורמת לחוסר אמינות, מרחיקה את הנמען מן היצירה? סוגיה זו עומדת להערכה בשאלה זו.

התיאור המוקצן מבליט ומחדד היבט מסוים ביצירה באופן שאין להתעלם ממנו. הוא זה שיוצר את הנופך הקומי: הארת התופעה המתוארת באור ביקורתי ומהותל. יש להבחין אימתי עיצוב מוקצן הוא מכוון ומהותי ליצירה ולסוגה ומתי הוא חושף את חולשתה של היצירה. "אושר" הוא סיפור קליל ומשעשע, בעל מסר חד. הוא מצביע על הצורך המוגזם שלנו להיות "מפורסמים" – צורך שהתקשורת בת זמננו למדה לנצל טוב כל כך. הרואה את הסיפור "אושר" בהקשר סוגתי זה, ידחה את הטיעון המובא בשאלה.

תתקבל גם דעה אחרת מנומקת וסבירה.

הערה: אפשר להשוות את התיאור המילולי ההומוריסטי שבסיפור "אושר" לקריקטורה, המשתמשת באמצעים חזותיים-גרפיים. הקריקטורה מעוותת את דמות האדם ומבליטה בהגזמה איברי גוף או תווי פנים. הגזמה בקווי האופי האנושיים בדרך כלל אינה מחמיאה, ולכן טכניקה זו משמשת בקריקטורה לצורך סטירה או לכוונה אירונית או קומית. אותו אמצעי עיצוב קומי – ההגזמה המעוותת משמשת גם בסיפור וברומן, וביטייה הוא מילולי בלבד.

שאלה 2: הערכה של התוכן והלשון (ברמה בינונית)

האם הכותרת "אושר" היא אירונית? קורא תמים עשוי לציין כי הכותרת מיטיבה לתאר את המצב הרגשי של גיבור הסיפור, הנתון בסחרחורת נעימה ומעצימה – הוא זכה והגיע לדפי העיתון. קורא אחר, שקול ומתוחכם יותר, יבחין בפער שבין המושג "אושר" כפי שהוא נתפס בתודעתנו, ובין גורם האושר בסיפור – פרסום בעיתון בנסיבות לא מחמיאות (שכרות ופציעה), כלומר הוא יראה את המבט האירוני של צ'כוב המספר, בנוסח: האם חוויית חיים זו ראויה לעורר סער רגשי כה עז ושמחה כה רבה?

קוראים אחרים עשויים לחשוב שהכותרת היא דו-ערכית – שהרי כתיבתו של צ'כוב הצטיינה במבט הטרגי-קומי על האדם. עינו של צ'כוב היא ביקורתית, אך גם סלחנית. וגם מי שאינו יודע דבר על סגנונו של צ'כוב, יכול לחוש באפקט מורכב זה בסיפור.

שאלה 3: א – היסק (ברמה בינונית); ב – הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

א. השיקולים להביא את הסיפור במסגרת דיון על "מקומה של התקשורת בחיינו":

- הסיפור מדגים עמדה הרואה בפרסום בעיתון את משאת נפשו של האדם.
- מן הסיפור עולות שאלות על מקומו של הפרסום באמצעי התקשורת: עמדת גיבור הסיפור היא שהדפסת שמו בעיתון מפארת את קיומו לעומת המציאות העלובה שבה הוא חי.
- הסיפור מעורר דיון על עמדת גיבור הסיפור ביחס לפרסומו בתקשורת, ועשוי להביא את המשתתפים בדיון לבחון את עמדתם כלפי הפרסום בתקשורת.

הערה: למעשה מדובר בשיקול אחד שאפשר לנסח אותו בדרכים שונות כמוצג לעיל.

- ב. אילו הידיעה בעיתון הייתה מספרת שגיבור הסיפור הציל אישה מטביעה בנהר, היה נעלם הפער האירוני שנוצר בסיפור בין הנסיבות שהביאו לפרסום שם הגיבור בעיתון ובין האושר והסיפוק שמילאו אותו. אדם שעושה מעשה אצילי ונועז וזוכה לפרסום על כך – רשאי להיות שבע רצון מכל הבחינות. לעומת זאת אדם שנפצע בהיותו שיכור ושמו מתפרסם בעיתון – אמור להתמלא בושה, ואילו בסיפור כאן הסיבה אינה חשובה כלל, חשוב רק עצם הפרסום בעיתון.

הערה: יש חפיפה חלקית בין התשובה על שאלה 2 לתשובה על שאלה זו.

שאלה 4: ביקורת והערכה (ברמה בינונית)

דוגמאות לנימוקים **בעד** המלצה על הסיפור:

- הסיפור קליל ומשעשע ובה בעת מציג במבט ביקורתי את עוצמתה של התקשורת בעולמנו.
- מפתיע להיווכח שכבר לפני למעלה ממאה שנים תפסה התקשורת מקום כה מרכזי אצל בני האדם.

- הסיפור מעורר מחשבה על כוחה של התקשורת בחיינו, ופותח פתח להשוואה בין העבר לימינו.

דוגמאות לנימוקים **נגד** ההמלצה על הסיפור:

- ההוויי מרוחק מן הקוראים – השמות, המקום, הזמן ההיסטורי.

- הלשון (של התרגום) מיושנת.

- התיאורים המוגזמים וה"אושר" המוגזם של הגיבור אולי ייראו לא אמינים.

הערה: התשובות המצופות אמורות לשקף את טעמו של התלמיד ואת דעתו האישית על הסיפור.

הבעה

שאלה 5: מה זה אושר?

הנושא מנוסח כשאלה "פתוחה", ואינו מובא כהיגד טיעוני כלשהו שיש לחזקו או לסייגו. לכן גם מבנה החיבור שיכתוב התלמיד אינו מחייב דגם מסוים כלשהו. הכתיבה עשויה להיות אישית-וידויית-ריגושית, ועשויה לפנות לכיוון הגותי-תאורטי. התלמיד יקבע את דרכו ויוביל את הכתיבה ליעד שלו, ויעד זה ייקבע בשלב הראשון. הכותב יכול לבסס דבריו על חוויות חיים שלו או של אחרים, ולחלופין הוא רשאי להביא מדברי פילוסופים ואנשי רוח – מימרות, רעיונות, השקפות. הוא יכול להביא דוגמאות למצבי אושר או להיעדר אושר מתוך יצירות ספרות או מיצירות קולנוע שהוא מכיר. על הכתיבה לגלות טפח מתוך עולמו הפנימי של הכותב ולבטא מעט ממאווייו.

תפיסת האושר של אדם אפשרית לתיאור ברמות שונות. האם 'אושר' הוא להגיע למעמד מסוים? האם 'אושר' הוא הבזק של מצב תודעה או מצב רגשי מתמשך לאורך זמן? אפשר לדון במושג מורכב זה בצמידות למושג נוסף בחיי אדם, כגון אושר ועושר, אושר ואהבה, אושר ועבודה, אושר ובריאות, אושר וחברות, אושר וקיום מצוות, אושר ואמונה דתית ועוד ועוד. הכותב רשאי להישען על הסיפור של אנטון צ'כוב כדי להפריך את ההגדרה שם ל'אושר', אולם עליו להמשיך ולבנות מערך יציב אחר להגדרת אושר בעיניו.

לעיון נוסף: "עושר ואושר" – חיבור של תלמידת י"ב (בשאלון "חיבור עברי והבנה" לעולים חדשים, קיץ תשס"א), בתוך **איגרת מידע מ"ט** (תשס"ב), עמ' 153–155 • ברטרנד ראסל, **כיבוש האושר**, עברית: חדוה רותם, אחיאסף 1970.

שאלה 6: "מוטב שיכתבו עליך דברים רעים משלא יכתבו עליך כלל."

מימרה זו טוענת טענה (שיווקית), הרווחת בעיקר בקרב אנשים שתפקידם, מעמדם והכנסתם תלויים בתקשורת ובדעת הקהל. בהעלאת שיקולים בעד גישה זו או נגדה יש להבהיר תחילה מהי "תקשורת" בהקשר זה, מה הם אותם "דברים רעים" ומי הם האוחזים במימרה זו. "תקשורת" בהקשר זה כוללת הן ערוצים שבכתב הן ערוצים שבעל-פה: עיתונים ומקומונים – במדורי הידיעות והכתבות ובמדורים שעניינם אמנות ותרבות (ספרים, תערוכות, מוסיקה, תאטרון, קולנוע וכד'), טלוויזיה ורדיו (תכנית ראינות למשל), וכן כנסים ואירועים פומביים.

בין הדוגלים במימרה נמצא אמנים ויוצרים לסוגיהם, פוליטיקאים, וגם אנשי מדע. ב"דברים רעים" הכוונה לרוב לביקורת שאינה חיובית – על משחק בהצגה, על פליטת פה, על ספר חדש, על מחקר מדעי. אף אם הכתבה או המאמר או הסקירה יצביעו על פגמים בהצגה או במחקר, העיקר הוא שהנושא מגיע לתודעת הציבור. לא אחת מתעורר ויכוח בתקשורת על אודות אדם מסוים או גוף מסוים, ויש מי שנחלץ להגן על המותקף או המושמץ או ה"בלתי מובן", ומלמד סנגוריה על הספר / ההצגה / הפרויקט / העמדה הפוליטית וכדומה שספגו ביקורת. יש לציין כי כל אדם – בהיותו יצור חברתי – זקוק לתגובות הסובבים אותו על מעשה שעשה או, על יצירה שלו. השאלה העומדת לדיון היא שאלת המינון ומידת החשיבות שהוא מייחס לדעת הקהל.

גישה אחרת אל התקשורת היא "לא מעוקצך ולא מדובשך" – גישה מאופקת ומרוחקת, שיש בה הסתייגות ואי-כניעה לכוחה הסוחף של התקשורת. אנשים אלו אינם נלהבים לעמוד באור הזרקורים. רק אם עשו דבר בעל חשיבות, ושיש בו עניין של ממש לציבור, הם יתראיינו וידברו על

כך בבמה המתאימה, ויקפידו שדבריהם יובאו במאמר או בריאיון בלא עיבוד העלול לפגוע בהבנת הרעיון כולו.

"אושר", סיפורו של צ'יכוב, נכתב בסופה של המאה התשע-עשרה, ומעניין לראות שאף באותה תקופה, כשהתקשורת כללה רק עיתונים (ושיחות סלון), היה לפרסום בעיתון כוח משכר שכזה על נער, כמובן. סיפורו ההומוריסטי הקליל של צ'יכוב מותח ביקורת על תופעה חברתית חדשה זו, ומצביע בדרכו על הסילוף במדרג הערכים ועל עליית חשיבותו של גורם – האמור להיות שולי או צדדי – אל ראש הסולם החברתי.

15. אבנים גדולות

שאלות ההבנה

שאלה 1: הערכה (ברמה גבוהה)

הדרכים שנקט המרצה כדי לרתק את מאזיניו:

(א) שבירת ציפיות – במקום לדבר ולהרצות כמקובל, ביצע מעין ניסוי פסיקלי;

(ב) הפעלת המאזינים באמצעות שאלות במהלך הניסוי;

(ג) ניהול ההרצאה כמעין הצגת תיאטרון בנויה ומתוכננת היטב: המרצה כשחקן מיומן מכיר בכוחו. תנועותיו מחושבות. דבריו מדודים.

(ד) יצירת סקרנות ומתח, האווירה דרמטית.

(ה) בסיום, פנייה מאתגרת לכל מאזין ומאזין לחשוב על ערכיו והעדפותיו.

שאלה 2: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

אפשר להצביע על כמה הבדלים בין שתי התשובות:

תשובת המרצה	תשובת המאזין
עיונית, פילוסופית, מופשטת	מעשית, עניינית
בעלת משמעות רחבה, קשורה בתכנון חיי אדם	מצומצמת במשמעותה, קשורה רק במקצוע מנהל
מפליגה מעבר לנושא יום העיון	בעלת זיקה לנושא יום העיון
של "ראש גדול"	של "ראש קטן"

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

היחס בין "אבנים גדולות" ל"חול" הוא כמו היחס – בין עיקר לטפל.

שאלה 4: הערכה (ברמה בינונית)

נימוקים אפשריים לבחירת הכותרת –

א. הכותרת "אבנים גדולות" מוצלחת יותר:

נימוק על דרך החיוב: הכותרת העמומה – עשויה לסקרו, יש בה מן הפיקנטי והבלתי צפוי (ב"במה" כמו עלון בית ספר), עשויה למשוך קוראים רבים, מתאימה לסגנון הטקסט עצמו (המוסר את הרעיון בדרך המחשה מטפורית ולא בדרך ישירה).

נימוק על דרך השלילה: הכותרת "תכנון זמן יעיל" יובשנית, דידקטית בעליל; עלולה להרתיע מי שאינו מעוניין שייתנו לו עצות ו"יחנכו" אותו; אינה מדויקת ומצמצמת את משמעות הסיפור: המסר של הטקסט אינו רק תכנון זמן יעיל, אלא הבחנה מהותית בין עיקר לטפל בחיים.

ב. הכותרת "תכנון זמן יעיל" מוצלחת יותר:

נימוק על דרך החיוב: הכותרת שקופה, מכוונת, ממוקדת בנושא, פונה אל קהל יעד ספציפי. נימוק על דרך השלילה: בכותרת "אבנים גדולות" התחום והנושא אינם שקופים וברורים; הכותרת עשויה להטעות (אולי טקסט בגאולוגיה).

הערה: כל תשובה שתקבל בתנאי שתנומק כהלכה. אין כאן "נכון" ו"לא נכון". בכל כותרת אפשר לראות יתרון או חיסרון, בהתחשב ב"במה".

הבעה ואוצר מילים

שאלה 6: צירופי לשון שבהם אבן

הצירוף	מוחשי / מטפורי	הסבר
אבן בוחן	מטפורי	במשמעות המוחשית: אבן מיוחדת לקביעת סוגי מתכות – משפשים את המתכת על האבן וקובעים את סוג המתכת לפי צבע הסימנים שהיא משאירה על האבן. המשמעות המטפורית: עיקרון, סיטואציה, התנהגות וכדומה המשמשים מבחן מיון או הערכה; להתמודדות מוצלחת עמם או לעמידה בהם יש חשיבות מכרעת לעתיד (של האדם או של התהליך וכדומה).
אבני בליסטראות	מטפורי	המשמעות המוחשית: אבנים שנורו מכלי נשק בתקופה הקדומה במטרה להרוג ולנפץ חומות. ומן הנשק הפיזי לנשק מילולי: שטף של ביטויים חריפים ופוגעים המוטחים במושא הביקורת במהלך ריב, ויכוח ומחלוקת בעל פה, או בכתב – דברי ביקורת חריפים הנכתבים על אדם או על גוף מסוים.
אבן גיר	מוחשי	אבן לבנה רכה המתפוררת בקלות.
אבן דרך	מוחשי ומטפורי	המשמעות המוחשית: אבני דרך מוצבות במרווחים קבועים לאורך הדרך (כל קילומטר או כל מיל) ותפקידה לסמן להולך את המרחק מתחילת הדרך. המשמעות המטפורית: אירוע, התרחשות, תופעה חשובה, יצירה וכדומה שהשפיעו על כיוונה של התפתחות מסוימת בהיסטוריה או בתרבות.
אבן (ה)שתייה	מוחשי ומטפורי	אבן תשתית; במקורות חז"ל מדובר על האבן שעמד עליה ארון הברית בקודש הקודשים שבבית המקדש, ועליה נאמר "אבן שתייה – שממנה הושתת העולם". בעברית החדשה הצירוף

משמש במשמעות המטפורית כמו 'אבן יסוד' (ראו להלן).		
אבן טובה, לרוב נדירה (בטבע), בעלת יופי מיוחד, צבעונית בדרך כלל, משובצת בתכשיטים.	מוחשי	אבן חן
המשמעות המוחשית: אבן שקובעים ביסודו של בניין. ומכאן המשמעות המטפורית: עיקרון או רעיון שעליו מושתת דבר מסוים.	מטפורי	אבן יסוד
אבן חול דקה שמשחזים בה סכינים, מספריים וכיו"ב.	מוחשי	אבן משחזת
המשמעות המוחשית: אבן המכשילה אדם בדרכו. ומכאן המשמעות המטפורית: דבר מה שמפריע להתקדמות ולהתפתחות של דבר, מכשול.	מטפורי	אבן נגף
המשמעות המוחשית: האבן הראשונה המונחת בבנייה (בימינו נותר הצירוף השתמר במשמעות המוחשית בשם הטקס המציין התחלת בנייה: "הנחת אבן הפינה"). המשמעות המטפורית: עקרון יסוד וכדומה (השוו 'אבן יסוד').	מוחשי ומטפורי	אבן פינה
המשמעות המוחשית: מין מגנט, אבן בעלת תכונות של מגנט; המשמעות המטפורית: מוקד משיכה, מקור השפעה.	מטפורי	אבן שואבת

אפשר להכליל ולומר כי כל משמעות מטפורית הקשורה במילה 'אבן' לידתה במשמעות מוחשית (קונקרטי): בטבע או בחברה האנושית. האבן סִבְּבָה את האדם תמיד, ולכן שימשה מקדמת דנא משאב חשוב לתרבות החומרית: חומר לבנייה ולעשיית כלים ליום ליום, לפולחן, לציד ולמלחמה (יש אף תקופה קדומה בהתפתחות האנושות הקרויה על שמה: תקופת האבן). שימושי לשון מטפוריים שבהם המילה 'אבן' מעוגנים רובם ככולם בתקופות קדומות ובאופני השימוש הקדומים באבן: לבניין – אבן שתייה, אבן יסוד, אבן פינה; לסימון דרך – אבן דרך; ככלי נשק – אבני בליסטראות; ככלי עבודה – אבן משחזת; אבן בוחן. צירופים אחרים קשורים לאבנים כפי שהן בטבע: אבן חן, אבן גיר, וכן הצירוף 'אבן נגף' – אבן שההולך לתומו בדרך נכשל בה. כיום השתנו דרכי השימוש באבן, ומקצת מן הצירופים האלה יצאו מידי פשוטם והם משמשים במשמעות מטפורית בהקשרים שאין להם שום קשר לאבנים: עקרונות ורעיונות מובילים (אבן דרך, אבן שתייה, אבן יסוד, אבן פינה, אבן בוחן), מילים חריפות הנאמרות בעת ויכוח ומשמעות נשק מילולי (אבני בליסטראות), מכשולים וקשיים מסוגים שונים.

שאלה 7: האבן

ראשיתה של המטלה בשימוש במילון, בניבון ובאוספים של פתגמים ואמרות-כנף. ברוב המקורות האלה מצוי ביאור של הביטוי, ולעתים נוספת דוגמה לדרך השימוש. הנה מבחר של פתגמים וניבים השכיחים ברמת לשון בינונית ומעלה.

אבן שאין לה הופכין.

אבנים שחקו מים.

דָּבַר אל העצים ואל האבנים.

על העצים ועל האבנים.

אבן מקיר תזעק.

אבן נגולה מעל לבו.

השימוש בביטויים אלו הוא, ברוב המקרים, שימוש מטפורי, אלא שהמטפורה מתה ("מאובנת"); השימוש הרב שחק את השנינות ואת ברק האמירה ואינו גורם עוד לפליאה או להזרה. התכונות הבולטות של אבן – קשיחה, כבדה, עמידה בפגעי הזמן והאקלים, אטומה – מזינות את הלשון הפיגורטיבית באמירות לעיל. אף השימוש שהאדם עושה באבן – בונה בית, מפסל, מקים גדרות ועוד – עולים בביטויים, בעקיפין.

בהסברים רצוי לציין את הקונוטציה של כל ביטוי (חיובית / שלילית / ניטרלית), ואת התכונה הבולטת של האבן שעליה הביטוי מתבסס. אפשר לבקש מן התלמידים לרשום את ההסבר בתבנית של משפט אנלוגי: "כשם ש... כך...". אפשר לבדוק אם הביטוי משמש בדיבור לתיאור תופעה ("אבנים שחקו מים") או לאפיון של אדם או כביטוי של מחאה וביקורת. לסיכום המטלה אפשר לדון בהיבט הסגנוני-רטורי של שימוש בביטויים מטפורים לעומת לשון עניינית וחד-משמעית.

חטיבה ד: מכתבים למערכת, כתיבת טיעון

16. שני מכתבים בנושא אחד

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה בינונית)
הנושא המשותף הוא – יום שישי פנוי מלימודים.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית)

הכותב השני	הכותב הראשון	
על התלמידים ללמוד בבתי הספר ביום שישי ואין לשחררם ליום פנוי; נגד יום שישי בלא לימודים.	את יום שישי יש לייחד לבילוי משפחתי ולחינוך הילדים בידי ההורים. בעד יום שישי בלא לימודים.	העמדה
רמת האלימות הגבוהה בקרב הצעירים תסכן אותם ביום הפנוי מלימודים.	הזמן שילד מבלה עם הוריו נחרת בזיכרונו, וזיכרונו מביא אבא הם מקור לגאווה ומורשת שהוא מנחיל לדורות הבאים.	הנימוק

שאלה 3: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)
הכותב הראשון מסתמך על סטטיסטיקה שהתפרסמה בעיתון "הארץ" על אחוז ההורים העובדים ביום שישי.
הכותב השני מתבסס על ידיעות שהתפרסמו בעיתונות על אלימות של צעירים.

שאלה 4: הערכה (ברמה בינונית)
דוגמאות לתשובות:
– המכתב הראשון משכנע – משום שטענת הכותב מבוססת ומפורטת יותר. הכותב מבסס את טענתו על ניסיונו כמנהל במערכת החינוך ועל נתונים סטטיסטיים. המסר בולט בשל מקומו כמסקנה בסוף הטקסט.
– המכתב השני משכנע – בשל סגנונו: כתוב בתמציתיות ובנמרצות, כולל שאלה רטורית. הטיעון מבוסס על מציאות חיים (האלימות), מנוסח בסגנון הנוטה להגזמה: "אין יום שלא... ברמת אלימות שלא נודעה כמותה עד כה". המכתב אף כולל המלצה מעשית (שכירת מורים נוספים).
הערה: כל תשובה שתקבל ובלבד שתנומק היטב.

הבעה

שאלה 5: מכתב תגובה

על התלמיד לשלוט בתבנית (פורמט) של מכתב רשמי (רכיבי התוכן ומיקומם על פני הגיליון, לרבות נוסחאות פתיחה וסיום), ולהציב טיעון ברור, רהוט ומנומק כהלכה. הכתיבה התמציתית במכתב מחייבת בחירה מושכלת של משלב הלשון, אוצר המילים ומבנים תחביריים. לקשרים לוגיים חשיבות רבה במכתב טיעון מסוג זה. גם ביקורת ושליה יש לבטא באופן שאינו פוגע במוען של מכתב המקור.

בשיעור המכין לקראת כתיבה זו אפשר לעסוק במצאי של ביטויי אישור והסכמה ובמצאי של ביטויי דחייה ואי-הסכמה שאינם גסים או בוטים יתר על המידה ועם זאת הם נחרצים ועזי מבע.

שאלה 6: אילו היה לי יום שישי פנוי מלימודים

כתיבת טקסט במתכונת של "אילו..." מוכרת בדרך כלל באופייה הדפוזי, האסוציאטיבי והסיפורי. במשימה זו אין הכוונה לחיבור מסוג זה. מדובר בכתיבה מידעית המסתמכת על ממצאים שנאספו. הערוץ הוא כתבה בעיתון בית הספר. לכתיבה קודמת פעולה של איסוף נתונים בדרך של משאל בקבוצת בני הגיל. במשימה זו שלושה שלבים:

א. עריכת המשאל מחייבת החלטה על מספר הנשאלים (גודל המדגם), בחירת המרואיינים, רישום מדויק של תשובותיהם והערותיהם הנמסרות בעל פה.

ב. עיבוד הממצאים (התשובות) על פי אמות מידה שנקבעו, בדרך מילולית ובדרך גרפית (כימות הנתונים).

ג. כתיבת הכתבה (לבמה המסוימת) על סמך הממצאים. הכתבה תכלול פתיחה ובה הצגת השאלה הנדונה; תיאור קצר של דרך איסוף הנתונים (מי נשאל? כמה?); הצגת הממצאים בדרך גרפית; מסקנות. בסיום יכולה לבוא המלצה או דעה או התלבטות של הכותבים, המטביעים באופן כזה את חותמם על הטקסט כולו.

17. מי שמלכלך – שינקה

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה נמוכה) או איתור מידע

הסיבות לכלוך השורר בחופים: (א) מחסור בפחי אשפה; (ב) שקיות ניילון המכילות אשפה אינן עמידות ותכולתן מתפזרת; (ג) השארת פסולת פזורה בשטח בידי המטיילים (בפסקה הרביעית מוסבר שהדבר נובע מעצלות והיעדר נימוס מצד המטיילים).

הערה: בטקסט לא מוזכרת המילה 'סיבות'. על התלמיד לאתר שלוש סיבות – המרוכזות בפסקה השלישית – ולארגן במבנה של נקודות.

שאלה 2: היסק (ברמה נמוכה)

הכותבת מאשימה בעיקר את – המבוגרים המבקרים בשמורות.
הערה: המידע הרלוונטי לתשובה מרוכז בפסקות הראשונות.

שאלה 3: א – פרשנות והיסק; ב – היסק (ברמה נמוכה)

א. דרכי הפעולה הפחות מוצלחות: (א) מבצעים של מתנדבים לאיסוף האשפה; (ב) הפעלת פקחים שיטילו קנסות. בדרך הראשונה לא מונעים בכלל את פיזור האשפה, ובמידה מסוימת אף נותנים לכך לגיטימציה; בדרך השנייה לא מונעים במישרין את פיזור האשפה אלא מנסים להרתיע ממעשה זה בדרך של ענישה.

הערה: המסקנה שהדרכים שנמנו לעיל אינן מוצלחות נובעת מן המשפט (בראש הפסקה השביעית): "אבל זה רק פתרון לטווח קצר. הפתרון האמיתי הוא...".

ב. הכותרת מפורשת ומובהרת בפסקה האחרונה. הכותרת מסבירה שאם תתקבל הנורמה שלפיה "מי שמלכלך – ינקה" ילמדו המטיילים, המלכלכים, שלא ללכלך. בפסקה היא אף מביאה דוגמאות לנורמה זו מגן הילדים ומבית הספר.

שאלה 4: פרשנות או הערכה של המבנה (ברמה נמוכה-בינונית)

מבנה הטקסט הוא – בעיה ופתרון.

הערה: המילה פתרון כתובה במפורש (בראשית הפסקה השביעית) ומקלה על זיהוי המבנה.

שאלה 5: א – היסק (ברמה נמוכה-בינונית); ב – פרשנות (ברמה גבוהה)

א. דוגמאות לפירוט:

- "את שפע מצבורי האשפה שנערמו שם קשה לתאר: קרטונים, בקבוקים, שקיות ניילון, קופסאות פלסטיק, כוסות קלקר, שיירי אוכל ועוד ועוד".
- "אבל השקיות אינן חסינות לא לנקירות השחפים והעורבים ולא לרוחות היס".
- "אם היה מקום בארגז המטען של המכונית למזון ולבקבוקי משקה בדרך לחוף, יש בוודאי מקום לאריות ריקות ולצלחות נייר מלוכלכות בדרך הביתה".
- "אנו מוקפים אשפה בכל מקום; בחופים, בגנים, בשדות וברחובות הערים".
- "יש ללמד ילדים שאין מלכלכים; לא את גן הילדים, לא את חצר בית הספר, לא את הרחוב ולא את הטבע".

ב. לפירוט יש כאן תפקיד רטורי: הוא מעצים את גודל הבעיה; הפירוט בנוי על חזרה (של פריטים ושל תבניות לשון) ונוצרת אפשרות התאמה בין התוכן לצורה: גודש של פסולת וגודש בפירוט המתואר (סוגי הפסולת, המקומות שהיא מפוזרת בהן).

שאלה 6: פרשנות (ברמה בינונית)

המשפט "אבל שפע של יופי אינו השפע היחיד" נאמר בנימה של – אירוניה.

הערה: האירוניה החריפה נוצרת מן הניגוד בין שפע של יופי לשפע של אשפה, ומבהירה כך את הכוונה של הכותרת: למתוח ביקורת על קיומו של השפע האחר, השלילי. האפקט הרטורי נוצר על ידי השימוש במילה

‘שפע’ (קונוטציה חיובית) המעוררת ציפייה למשהו מלבב ונעים, ו‘שפע מצבורי האשפה...’ שובר את ציפיות הקורא.

הבעה

שאלה 8: נימוקים בעד החלטת ההורים להטיל עליכם את תפקיד ניקוי החדרים

הנה כמה נימוקים בעד ההחלטה וכמה נימוקים נגד ההחלטה:
בעד ההחלטה: אם אנקה בעצמי – אשמור יותר על הניקיון; אנקה ואסדר את חדרי לפי שיקול דעתי וטעמי; לא צריכים לעשות בשבילי את העבודה; אחריות ועצמאות כוללות גם חובות. לאף אחד לא יהיה ‘תירוץ’ להיכנס לחדרי ולפגוע בפרטיות שלי; לא ישנו לי את מקום החפצים והדברים האישיים שלי.

נגד ההחלטה: האחריות לילדים מוטלת על ההורים וכוללת את ניקוי החדרים; יותר חשוב שאשקיע בלימודים ואשתתף בחוגים; ממילא לא אנקה לפי הדרישות של הוריי.

שאלה 9: דברי הפקח בחוף הים

במטלה זו השימוש בשפה מתאפיין במעשה האילוקוציוני: הדיבור מכוון לדרבן לפעולה, למעשים. יש לנסח היגדים תוך שימוש בפעלים מודליים. על הפנייה להיעשות בגוף שני, הפועל יבוא בציווי או בעתיד. לעתים אפשר לנסח את ההיגד גם במשפט שאלה. אפשר להביע את הנימה הנדרשת בפועל מפורש, כמו ‘‘אבקש’’, ‘‘אני מזהיר אתכם’’, או במבנה תחבירי כמו משפט תנאי. הנה דוגמאות להיגדים בנימות שונות (מנוסחות בלשון הדיבור):

<p>– תוכלו (בבקשה) לאסוף את האשפה? – איכפת לכם להשליך את האשפה לפח? – בבקשה זרקו את הזבל ואל תשאירו אותו מפוזר ככה. תוספת של סיבה או תכלית עשויה לרכז את הטון; למשל: – חשוב שהחוף יישאר נקי לבאים אחרים, הרי אין אפשרות לנקות אחרי כל אחד...</p>	בקשה
<p>– אסור להשאיר אשפה על החוף! – אני מחכה שתאספו את האשפה, ומקווה שלא אצטרך לרשום לכם דו"ח... – אם לא תאספו מיד את האשפה, תשלמו 500 ₪. – אני מבקש לראות תעודת זהות.</p>	אזהרה ואיום
<p>– אל תשאירו אשפה מפוזרת! – תשליכו את האשפה לפח הזבל! – אספו מיד את האשפה!</p>	הוראה
<p>– אתם לא מתביישים להשאיר אשפה מפוזרת על החוף?! – אתם לא רואים את השלט שאסור להשאיר פסולת? – זאת הדוגמה שאתם נותנים לילד שלכם? – תלמדו לכבד את החוק! – בבית שלכם לא הייתם מרשים להשאיר פסולת על הרצפה!</p>	נזיפה והטפת מוסר
<p>– אני רואה שאתם דואגים לציפורים (לחתולים, לכלבים) שלא ירעבו, איזו נדיבות אתם מגלים... – כאן בישראל, אין משרתים...</p>	לגלוג

– אדונים נכבדים, אולי תעשו פעם משהו שאתם אף פעם לא עושים ותאספו את האשפה?	
	אכזבה

– לא מתאים לכם להתנהג ככה.
– לא הייתי מאמין עליכם שתשאירו כך את החוף.
– לא הייתי מצפה ממשפחה כמוכם להשאיר כך את המקום...

18. נוער הולך ונעלם

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה בינונית)

הטענה המשתמעת: בני הנוער מתעניינים רק בדברים חסרי חשיבות וריקניים, כמו עולם הבידור הטלוויזיוני (כוכבי קולנוע, מגישי טלוויזיה, טלנובלות).

הערה: התשובה מסתמכת על פסקה 1. אפשר גם להוסיף מה שעולה מן הפסקה האחרונה: בני הנוער אינם מבינים את הנקרא. אפשר אף לנסח תשובה על סמך חלקים אחרים של הטקסט, כגון פסקה 4 ו-6: בני הנוער מתעניינים במוסיקת פופ, במראה חיצוני, ברכילות, והערכים שמנחים אותם הם ערכים שליליים כמו חומרנות ורכושנות.

שאלה 2: א – איתור מידע; ב, ג – פרשנות והיסק (ברמה נמוכה-בינונית)

א. הדרך שבה גופי התקשורת "הולכים" בתכניות לנוער: הפעלת "נוסחת הריקנות": תכניות העוסקות בבידור קל כמו "קצת מחשופים, קצת פופ, קצת רכילות, קצת ייעוץ", הרבה פרסומות".
ב. הדרך הזאת בטוחה לדעת גופי התקשורת משום שהם משוכנעים שאלה הדברים שמעניינים את בני הנוער.

ג. הכותב מוכיח שגופי התקשורת טועים בדרך הפנייה לבני הנוער (1) על ידי עדות אישית; (2) על ידי ממצאים שאסף בפרויקט גמר ולפיהם בני נוער אינם מרוצים מן התכנים של תכניות טלוויזיה המכוונות אליהם וחלקם אף חושבים שהתכניות הן ברמה נמוכה מאוד.

שאלה 3: היסק (ברמה בינונית)

הקשר בין הפרטים הביוגרפיים של כותב הטקסט ובין תוכן תגובתו: הכותב (א) משתייך לקבוצת הגיל הנדונה במאמר (צעיר בוגר תיכון); הוא (ב) בוגר "מגמת תקשורת" (נושא המאמר); (ג) הוא מעיד על עצמו שתחומי העניין שלו וערכיו שונים לחלוטין מכפי שהתקשורת רואה בבני הנוער; (ד) יש בידו נתונים רלוונטיים מפרויקט גמר שערך. הכותב הודף את הנאמר בכתבה ואת היחס של התקשורת אל בני הנוער בעזרת הנתונים האישיים שלו – על סמך ניסיונו וערכיו.

שאלה 4: פרשנות (ברמה נמוכה-בינונית)

א. "בסולם שלהם" – של מפיקי התכניות לנוער.

הערה: לפי המשפט "נראה כי התכנים התקשורתיים הפונים לנוער דווקא כן עוסקים בחינוך, אולם בסולם שלהם מצויים ערכים שונים..." האזכור "שלחם" חוזר לכאורה אל "התכנים התקשורתיים", ואולם הכוונה היא לאנשים מפיקי התכניות.

ב. הסבר המירכאות:

(1) "במקצת" – במירכאות הכותב בעצם מתכוון להפך: ערכים שונים **לגמרי**. אחד התפקידים של המירכאות הוא היפוך משמעות.

(2) שימוש דומה במירכאות: "לבושת" (פסקה 1). נראה שהכותב **גאה** שהוא מנוי על "העין השביעית".

דוגמאות אחרות: קצת "ייעוץ" (פסקה 4); הנושאים ה"רציניים" וה"כבדים" יותר (פסקה 7).

הערה: יצוין שהמירכאות בדוגמאות אלו אינן מסמנות היפוך משמעות כפשוטו אלא לגלוג, למשל: הייעוץ איננו ייעוץ של ממש אלא ייעוץ שטחי המיועד לבידור; הנושאים הנחשבים משום מה רציניים וכבדים אינם כה רציניים וכבדים לבני הנוער.

הבעה ואוצר מילים

שאלה 5: "הנוער של היום זה לא מה שהיה פעם"

עיקרה של המטלה אינה לרשום פרקים מתוך ילדותם ונעוריהם של מבוגרים, כבמסגרת "עבודת שורשים", אלא לבסס טיעון. בהיגד המוצב בראש המטלה מורגשת נימה ביקורתית המצביעה על העדפה של תקופה. כדי שהסיפורים האישיים והעדויות של בני המשפחה המבוגרים יתמקדו בנושא המטלה, רצוי שהתלמידים יכינו שאלון קצר לריאיון. כמו כן אפשר לבקש מן המבוגר להעלות בכתב את זיכרונותיו ואת תיאוריו. ואפשר להקליט את הדובר ואחר כך לערוך תמליל מקוצר או מעובד. אפשר גם לשטוח בפני המבוגר את הטיעון כלשונו לעיל, ולשאול לדעתו בנושא.

בהיבטים שהמבוגר יתבקש למקד את סיפורו ואת דעותיו אפשר לכלול: התקופה והרקע, אידאליים ושאיפות, יחסי בנים-הורים, מוסכמות חברתיות, לשון ודרכי ביטוי, קשרים בקבוצת הגיל, קשרים בין בנים לבנות (אם בכלל), לבוש ואופנה של בני הנוער, התנאים הפיזיים בבית (למשל חדר נפרד וטלוויזיה אישית, השכיחים כיום, יוצרים אווירה משפחתית שונה במקצת).

במטלה זו, שעיקרה סוגיה חברתית, עדיף להביא את דברי המרואיינים המבוגרים בתעקיף, בגוף שלישי (בציון המקור: "לדברי..."), ולא כסיפור בגוף ראשון. ההנחיה להתבסס על דברי שני אנשים מכוונת את התלמיד למזג מידע משני מקורות ולעבדו יחדיו בלשונו-הוא. אפשר להציג בפתיחת הטקסט שאלות, ואפשר לסיים במסקנה חד-משמעית ואישית, ואפשר לסיים את הכתיבה בסיום פתוח – בשאלה הנשארת ללא מענה פסקני (למרות "סקר השדה").

שאלה 8: הולך ו...

א. – "העולם הישן הולך ונעלם." / "העולם הישן נעלם."

– "הפער ביניהם הולך ונסגר." / "הפער ביניהם נסגר."

במשפט הראשון שבכל זוג מדובר בתהליך מתמשך שטרם הגיע לסיומו, ואילו במשפט השני מדובר בתהליך שהסתיים.

הערה: יש לתת את הדעת שצורות העבר וההווה של נפעל זהות (כשאינן מנוקדות), ולכן בדוגמאות האלה ההבדל ניכר בעיקר על פי התבנית 'הולך ו...'. (הווה) שבמשפט הראשון לעומת פועל פשוט (עבר) שבמשפט השני.

- ב.** – "האיש הולך ושורק לו ברחוב" – 'הולך ו' אינו מציין תהליך אלא שתי פעולות הנעשות בו-בזמן (הליכה ושריקה).
– "הדשא הולך ומצהיב" – מציין תהליך של השתנות מירוק לצהוב.
- ג.** – "הירח הולך ומתמעט." ההפך : הירח הולך ומתמלא.
– "מצבו הולך ומחמיר." < ההפך : מצבו הולך ומשתפר.
– "התופעה הולכת ומתפשטת." ההפך : התופעה הולכת ונעלמת / הולכת ומצטמצמת.

חטיבה ה: ספרי לימוד, טקסטים והיצגים גרפיים

19. שרשרת מזון, מארג מזון, פירמידת מזון

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

- דוגמאות לניסוחים שונים המוסרים מידע על שרשרת מזון:
- כנימות האלון מזינות עכבישים, ועכבישים מזינים ציפורים קטנות.
 - כנימות האלון ניזונות מעלי האלון, והן עצמן משמשות מזון לחיפושית פרת משה רבנו.
 - יעלים ניזונים מעשב ועלים, ונמרים ניזונים מיעלים.
 - כרישים ניזונים מדגים טורפים, ואלה ניזונים מסרטנים.

שאלה 2: היסק (ברמה בינונית)

- א. יצרנים – צמחים.
- ב. צרכנים ראשוניים – כנימות.
- ג. צרכנים שניוניים (משניים) – חיפושיות / ציפורי שיר / עופות דורסים.

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה גבוהה)

אין להסיק שעיט ניזון רק מן המכרסם יערון.

הנימוק: תרשים 3 הוא הדגמה על פי עץ אלון, וככל הדגמה היא חלקית. כיוון שעיט אינו חי רק בסביבה של עץ אלון סביר להניח שהוא ניזון גם מבעלי חיים אחרים – כגון מכרסמים החיים על פני הקרקע. ייתכן שבמקומות אחרים בעולם יש מכרסמים אחרים החיים על עצים, כגון סנאי. נוסף על כך בתרשים 2 מוצג עוף דורס בראש הפירמידה והוא ניזון מציפורי שיר. מכאן שגם עיט – שהוא עוף דורס – עשוי להיזון מציפורים, ולא מיערון בלבד.

שאלה 4: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

- א. לא תיתכן שרשרת מזון המשלבת פריטים מהים ומהיבשה. – **לא נכון**
- ב. ככל שהשלב בפירמידת המזון גבוה יותר – מספר הפריטים בו קטן. – **נכון**
- ג. כל שרשרת מזון ראשיתה בצומח. – **נכון**
- ד. פירמידת מזון היא אמצעי המתאר בדרך כמותית את שרשרת מזון. – **נכון**

הבעה

שאלה 5: פירמידת המזון

הנחת היסוד של התלמיד בכתובת הטקסט צריכה להיות שתרשים פירמידת המזון לא ימצא לפני הנמען שלו. לכן הטקסט שעליו לכתוב חייב להעביר את המידע אשר בתרשים הגרפי באופן מלא ומדויק. משימת כתיבה זו תמחיש לתלמיד את היתרונות שבהצגת מידע בתרשים, כמו גם את הפערים שעליו כקורא למלא ב"קריאה" זו. המעבר מהיצג אחד (תרשים) למשנהו (טקסט מילולי) מחייב עיבוד, ארגון וניסוח של פרטי המידע באופן לכיד ורציף.

בתפקיד המשפט הפותח של הטקסט התלמיד רשאי להביא את המשפט הראשון המופיע בטקסט שבספר ("בשרשרת מזון מיוצג רצף אחד של אוכלים ונאכלים") או לנסח משפט משלו. לאחר המשפט המגדיר יבוא משפט מקשר ומנחה, כגון "נדגים רצף זה באמצעות פירמידת מזון אחת ובה ארבעה אוכלים" או "פירמידת מזון היא אמצעי המתאר בדרך כמותית שרשרת מזון" (וראו שאלה 4/ד); "נתאר שרשרת אחת כזו".

בבניית הרצף הלוגי של הטקסט יש חשיבות לקשרים ולרימוזים: "תמרורים" לציון רצף זמנים ולסימון מהלך לינארי, למשל: "בשלב הראשון, בשלב השני" וכו'. מילות הקישור מסוג "תוספת" נחוצות אף הן. הרימוזים (שם גוף, כינוי רמז, תוספת יידוע) ימנעו חזרה על שם הפריט שבפירמידת המזון. לתיאור המדרג של התרשים אפשר להיעזר בסימן פיסוק הולם (קו מפריד, נקודה ופסיק), כמו גם בתבנית תחבירית חוזרת. ניסוח קצר וקביל הוא: "פירמידת המזון מכילה צמחים (בבסיס הפירמידה) – כנימות – חיפושיות – ציפורי שיר – עופות דורסים (בראש הפירמידה)". יש להימנע מניסוחים מפורטים מדיי שיש בהם סכנה לסרבול, כגון "מספר החיפושיות האוכלות כנימות קטן ממספר הכנימות הניזונות מצמחים"; "מספר ציפורי השיר האוכלות חיפושיות קטן אף ממספר החיפושיות"; וכו'.

משפטי הכללה "יתרגמו" את הבלתי מילולי שבתרשים, למשל: "ככל שהשלב בפירמידת המזון גבוה יותר – מספר הפרטים בו קטן" (וראו שאלה 4/ב) או "ככל שמבנה גופו של יצור גדול יותר הוא זקוק למזון רב יותר" או "היצור החי ניזון מיצורים הקטנים ממנו במבנה גופם; על כן הוא זקוק לכמות גדולה של יצורים כאלה כדי לאכול ולהתקיים".

20. פירוק פסולת

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – פרשנות (ברמה בינונית)

א.

עמודה ב	עמודה א	כותרות
משך הפירוק	המוצר / החומר / הפריט	
700 שנה	חיתולים חד-פעמיים	1 דוגמה
2-3 חודשים	נייר	2 דוגמה

הערות: כותרות אפשריות נוספות לעמודה ב: 'זמן', 'זמן פירוק', 'זמן פירוק באתר פסולת' וכיו"ב. שתי הדוגמאות יכולות להיות כל אחד מ-12 הפריטים שבתרשים.

ב. בהצגת הנתונים בעמודות "הולך לאיבוד" ההיבט החזותי: ההתעצמות במעבר מחומר אל חומר מבחינת משך הפירוק, המובע בתרשים במעגלים האליפטיים ההולכים וגדלים.

שאלה 2: א – איתור מידע (ברמה בינונית-נמוכה); ב – היסק (ברמה בינונית)

א. התרשים מתייחס לפסקה הראשונה.

ב. מידע שהתרשים מוסיף: חומרים ומוצרים שלא נזכרו בפסקה; משך פירוק מדויק.

הערה: התשובה יכולה להיות מנוסחת כמשפט או בסעיפים.

שאלה 3: א – היסק (ברמה בינונית); ב – איתור מידע (ברמה נמוכה)

א. – אריזת קלקר – חומר סינתטי;

– יריעה לכיסוי חממה – חומר סינתטי;

– נייר מכתבים – חומר טבעי;

– סדין כותנה – חומר טבעי.

ב. הפריט (מארבעת הפריטים לעיל) שזמן פירוקו הוא הקצר ביותר: נייר (מכתבים).

שאלה 4: היסק (ברמה בינונית)

הפעולה השגויה היא – שימוש בכוסות פלסטיק חד-פעמיות.

ההסבר: השימוש בכוסות חד-פעמיות מפלסטיק משמעו ייצור פסולת רבה מפלסטיק שזמן הפירוק שלו כאלף שנה לעומת ספלי קרמיקה שהשימוש בהם הוא חוזר, ארוך טווח, ולכן הפסולת מועטה.

הערה: כל הפעולות האחרות – איסוף בקבוקי זכוכית לצורך מחזור, שימוש בסל מבד, ובמשקאות באריזות קרטון – כל אלה תורמות לצמצום כמות הפסולת מחומרים שזמן הפירוק שלהם ארוך. די בהסבר של השגיאה, ואין צורך בהסבר מדוע כל הפעולות האחרות אינן שגויות.

אוצר המילים

שאלה 6: פסולת

היחס בין שתי המשמעויות של המילה **פסולת** – (1) שיירי הפיסול ו(2) דבר פחות ערך – הוא יחס פוליסמי. הפוליסמיה נוצרה כבר בשלב הראשון שבו החלה המילה לשמש. במילה חלה הרחבת משמעות: משיירים של עבודת הפיסול (ולכן השורש פס"ל) לשיירים בכלל.

בעברית בת ימינו משמשת המשמעות השנייה – שם כולל לדברים המושלכים לאשפה, שאריות שאין בהן צורך שנוצרו בתהליכי ייצור ובנייה: פסולת ביתית, פסולת בניין, פסולת מסוכנת, פסולת רדיואקטיבית, פסולת מוצקה ועוד. במסגרת הפעולות להגנת הסביבה נעשה מאמץ לצמצם את כמות הפסולת, למיין את הפסולת לסוגיה ולמחזור את מה שאפשר.

לעיון נוסף: "מילונות כיצד? צעד אחר צעד: מן הנעשה בהשתלמויות", איגרת מידע נ"א (תשס"ד), 118–130 (בעיקר עמ' 122–124: טקסט א, משימה 4).

21. זרימת הדם באיברי הגוף

שאלות ההבנה

שאלה 1: הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

הנימוקים של שאול (העדפת התרשים): התרשים מוחשי יותר – ככל שכמות הדם המוזרם גדולה יותר העמודה בתרשים גדולה יותר. הדמויות המאורות בשלוש התנוחות השונות תורמות אף הן להמחשת ההבדלים בין מצבי הפעילות השונים.

הנימוקים של רות (העדפת הטבלה): הנתונים המספריים ברורים יותר, ולכן ההשוואה ביניהם נוחה יותר. בתרשים קשה לפענח אותם. ההבדל בגודל העמודות בתרשים אינו מבטא בכל המקרים את הנתונים המספריים, וזה מבבלב.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה נמוכה)

א. בפעילות נמצאת מוזרמים למוחו של דן 750 מ"ל דם בדקה ולעורו 1,900 מ"ל דם בדקה.

ב. בזמן מנוחה מוזרמים למעיה ולאיבריה הפנימיים של טל 1,400 מ"ל דם בדקה.

שאלה 3: היסק (ברמה בינונית)

בתרשים ובכותרתו לא נאמר דבר על חשיבותה של הזרמת דם לאיברי הגוף בכמות מוגברת ולא צוין כי היא טובה לבריאות. לכן אי אפשר להסיק מן התרשים שפעילות גופנית – הגורמת בין השאר להזרמת דם מוגברת – טובה לבריאות.

הערה: על התלמיד להפריד בין הידע המוקדם, החוץ-טקסטואלי, ובין המידע הנתון בתרשים.

שאלה 4: פרשנות (ברמה בינונית)

מיון האיברים לשלוש הקבוצות:

– איברים שבהם זרימת הדם מוגברת ככל שהפעילות רבה יותר (לב, שרירים, עור).

– איברים שבהם זרימת הדם (כמעט) אינה משתנה בין פעילות למנוחה (המוח, איברים אחרים).

– איברים שבהם זרימת הדם נחלשת ככל שהפעילות רבה יותר (כליות, מעיים ואיברים פנימיים).

אוצר מילים

שאלה 6. ניבים ופתגמים שנזכרים בהם איברי גוף ומיונם

מבין איברי הגוף הנזכרים במטלה ה"לב" מרכז סביבו את מרבית הצרפים, הניבים והפתגמים. בהחלטה אם ניב מסוים הוא ציורי יש להתחשב בשימושי הלשון בימינו, ובמידע האנטומי-הרפואי שמדעי החיים מספקים כיום. בתקופות קדומות האמינו שרגש או תכונה מסוימת שוכנים באיבר מסוים, והביטויים משקפים אמונות ודעות אלו. כך למשל מקום הרגשות בלב, רגש האשמה מקומו בכליות. במקרא ובספרות חז"ל מצויות עדויות לתפיסות אלו.

ברשימת הניבים והפתגמים הקשורים באיברי הגוף צוינה באות **צ** – ציוריות; והעומס הריגושי סומן באותיות: **ש** (שלילי), **ח** (חיובי), **נ** (ניטרלי).

<p>מוח</p> <p>בעל מוח – חריף בשכלו [ח]. הכוונה בביטוי זה שאותו אדם ניחן ב"מוח רב". גישה כמותית זו עשויה להיחשב ציורית, אלא אם כן נתרגמה ל-IQ גבוה.</p> <p>שטיפת מוח – [צ] שינוי בדעה, בגישה ובאמונה של אדם בעקבות לחץ פסיכולוגי שיטתי ומתוחכם של גוף אינטרסנטי – המשטר (ואז האמצעים כוללים לעתים גם עינוי פיזי) או גוף מסחרי (באמצעות פרסומת ותעמולה שעיקרה רגשית ולא הגיונית) או גורם אחר.</p> <p>השימוש במקרה השני, בלשון הדיבור הוא [צ; ש]</p> <p>דוגמה לשימוש הראשון: במשטרים דיקטטוריים שטיפת מוח היא שיטה נפוצה לטיפול באסירים ביטחוניים; דוגמה לשימוש השני: חברתו עשתה לו שטיפת מוח עד שהסכים להצטרף כשחקן בהצגה (בלשון הדיבור).</p> <p>- רבים מהשבויים עברו שטיפת מוח במחנות הכפייה שבהם שוכנו.</p> <p>- (בלשון הדיבור) היא עשתה לו שטיפת מוח כזאת, שהוא החליט בכל זאת להמשיך ללמוד.</p> <p>יש אנלוגיה קרובה למדי לתהליכי הכרה, חשיבה ומודעות [ש].</p> <p>אין לו מוח בקדקדו – טיפש [צ, ש].</p> <p>מוח של אפרוח / של ציפור – מוגבל בחשיבתו [צ, ש].</p> <p>חמום מוח – נוטה בנקל לסערת רגשות [צ, ש].</p> <p>אל תבלבל את המוח (לשון דיבור) [צ, ש].</p>	
<p>לב</p> <p>הלך לבו – נמשך אל, התאוה [צ, נ].</p> <p>נקפו לבו – התחרט, הצטער על מעשהו [צ, נ].</p> <p>גנב את לבו של- – רימה [צ, ש].</p> <p>קנה את לבו של- – רכש את אהבתו ואהדתו [צ, ח].</p> <p>שבה את לבו של- – הביאו לידי אהבה והערצה כלפיו [צ, נ/ש].</p> <p>שבר את לבו של- – ציערו מאוד [צ, ש].</p> <p>פיו ולבו שווים – דובר אמת, אדם ישר (תרומות ג ח) [צ, ח].</p>	
<p>עשה (לו) שריד (לשון דיבור) – התעמת, התנהג בתקיפות [צ, ש].</p>	<p>שרירים</p>
<p>יצא מעורו – השתדל מאוד, עשה מאמצים גדולים, התפרץ (הפירוש האחרון במילון אבן שושן) [צ, ש/ח].</p> <p>נמלט בעור שיניו (איוב ט, כ) – ברח בבהלה [צ, נ/ש].</p> <p>זאב בעור של כבש – מתחסד צבוע [צ, ש].</p> <p>היהפוך כושי עורו (ירמיה יג, כג) – אדם אינו משנה טבעו ותכונותיו [צ, נ].</p>	<p>עור</p>
<p>מוסר כליות (תהלים טז, ז) – אשמה, חרטה [צ, ח/נ].</p> <p>בוחן כליות ולב (ירמיה יא, כ) – מכיר את האדם לפני ולפנים [צ, נ].</p>	<p>כליות</p>
<p>שישו בני מעיי! (בבא מציעא פג), קריאה אירונית של שביעות רצון עצמית [צ, נ].</p> <p>טיגן את מעי (אגדת בראשית ס) – הרגיזו מאוד [צ, ש].</p>	<p>מעיים</p>

22. מערכת בתי המשפט בישראל

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה בינונית).

התשובה היא – יחס מדרגי.

שאלה 2: א – איתור מידע; ב – היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

א. יש לעדכן שלוש משבצות: את המשבצת השמאלית של "בית המשפט המחוזי" ("ערכאה ראשונה") ואת שתי המשבצות של "בית משפט השלום".

ב. השינוי בתחום העברות הפליליות – מאפשר לבית משפט השלום לדון במספר גדול יותר של תביעות ("תיקים"), ובכך פוחת העומס על בית המשפט המחוזי.

השינוי בתחום התביעות האזרחיות – מקורו בתהליך של אינפלציה (ירידה בכוח הקנייה של המטבע). גם התשובה: הרתעה (כסיבה לשינוי) – תתקבל כנכונה.

הערה: שני השינויים תכליתם הגדלת הסמכויות לבית משפט השלום (מספר השופטים בערכאה זו רב יותר ממספר השופטים בבית המשפט המחוזי). השינויים קשורים בחומרת העונש שבית המשפט רשאי להטיל על מי שנמצא אשם בדין.

שאלה 3: היסק (ברמה גבוהה)

א. על פי תרשים **ב**; עליו לפנות לבית משפט לתעבורה.

ב. על פי שני התרשימים; עליו לפנות לבית המשפט המחוזי.

ג. על פי תרשים **א**; עליו לפנות לבית המשפט העליון.

שאלה 4: הערכה וביקורת (ברמה בינונית)

נימוקים אפשריים להעדפת **תרשים ב**:

– **תרשים ב** מבליט את היחס המדרגי בין בתי המשפט השונים (מודגשים ברקע כהה).

– **תרשים ב** כולל את השמות של בתי המשפט ובתי הדין ואת תפקידיהם של המחוזי והעליון.

– **תרשים א** פחות נוח וידידותי כי הוא מפורט ודחוס יותר וכולל, בנוסף לשמות בתי המשפט, גם מידע רב על סמכויות בתי המשפט. מבחינה גרפית הוא מסתעף ואינו שומר על אחידות בגודל המשבצות המציינות את שלושת בתי המשפט.

הבעה

שאלה 5: פרויקט גישור-עמיתים

מטלה זו באה במתכונת כתיבה של בעיה ופתרון. אולם התלמיד אינו נדרש להציע פתרון – הפתרון נתון במטלה – אלא עליו להסביר את מעלותיו של הפתרון ולשכנע שהתערבותם של בני הגיל בסכסוך שבין תלמידים, בדרך של "גישור", היא פתרון רצוי ויעיל, והוא עדיף מהתערבות של מבוגרים – מורים והורים. המדובר בסכסוך שבין מתבגרים בסיטואציה בית ספרית. אף כי

התלמיד נשאל על יתרונות הגישור של עמיתים, הוא יוכל להצביע גם על חסרונות, ואף לשקול זה כנגד זה את החסרונות לעומת יתרונות.

מן הראוי להזכיר כי חשיבה חינוכית-רעיונית זו, הנראית חדשנית ופורצת דרך, היא חלק ממשנה חינוכית שפותחה באירופה ואף בישראל במחצית הראשונה של המאה העשרים: החזרת האחריות על חיי הילד (או הנער) לידי הילד עצמו. משנה זו העמידה את הילד במרכז, וביקשה לצמצם את התערבותם של מבוגרים ושל בעלי סמכות קרובים בחיי הקהילה של המתבגרים. הוגיה האמינו כי מתן חירות לילדים ולנערים לנהל את חברת הילדים היא לא רק יעילה יותר, אלא דמוקרטית, מעניקה כבוד לילד ומאפשרת צמיחה של אישיות אוטונומית ופיתוח ערכים מוסריים – הלכה למעשה. עונשים ואיסורים מגבחה מצטמצמים בהקשר זה או נעלמים כליל. שתי מערכות מתנהלות אפוא זו בצד זו: המבוגרים והילדים.

יתרונותיו של פרויקט הגישור בבית הספר הן ברורות: בני הגיל מכירים טוב יותר ממבוגרים את הלכי הרוח, את המוסכמות החברתיות, את המניעים ואת הדינמיקה של חבריהם – והם יכולים לשמש מתווכים בין היריבים בהעלותם פתרונות מקוריים ומעשיים הנתמכים בנימוקים אמתיים, שהם בעלי משקל בעיני שני הצדדים. באופן כזה הטיעונים של המבוגרים-המורים ייתפסו כהטפות צדקניות הבאות מעולם אחר. תהליך הגישור שיילמד בבית הספר על נוהליו, מהלכיו, וחוקיו הסדורים והממוסדים – מאפשר להביא סכסוכים לפני מגשרים צעירים ולהתדיין עם היריב בגלוי באופן מילולי במקום לנתק קשרים או ללוות סכסוכים ומאבקים באלימות פיזית. בחסרונות של "בית דין" המנוהל בידי עמיתים בני הגיל נוכל למנות: התנשאות של המגשרים, חוסר בשלותם של מתבגרים בראיית סיטואציה מורכבת, קוצר ידם בכפיית פתרונות ותלותם בהסכמה מלאה של המתדיינים. משקעי טינה של היריב כלפי המגשר, כמו גם הקושי של המגשר הצעיר להיות אובייקטיבי, להימנע ממשוא פנים או מ'שוחד' (לביטוייו השונים). על התלמיד להביא דוגמאות לסכסוכים ההולמים דרך התערבות כזו, כלומר עליו להבחין ב"טיפוסים" שונים של סכסוכים, להגדירם, ולהחליט גם על כאלה שאינם הולמים דפוס זה של פתרון.

לעיון נוסף: "זכויות של ילדים" מאת שולמית אלמוג (משימה 36) • הסיפור "מדינת הילדים" מאת יאנוש קורצ'אק.

23. גידול אוכלוסיית העולם

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות (ברמה נמוכה-בינונית)

תרשים א: הקו המסמן את גידול האוכלוסייה עד שנת 2000 הוא קו רציף, והוא מתאר נתונים, עובדות. משנת 2000 הקו מתפצל לשניים והוא קו לא רציף (מקווקו). בדרך זו מסמנים שמדובר בתחזית לעתיד, לשנת 2030 בערך: הקו האחד מגיע עד 8 מיליארד נפש ומציין את הגבול התחתון של התחזית, והקו האחר מגיע עד 11 מיליארד ומציין את התחזית הגבוהה ביותר. כלומר, יש השערות שונות של חוקרים לגבי הקצב העתידי של גידול האוכלוסייה.

שאלה 2: היסק ופרשנות (ברמה גבוהה)

- א. בתרשים ב** – טווח השנים שבין עיגול גלובוס אחד למשנהו – הולך ופוחת.
- ב.** המגמה היא האצה של גידול האוכלוסייה במאתיים השנים האחרונות; מספרם של בני האדם החיים על פני כדור הארץ גדל בתקופה זו במהירות שלא הייתה כמותה בתקופות קודמות (עקב שיפור תנאי החיים: רפואה, מזון, טכנולוגיה).
- ג.** מגמה זו מתבטאת בגרף **שבתרשים א** בקו ההופך אנכי כמעט (לעומת הקו האופקי של הגרף בתקופות קודמות).

שאלה 3: הערכה

- נימוק להעדפת דרך ההיצג של תרשים א:** תרשים **א** מוסר את המידע בצורת גרף הנע על פי שני משתנים: הזמן (השנים) וגודל האוכלוסייה. יתרונו שהוא נותן למתבונן – במבט אחד – את המידע הן על גודל האוכלוסייה בתקופות השונות הן על קצב הגידול – שהוא בחדות החל בשנת 1700 וגבר עוד יותר במאה העשרים.
- נימוק להעדפת דרך ההיצג של תרשים ב:** בתרשים **ב** יש ייצוגים גרפיים דמויי מציאות (עיגול = הגלובוס; מספר דמויות אדם – המייצגות את גודל האוכלוסייה), ולכן הוא "מוחשי" יותר ובמובן זה ידידותי למתבונן.
- הערה בנוגע לתרשים ב:** התרשים הציורי הזה בא על חשבון הצגה חזותית ברורה של קצב הגידול; בין גלובוס לגלובוס יש הפרש של מיליארד בני אדם, ונדרש עיון קפדני בהפרש הזמן בין השנים המיוצגות בכל גלובוס – הקטן ככל שהתקופה מתקדמת.

שאלה 4: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

- רונן צודק. תרשים **ג** מתייחס **להיבט אחר** בגידול האוכלוסייה, והוא מצביע על השוני הקיים בין מדינות שונות בקצב גידול האוכלוסייה. ככל שהמדינה מפותחת יותר (בלגיה, למשל) כך גידול האוכלוסייה בה מתון יותר – וההפך. לעומת זאת תרשימים **א** ו-**ב** מתארים את גידול האוכלוסייה בעולם כולו, ללא הבחנה בין מדינות מפותחות למדינות מתפתחות.

שאלה 5: היסק (ברמה גבוהה)

- מהתרשימים **א**, **ב**, **ג** אין להסיק את המסקנה שגידול אוכלוסיית העולם הוא תופעה לא רצויה. קטע **ד** מדבר על כך שגידול האוכלוסייה של המדינות העניות "מחמיר את מצבן", אבל גם בקטע זה אין התייחסות לתופעה בכללותה אלא לחלוקה הלא שווה של הגידול באוכלוסייה, והבעייתיות שלה באזורים דלים בעולם.

הבעה ואוצר מילים

שאלה 5: משפחה קטנה, משפחה גדולה

- כתיבה זו מבוססת על ראיונות עם שני אנשים המספרים על היבט זה – משפחה קטנה או משפחה גדולה – בחייהם מנקודת מבטם האישית. אפשר להסתפק בעיבוד קל של הראיונות אם הכותב

יחליט להביא אותם בשלמותם וכסדרם – שאלה ותשובה לה. במקרה זה יידרש ניסוח מחדש במעבר מלשון הדיבור ללשון הכתיבה, השמטה של חזרות או של דברים לא ברורים, השלמה של משפטים שנקטעו וכדומה. העיבוד עשוי להיות אינטנסיבי יותר, אם הכותב יחליט להביא את הדברים בטקסט לכיד ורצוף או לשלב בין הראיונות. במקרים אלו הכותב עשוי להביא את מקצת הדברים בגוף שלישי (ולערוך המרות מגוף ראשון במידת הצורך). עליו לנסח הכללות ולהשוות בין דברי המרואיינים לשאלות זהות או דומות, וכן להוסיף מסקנה או מסקנות (למשל בקשר לתקופה שבה גדלו המרואיינים וליחסם אל סוג המשפחה בגילים שונים). תוספת של התרשמות אישית, הערות פרשניות ודברים מניסיונו האישי של הכותב יעשירו את הכתיבה, ויעידו על הבנת הנושא על צדדיו השונים.

חשוב להעריך גם את השלבים המוקדמים לתוצר הסופי: השאלות, רישום הראיונות ועיבודם.

שאלה 6: חיים בעיר הגדולה מול חיים ב"כפר"

Escape to the country ("להימלט אל הכפר") – תכנית הטלוויזיה הבריטית הנושאת שם זה מסייעת לאנשים שהחליטו לעזוב את העיר הגדולה (לונדון בדרך כלל) לעבור לאזור כפרי. במקרים רבים אלה הורים צעירים המבקשים לגדל את ילדיהם באווירה נינוחה יותר, בגינה הפרטית ובמרחבי שדות. עם זאת מעטים המשדרים שבסיומם העירוניים אכן מממשים את חלומם וקונים בית בכפר.

במטלה זו, התלמיד מתבקש לכתוב על נושא הקשור באיכות חיים ובסגנון חיים, במתכונת של "יתרונות וחסרונות". עליו לראות את הסוגיה בשלמותה, להסביר מדוע מתעוררת שאיפה כזו בזמננו, ובאילו נסיבות היא עשויה להצליח. הישענות על מידע היסטורי תציג תמונה רחבה ומאוזנת. לדוגמה, המהפכה התעשייתית במאות ה-18 וה-19 התאפיינה בנטישה של כפרים ועיירות קטנות ומעבר אל העיר הגדולה, שבה ציפו לתושבים החדשים מקורות המחיה (בתי החרושת) והזדמנויות קידום כלכלי וחברתי. בעיר לא עוד מעמד אבות הוא הקובע, אלא יזמה וחריצות אישית. הכפר שנשאר מאחור נחשב נחשל ופרובינציאלי. והנה צאצאים של אותם אורבנים חדשים חולמים כעת על כיוון הפוך – פניהם לכפר.

מה הם הגורמים לשינוי המגמה? זו שאלה מרכזית העשויה ליצור לכידות בחיבור של התלמיד, וסביבה יתלכדו היתרונות והחסרונות של כל אחד מסגנונות החיים: מגורים בעיר; מגורים בפריפריה במקום מרוחק, כפרי.

העיר הגדולה הפכה (במקומות מסוימים) כרך סואן, דחוס, צפוף, מלוכלך, כר לפשיעה, ומקום יקר למגורים. הקרבה למקומות בילוי ולמרכזי תרבות וכן למוסדות ציבור אחרים (כמו בתי ספר, אוניברסיטאות, מרכזים רפואיים) היא מיתרונות העיר. צעירים בראשית הקריירה שלהם וכן אנשים מבוגרים נהנים מנגישות למוסדות אלו וממפגשים חברתיים תכופים עם הגרים לא הרחק מהם.

במדינה קטנה, שבה המרחק בין העיר ליישוב כפרי הוא קצר, אפשר לעתים ליהנות משני העולמות: לגור בבית מרווח במקום כפרי בלי לוותר כליל על יתרונות העיר הגדולה. אך גם במדינה שאינה קטנה מתעורר החלום האישי לעבור אל הכפר שיש בו כיום – בעולם המערבי – מרבית השכלולים הטכנולוגיים. תחבורה ציבורית נוחה וסדירה, כבישים מהירים ומכונית פרטית

מאפשרים שלא לגור בסמוך למקום העבודה (או בסמוך לבני המשפחה או למקומות בילוי). ותנאים אלו קוסמים לעתים למשפחות וליחידים בשלבים שונים של חייהם. כלל שינוי כזה השתמעויות כלכליות כבדות משקל, אך אין לצפות מן הכותבים הצעירים להתמצא בהיבט הכלכלי ולהביא אותו בחשבון. המעוניינים לרכז את דבריהם בטבלה יוכלו:

א. לבנות טבלה לכל אחד מסגנונות החיים – אחת לעיר ואחת לכפר ולציין בה יתרונות וחסרונות;

ב. לבנות טבלה אחת שבה עמודה אחת מוקדשת לעיר ועמודה שנייה לכפר, ולנסח אמות מידה להשוואה בין השניים. ראו דוגמה חלקית להלן.

המגורים בפריפריה לעומת המגורים בעיר: יתרונות וחסרונות

מקום המגורים	הכפר	העיר
מקום המגורים	בית פרטי גדול (יחסית), חדרים רבים (ייתכן על פי תכנון אישי)	דירה בבית משותף, קטנה יחסית
גינה	יש	אין (בדרך כלל)
נוף	יש	נוף עירוני (בתים) או היעדר נוף
שקט	יש	אין (ברוב המקרים)
מקום העבודה	תלוי: אם אין מדובר בחקלאי או באדם העובד בבית – מצריך נסיעה לא קצרה	קרוב יחסית למקום המגורים (אבל יש גם אנשים הגרים בעיר אחת ועובדים בעיר אחרת)
בית ספר	לעתים קרובות מחוץ למקום היישוב, דורש הסעה	בטווח הליכה או נסיעה קצרה
מקומות בילוי	מחוץ ליישוב, דורשים נסיעה והתארגנות	זמינים ונגישים

לסיום או אף בפתח הטקסט יציג התלמיד את העדפתו האישית: עיר או כפר, ינמק אותה ויסייגה (באילו תנאים, באיזה גיל, באיזה מחיר). למותר לציין כי דיון זה עשוי להיות תאורטי בלבד ולא בר-מימוש במדינות מסוימות (ולא מעטות) ובפלחי אוכלוסייה לא מעטים. מקום המגורים כבחירה היא פריווילגיה של המעמד הבינוני-הגבוה בחברה המערבית.

שאלה 7: מדינות מתפתחות / נחשלות

המילה **נחשל** מציינת פיגור, הימצאות מאחור (בעיקר ביחס לאחרים). המילה **מתפתח** מציינת מצב של שינוי לקראת מצב טוב יותר. "מדינה נחשלת" נתפסת כמדינה המצויה בפיגור מבחינה כלכלית, טכנולוגית, תעשייתית, מדעית ועוד – לעומת מדינות אחרות. "מדינה מתפתחת" אמורה להיות בתהליך של התקדמות, שיפור והתקרבות למצבן של מדינות מפותחות. הקונוטציה של שם התואר **נחשל** היא שלילית מובהקת. לעומת זאת שם התואר **מתפתח** הוא בעל משמעות חיובית, הבולטת במילים אחרות מן השורש הזה: 'פיתוח', 'התפתחות', 'מפותח'. המרת שם התואר 'נחשלות' בשם התואר 'מתפתחות' נועדה לסלק את הקונוטציה השלילית הנקשרת למדינות ששם התואר הזה הוצמד להן. גם ההבדל בין הבניינים שמהם גזורים שני שמות התואר תורם לקונוטציות השונות: **נחשל** גזור בבניין נפעל, ומציין מצב נתון; ואילו **מתפתח** גזור בבניין

התפעל, ומציין תהליך, שינוי. בעקבות הגל של תקינות פוליטית (PC) שהגיע מארצות הברית, מכסים במילים נאות מציאות עגומה ובלתי נעימה.

הערה: יש הטועים בין **נְחָשָׁל** ובין **נְכָשָׁל** הן בהגייה הן במשמעות: **נחשל** הוא מי שנשאר מאחור "ויזנב [עמלק] בך כל הנחשלים אחריך" (דברים כה, יח). **נכשל** הוא מי שנתקל במכשול ולא הצליח לעבור אותו, ובהשאלה מי שלא הצליח במבחן מסוים. נראה שקרבת הצליל קירבה גם בין המשמעויות.

שאלה 8 : התפוצצות האוכלוסייה

המילה 'התפוצצות' לקוחה מן השדה הסמנטי של המלחמה. התפוצצות היא תופעה של התפרצות פתאומית וכרוכה בהרס רב. האפקט הריגושי הוא אפוא של תופעה שלילית, איום חמור, שיש למנעם בכל מחיר.

חטיבה ו: כתבות בעיתון

24. מי יכול להרשות לעצמו להיות חולה

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

מדינות נוספות שהשתתפו במחקר ומקומה של כל אחת מהן בדיאגרמה (נדרשות 4 בלבד):
הולנד (21.8%) – בין פינלנד לגרמניה.
שוודיה (17%) – בין גרמניה לצרפת.
דנמרק (12.4%) – בין צרפת לבריטניה.
ספרד (11.8%) – בין צרפת לבריטניה.
איטליה (8.5%) – בין יוון לבריטניה.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית)

ייעדר מן העבודה ימים רבים יותר בשל מחלה – עובד בצפון אירופה.

שאלה 3: איתור מידע (ברמה נמוכה)

הסיבות שבגללן עובד לא יכול להרשות לעצמו להיות חולה (נדרשות שתי סיבות):
– עובד המועסק בחוזה זמני אינו מוגן מפני פיטורין; אם ייעדר הרבה הוא עלול לאבד את עבודתו.
– עובד שאינו זכאי לתשלום עבור יום המחלה יימנע מהיעדרות כדי שלא ינכו ממשכורתו.

שאלה 4: איתור מידע (ברמה בינונית)

א.

נשים	גברים	
12.1	20.4	אוסטריה
6.8	10.1	פורטוגל
10	13.3	בריטניה

ב. הנתונים בטבלה מבססים את הממצא שגברים נוטים לקחת יותר ימי מחלה מנשים.

שאלה 5: איתור מידע (ברמה בינונית)

ממצא שהחוקרים לא הצליחו להסבירו – דוגמאות:
– מדוע נשים לוקחות פחות ימי מחלה מגברים?
– מה הסיבה להבדלים בין שתי מדינות הרווחה השכנות שוודיה ודנמרק?

שאלה 6: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

הסיבה שאין נתונים על ישראל: המחקר נערך במדינות האיחוד האירופי, וישראל איננה אחת ממדינות האיחוד.

שאלה 7: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

בטקסט יש התייחסות להבדלים – בין גברים לנשים; בין מדינות.

הבעה

שאלה 8: תגובה להצעה להגבלת ימי היעדרות מבית הספר

התלמיד מתבקש לכתוב כתיבת טיעון בנושא הלקוח מעולמו. הצעת ההגבלה של ימי היעדרות מבית הספר, לרבות ימי מחלה, אנלוגית במידה מסוימת לתנאים של מבוגרים שכירים שנכללו בסקר שתואר בעיתון. התלמידים עשויים ורשאים להעלות טענה שאין דין של מועסק בוגר כדין נער לומד, ואין לגזור גזרה שווה. בראיית היתרונות של ההצעה על התלמיד "להיכנס לנעליו" של המנהל, המורה, ההורה, כמו גם לדבר מנקודת ראותו-הוא. המשימה נוגעת במושגים כמו גבולות, זכויות, חירויות, מסגרות, משמעת, סמכות, אחריות אישית ועוד. אפשר לדון תחילה במושגים אלו בכיתה.

שאלה 9: העסקת בני נוער

ממעסיקים ומועסקים בעולם המבוגרים שבטקסט עוברת המשימה לבני הנוער המועסקים בחופשות. על התלמיד לבנות טקסט לא רציף, שבו כל הוראה (=היגד) ניצבת בנפרד, בשורה חדשה. התבנית מחייבת לשמור על אחידות סגנונית של המסמך, ו"פוטרת" מקשרים לוגיים בין היגד להיגד. ברשימת ההוראות יש להתמקד בתכנים (כגון התנאים הפיזיים של המקום, התנאים הסוציאליים, שעות העבודה, השכר, הביגוד, תדרוך העובד, הסכמת ההורים), אך לא פחות מכך בלשון ובתבניות התחביריות של משפטי ההוראה – שאינם עצות בהקשר זה, אלא צווים שהפרתם תוביל לענישה של בית דין. יש כאן אפוא ניסוח המתקרב לתוקפה של לשון החוק. הניסוח עשוי להיות על דרך החיוב – מה יש לעשות, ועל דרך השלילה והאיסור – מה אין לעשות. אפשר להוסיף הנמקה, ואפשר להרחיב בנסיבות המקרה (בפסוקית זמן או תנאי או בפסוקית נושא או לוואי). את ההוראה אפשר לנסח בגוף שני או שלישי, ביחיד או ברבים, או בתבנית מודלית (מילה מודלית + שם פועל ואף במבנה סביל. המשפטים ינוסחו בלשון עתיד או בלשון הווה. אפשר להתחיל את משימת הכתיבה בפעילות משותפת שבה יוצעו תבניות משפט אחדות, שאותן ימלא כל תלמיד בתכנים משלו. רצוי להציג בפני התלמידים חוקים (או תקנות) אחדים ולנתחם. דוגמאות לניסוח הוראות (לא חוקים) ימצאו התלמידים בטקסטים אחרים בספר, כגון משימה 42 "מדורות ל"ג בעומר", משימה 44 "על צריכת חשמל של מכשירים אלקטרוניים"; וגם כהנחיות לצרכן, כגון משימה 31 "אקמול" (שבה אזהרה מנחה בנוסח אין ל... לעומת ניסוח ההוראה על דרך החיוב), משימה 10 "קסדת האופניים" (ההוראות כאן הן במסגרת הדרכה והמלצה).

עיון נוסף: יש מקום, על פי שיקול המורה, להקדים למשימה הסבר על שני סוגים של חוקים: החוק האפודיקטי (כמופיע בחוקי המקרא) המציג תביעה מוחלטת – בלא פסק דין ועונש, והחוק הקזואיסטי, הנהוג בתורת המשפט המודרנית – המנוסח כחוק הניתן לאכיפה על ידי בית דין. ראו **טקסטים מן המקורות: החוק**, תשס"ו, "מאפיינים של לשון החוק" עמ' 10–13.

25. עישון פסיבי פוגע בחתולים

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

עישון פסיבי הוא מצב שבו אדם או בעל חיים נושמים עשן סיגריות (או של מוצרי טבק אחרים) כתוצאה מכך שאנשים בסביבתם שמעשנים. מקור המונח – מי שנחשף לעשן אינו פעיל, אינו מעשן בעצמו, אלא סביל, פסיבי – העשן שמישהו אחר מעשן חודר לריאותיו.

הערה: המושג 'עישון פסיבי' אינו מוסבר במפורש בטקסטים; הוא מופיע בכותרת של טקסט 2 ובכותרת של התרשים בטקסט 1. הקושי של השאלה תלוי במידת הכרת המילה הלועזית.

שאלה 2: איתור מידע והיסק (ברמה בינונית)

הוכחה על פי טקסט 1: בפסקה 5 – "חשיבות המחקר אינה רק בהבנת הסכנה הבריאותית שנשקפת לחתולים מעישון פסיווי, אלא גם בדמיון ההיסטולוגי (מבנה הרקמות) בין הלימפומה של חתולים ללימפומה סרטנית באדם. חקר גורמי הלימפומה בחתול עשויים לסייע להבנה טובה יותר של התפתחות הסרטן באדם".

ובפסקה האחרונה: החוקרים מצביעים על דמיון בין חתולים לילדים – הילדים שוהים זמן רב בבית ו"משחקים בחפצים שייטכן שדבקו בהם חומרים שהשתחררו בעת העישון".

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

בטקסט 1 מופיע תרשים עמודות, ובטקסט 2 מופיע איור. האיור ממחיש בדרך מחויכת את המתואר בטקסט, ואילו התרשים מציג נתונים מן המחקר. באיור נמתחת ביקורת קלילה (מעין קריקטורה) על המעשן האוחז בחיקו את החתול כתינוק אהוב אבל בו-בזמן מזיק לו עם עשן הסיגריות, ואילו התרשים מקנה לטקסט אופי של כתיבה מדעית ואובייקטיבית.

שאלה 4: היסק (ברמה נמוכה)

עניינים הנוגעים במחקר המצוינים בטקסט 1 ואינם מצוינים בטקסט 2:

(1) דיווח על שיטת המחקר (מופיע בטקסט 1 ואינו מופיע בטקסט 2).

(2) בטקסט 1 נמסר כמה חתולים נבדקו ובכמה מתוכם התמקד המחקר, ואילו בטקסט 2 כתוב רק כמה חתולים נבדקו.

(3) בטקסט 1 נעשה קישור בין המסקנות ביחס לחתולים למסקנות שיש להסיק בעקבות המחקר ביחס לבני אדם, ואילו בטקסט 2 לא נעשה היקש זה.

הערה: בתשובה נדרשים רק שני הבדלים. אפשר לקבל גם הבדלים נקודתיים בשיטת המחקר, כגון תוכן השאלונים המובא בטקסט 1 ואינו מובא בטקסט 2.

שאלה 4ב: איתור מידע או היסק (ברמה בינונית).

הבדל בהצגת הנתונים – אפשרויות:

- (1) כמות הנתונים – בטקסט 1 מובאים נתונים גם על משך החשיפה וגם על בית שבו מעשן אחד.
- (2) דרך הצגת הנתונים – בטקסט 1 יש גם הצגה גרפית של מקצת הנתונים.
- (3) סדר הנתונים – בטקסט 1: בית שמעשנים בו (משך החשיפה, בית שבו מעשן אחד), בית שבו שני מעשנים, בית שבו מעשנים חפיסת סיגריות ביום ויותר; בטקסט 2: בית שמעשנים בו, בית שבו מעשנים לפחות חפיסת סיגריות ביום, בית שבו שני מעשנים.
- (4) הנתונים המספריים – בטקסט 1 הנתונים מדויקים (פי 2.4, פי 3.2, פי 1.9, פי 4.1, פי 3.3), בטקסט 2 הנתונים פחות מדויקים (כמעט פי שניים, פי שלושה, פי ארבעה).

שאלה 4ג: פרשנות (הנתונים) + ביקורת והערכה (ההשערה)

- הנתונים:** בטקסט 1 – במחקר נבדקו 80 חתולים, והוא התמקד ב-33 מתוכם; בטקסט 2 – במחקר נבדקו 180 חתולים.¹
- השערה לגבי סיבת אי-ההתאמה:** (א) טעות אנוש (פליטת קולמוס) בהבאת הנתונים באחד הטקסטים (בין 80 ל-180); (ב) זניחה מכוונת של פרטים הניכרת בטקסט 2 (אי-הזכרת מספר החתולים שהמחקר התמקד בהם).

שאלה 5: הערכה

- השוני הבולט בין הטקסטים הוא אורכם: טקסט 1 – כ-370 מילים; טקסט 2 – 120 מילים. אורך הטקסט מכתוב את כמות המידע, גיוונו ופירוטו. למשל:
 - מטרות המחקר: טקסט 1 מציין שמטרת המחקר היא גם הבנה טובה יותר של התפתחות הסרטן באדם.
 - תיאור דרך המחקר: טקסט 1 מסביר כיצד נאספו הנתונים – באמצעות שאלונים.
 - מידע ביבליוגרפי: טקסט 1 מציין את כתב העת שהמידע פורסם בו.
- נוסף על כך יש הבדל בלשון הטקסטים ובמבנם:

טקסט 2	טקסט 1	
כתוב בלשון בינונית ומנוסח בהכללות רחבות שוות לכל נפש. הטקסט מסתיים בציטוט מפי עורך המחקר, המנוסח בלשון לא פורמלית: "...אם לא אכפת להם מהבריאות שלהם, אולי יעשו את זה עבור חיות המחמד שלהם".	למעט הפסקה הראשונה – הטקסט כתוב בלשון בינונית-גבוהה, המשפטים מרובי איברים ופרטים. לעתים יש שימוש במינוח רפואי מקצועי (והסבר לצדו): "דמיון היסטולוגי", "השפעה קרציוגנית".	לשון
פסקה אחת.	שבע פסקות.	מבנה
במשפט קצר ומפורש (המשפט הפותח).	במשפט מורכב ובדרך עקיפה	ניסוח

¹ תינתן הדעת גם על ההבדל בשם האוניברסיטה שבה נעשה המחקר (השם הנכון: טפטס – Tufts University).

המסקנה	(בפסקה הפותחת).
הכותרת	שתי כותרות, כל אחת מסוג אחר. הכותרת הראשית – מדריכה וכוללת הזהרה מוקצנת ("הורג"); הטון קליל ומתחכם: שימוש בשם פרטי נפוץ של חתול – "מיצי" (מטונימיה). כותרת המשנה מכילה ממצא מרכזי מן המחקר. הטון רציני.
	כותרת אחת. הכותרת מנוסחת כמסקנה מכלילה ("בעלי חיים" ולא "חתולים") ובלשון עניינית.

שאלה 6: הערכה וביקורת (ברמה גבוהה)

מסקנות העולות מן ההשוואה:

– מסקנה אפשרית אחת תבקש למצוא הסבר להבדלים בין הטקסטים. למשל: ההבדלים נובעים מן השוני בקהל היעד של העיתונים: טקסט 1 פורסם בעיתון "הארץ", והוא פונה לקהל משכיל וביקורתי שמעוניין במידע מדויק ורחב יחסית. טקסט 2 פורסם בעיתון "ידיעות אחרונות" והוא פונה לציבור הרחב ומבקש למשוך את הקוראים אל הטקסט על ידי האיור הקליל ונמנע מפירוט וגודש, וממתן מידע מורכב.

ההבדל עשוי לנבוע מן המדור שבו פורסמו הכתבות: טקסט 2 פורסם במדור "בריאות", וההיבט המעשי-יישומי מובלט להדרכת קוראי העיתון. בנוגע לטקסט 2 – אין מידע על המדור שבו פורסם; ייתכן שזהו מדור "מדע" או מדור של ידיעות חוץ. מטרת הבאת הכתבה היא להעשיר את קוראי העיתון בידע כללי ומדעי.

– מסקנה אפשרית נוספת: **הסגנון הוא הקובע** – אפשר להביא את אותו המידע בדרכים שונות לגמרי. השוני עשוי לבוא לידי ביטוי בכותרת, בתוכן, ברמת הלשון, בהיצג המלווה.

– מסקנה אפשרית מסוג אחר: מה שאנו קוראים בעיתון הוא מידע מ"כלי שני", שעבר תהליך של בחירה ובחירה בידי הכתב והעורך. מי שמעוניין לקבל את המידע המלא בנושא מסוים יטרח וישג את מקור המידע הראשוני, שממנו שאב העיתון את החומר לכתבה.

אוצר מילים

שאלה 7: אקטיבי

רשימת תכונות: פעיל, פעלתן, רב-פעלים, נמרץ, מלא מרץ, מהיר החלטה, תכליתי, מוביל, מעורב, בעל תושייה, יוזם, בעל יזמה, מעשי, זריז.

26. הרופא המושלם

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה גבוהה)

א. הקטגוריות שאליהן שייכות שמונה התכונות שבתרשים:
הקטגוריה **מקצוענות** – התכונות: מקצוען, מעודכן, [ישר].
הקטגוריה **הומניות** – התכונות: סבלני, קשוב, [ישר].
הקטגוריה **זכויות החולה** – התכונות: מייצע את המטופל, מייצג את האינטרסים של המטופל, מכבד את ההעדפות של המטופל, [ישר].
התלבטויות:

ישר – אפשר לשייכה: להומניות, כי יש בה גילוי אנושיות; למקצוענות, כי לפעמים קשה לומר לחולה את האמת ובשביל לומר זאת נדרשת מקצוענות; לזכויות חולה, כי זכותו הבסיסית של החולה היא לדעת את כל האמת על מצבו ועל החלופות של הטיפול.

קשוב – אפשר לשייכה גם למקצוענות כי מדברי המטופל יכול הרופא ללמוד דברים שיכוונו אותו טוב יותר לאבחון מדויק של המחלה.

מייצג את האינטרס של החולה – אפשר לשייכה גם להומניות, כי לעתים האינטרס של החולה שונה מזה של הרופא, ואז הרופא מתגלה בהומניות שלו כלפי החולה.

ב. תכונות נוספות: קפדן, שוקל היטב את האופציות לפני קבלת החלטה – מקצוענות; רגשן, אנושי וחם, בדחן – הומניות; מגן על פרטיות החולה, (משתף) באופן מלא בהחלטות הנוגעות למהלך הטיפול, (חושף) את כל המידע הרפואי הרלוונטי – זכויות החולה.

שאלה 2: א – היסק; ב – הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

התכונות: "מקצוען, סבלני, מעודכן".

א. הקטגוריה שאינה מיוצגת בשלוש התכונות הללו היא זכויות החולה (בהתבסס על ההבחנות מן התשובה על שאלה 1א). 'מקצוען' ו'מעודכן' שייכות למקצוענות ו'סבלני' שייך להומניות.

ב. שיקולים אפשריים לבחירת התכונה 'מעודכן' לכותרת:

(1) התכונה השלישית בתרשים "מייצע את המטופל" מנוסחת באריכות ואינה מתאימה

לכותרת. כך גם התכונה החמישית: "מייצג את האינטרסים של המטופל".

(2) התכונה "קשוב" (רביעית בתרשים) דומה מדיי ל"סבלני".

(3) המילה "מעודכן" רלוונטית מאוד להקשר ויש בה משהו מושך ומעורר עניין.

שאלה 3: הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

אפשרות א. הסכמה: אכן, לא ברור איך המסקנה "שלרופאים פשוט אין מספיק זמן" עולה מן הסקר. מטרת הסקר הייתה לברר מה הן תכונות הרופאים שחולים ומטופלים מעדיפים. כל הממצאים שהוצגו עוסקים בתכונות הרצויות. ההערה על קוצר הזמן עולה בדבריו של פרופ' שטנר על תוצאות הסקר, ואפשר לפרשה כהערת התגוננות: "איך יכול רופא להפגין את כל התכונות הרצויות במפגש קצר כל כך?" באופן כזה הערת פרופ' שטנר הודפת ביקורת העולה מהסקר על הרופא הישראלי. ייתכן שבשיחה של העיתונאי עם הפרופסור עלתה סוגיה זו אולי בהקשר לממצאים אחרים של המחקר שלא הובאו בכתבה.

אפשרות ב. אי-הסכמה: המסקנה משתמעת מן הסקר. כיוון שתפיסת הרופא המושלם כוללת לא רק ידיע מקצועי, אלא גם תכונות אישיות ויחס אל המטופל, הרי שלמשך הפגישה בין הרופא למטופל יש חשיבות במידת שביעות הרצון של המטופל. יש לשים לב שזו "מסקנה" ולא "ממצא" של הסקר. ממצא אפשר לפרש ביותר מדרך אחת, וזו דרכו הפרשנית של הפרופסור.

שאלה 4: הערכה וביקורת (ברמה גבוהה)

- א.** מאפיינים סגנוניים-רטוריים של הביטויים:
- הביטויים הם ביטויים **מעצימים**: התואר 'כל יכול' מיוחס לאל, לדמות על-אנושית. המילה 'חלומות' בהקשר זה ('רופא החלומות') מציינת שאיפה למצוינות, למושלם, שמחוץ לתחום ההשגה. 'לספק את הסחורה' מציין את הציפייה לקבלת תמורה מלאה.
 - הביטויים הם ביטויים **ציוריים**: ובעיקר הביטוי "רופא החלומות" – את החלומות אנחנו רואים לנגד עינינו אך איננו יכולים להשיג אותם במציאות; 'לספק את הסחורה' הוא ביטוי הלקוח מעולם המסחר ומציין העברת מוצר מן הספק ללקוח המלווה בדרך כלל במשא ומתן.
 - 'רופא החלומות' ובעיקר 'לספק את הסחורה' הם ביטויים הלקוחים **מלשון הדיבור והסלנג**.
- ב.** הנה ניסוח של תשובה אפשרית על השאלה איך המאפיינים האלה משרתים את כוונת הכותב: על ידי השימוש בביטויים מעצימים וציוריים הכותב מבטא את הפער בין הרצון של החולים להישען בשעת מצוקה על דמות חזקה של רופא מושלם שיוכל להצילו, ובין המציאות. החזרה בשלושה (ובעצם בארבעה) ביטויים שונים על אותו הרעיון מבליטה את נושא הכתבה והסקר.

שאלה 5: הערכה (ברמה בינונית)

"זה **חולי** שקיים לא רק אצלנו..." – חלופה (שאינה מטפורית): חיסרון / פגם / בעיה / קָשָׁל. נבחרה דווקא המילה "חוליי" כי היא שייכת לשדה הסמנטי 'רפואה' שהוא נושא הכתבה; המילה נושאת מטען ריגושי שלילי מאוד, מעצימה את הבעיה ומדגישה את חריפותה.

שאלה 6: הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

- המסקנות המעשיות מן הסקר בנוגע להכשרת רופאים – תשובות אפשריות:
- לקיים קורסים על ההיבטים הנפשיים של האדם החולה;
 - ללמד בצורה מסודרת את זכויות החולה;
 - לערוך סדנאות בתקשורת בין-אישית ולאמן את המשתתפים בסיטואציות שבין רופא לחולה.

הבעה

שאלה 7: המורה המושלם

הנושא "המורה המושלם" בא בתבנית כותרת הטקסט "הרופא המושלם". וברור שאין הכוונה לבעל תפקיד נטול כל חסרונות או פגמים – אלא למורה הטוב / הרצוי / המועדף בעיניהם של תלמידים, במקום מסוים ובזמן מסוים ובאוכלוסייה מסוימת. בחיבור התלמיד יכול לתאר מורה ממשי, מסוים, המאחד באישיותו ובהתנהגותו את התכונות הרצויות, והוא יכול לכתוב על דגם תאורטי של מורה רצוי. כהכנה לכתובה אפשר לרשום על הלוח תכונות שיציעו תלמידי הכיתה, או להעלות ולרכז את התכונות של המורה המושלם בדיון

בקבוצות. אפשר לכוון את כתיבת התלמידים ליצירת "קטגוריות גדולות" של "המורה המושלם". למשל: כישורים מקצועיים; תכונות אישיות; התנהגות ויחס לתלמיד. אפשר להכין רשימה של תכונות חיוביות (ואולי בהקשר מסוים ייחשבו מעט שליליות כמו סמכותיות, הצגת דרישות גבוהות), והתלמיד יוכל לבחור מתוך הרשימה את התכונות. הפעילות שתיערך בידי התלמידים תבטיח מגוון מסוים בדגמים.

בחיבור יצוינו שש תכונות לפחות, ומקטגוריות שונות. על הכותב להסביר כל תכונה ולהדגימה במידת האפשר. רצוי שהכתיבה תגלה תפיסה רחבה של התלמיד (במשפטי הכללה), ואין להסתפק במניית פרטי אישיות. הכותב יוכל להיעזר במה שלמד בשיעורי ספרות על עיצוב דמות. אפשר לשרטט תכונות "גדולות" (שהן עמומות במידת-מה) כמו "טוב לב" או "גמישות", ואפשר לציין התנהגות מקצועית מעשית כמו "נותן מעט שיעורי בית", "לא מעניש", "נדיב בציונים". כתוספת, וכמין התבוננות במראה, אפשר לבקש ממורי בית הספר לציין את תכונות "התלמיד המושלם" – כדי שהתלמידים יכירו שציפיות גבוהות יש לשני הצדדים במערכת בתהליך החינוך.

לעיון נוסף: דמות המורה על רקע עלילת עימות הקשורה בבית הספר, זכתה לככב בסרטי קולנוע לא מעטים, כמו גם בספרים לבני הנעורים. בחלק מיצירות אלו מתואר אדם שמקצוע ההוראה הוא בעבורו ייעוד ושליחות, אדם חמור, קפדן ויבשושי כלפי חוץ, המחפה על טוב לבו ורגשותו. הוא מבין ללב חניכיו, ויש שהוא קונה את לבם – ואת עולמו – בצעד לא שגרתי שהוא נוקט. יש שהוא מגיע לבית ספר שתלמידיו הם משכבה כלכלית-חברתית נמוכה, פרועים ואלימים, והוא הופך למנהיג הנערץ הודות להתמדתו, לנחישותו ולאנושיותו. הוא נוטע בתלמידים בעלי הדימוי העצמי השלילי אמונה בכוחם וביכולתם להשתנות ולהתקדם. מעניין יהיה לראות עד כמה מודלים קלסיים ואידאליים אלו של מורים ביצירות קולנוע וספרות הם אוניברסליים ו"מדברים" גם ללב תלמידים בישראל.

דוגמאות ליצירות: כשהנערים שרים, סרט בבימוי כ' בארטייה (2004); ר' משימה 42 בספר זה • "השיעור האחרון" מאת אלפונס דודה, "הצלקת" מאת יאנוש קורצ'אק, "ההיסטוריה חוזרת על עצמה" מאת יפרח חביב, "חצר המורים" מאת נחום גוטמן – סיפורים קצרים בתוך **קריאת קיץ**, מעלות תשנ"א • רו מורטין, **הגל (=הנחשול)**, עם עובד 1984; רומן וסרט על מורה בעל כריזמה הסוחף את תלמידיו לכיוון אידאולוגיה פאשיסטית • גיימס הילטון, **היה שלום, מיסטר צ'יפס**; רומן וסרט קלסי • אריך קסטנר, **הכיתה המעופפת**; דמותו של המורה "אסור לעשן" • **לאדוני באהבה**, הבמאי גיימס קלאוול, בריטניה 1967; סרט על מהנדס מובטל שמגיע ללמד בתיכון אנגלי (השחקן סידי פואטייה). התלמידים המרדניים עושים הכול כדי לשבור את רוחו, אבל הוא "עושה להם בית ספר".

27. דמות המתנדב

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע

נתונים מן הטקסט המבססים את האמור בכותרת:

– 76% מהמתנדבים הם נשים.

– יותר מ-52% מהמתנדבים הם בני נוער ואנשים בשנות העשרים לחייהם.

– כ-57% מהמתנדבים הם בעלי תארים אקדמיים.
הערה: דמות המתנדב שבותרת היא דמות "ממוצעת" (מבחינה סטטיסטית), הדמות השכיחה ביותר, הנפוצה, בעלת הפרופיל האופייני ביותר למתנדב.

שאלה 2: א – איתור מידע; ב – היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

א. ההיבטים הם: מין, גיל, עיסוק והשכלה, מקום מגורים, תחום ההתנדבות.
ב. היבטים נוספים אפשריים: ההשתייכות למגזר חברתי, המוצא העדתי, המניע להתנדבות, הוותק של האדם בהתנדבות, המצב המשפחתי של המתנדב, גובה ההכנסה, מידת הסיפוק מפעולת ההתנדבות.

שאלה 3: היסק ופרשנות (רמה בינונית-גבוהה)

שני העקרונות המארגנים השונים:

א. בתרשים ה"עוגה" – פריסה שיטתית של כל המתנדבים על פי קבוצת גיל קבועה ואחידה: כל פרוסה ב"עוגה" היא קבוצה המציינת עשור שנים. הפריסה כרונולוגית, ובכיוון השעון. סך כל הנתונים בתרשים - 100%.

ב. בטקסט – הבלטה של שתי קבוצות המתנדבים המצויים מבחינת גילם בקצוות: הצעירים ביותר – 52.5% (13.5%+39%), והמבוגרים ביותר – 23% (6%+7%+10%). סך כל הנתונים בטקסט – כ-75%. אפשר להסיק ששאר המתנדבים, כ-25%, הם בקבוצת גיל הביניים מ-30 עד 60 שנה.

שאלה 4: היסק ופרשנות (רמה בינונית-גבוהה)

מסקנתה של שרה אינה נכונה.

שרה התבססה על המשפט האחרון בטקסט: "רק 12% מבקשים לעזור לקשישים", וממנו הסיקה כי 88% – כלומר הרוב – מסרבים לעזור לקשישים. אך כיוון של-40% מהמתנדבים אין זה משנה למי יעזרו (פסקה אחרונה), אפשר להניח שהם יגלו נכונות לעזור לקשישים – אם יתבקשו; לפחות חלק מהם.

הערה: ייתכן שהמתנדבים נתבקשו לציין את העדיפות הראשונה שלהם לסיוע, ואלה הנתונים שהובאו בכתבה. לכן אפשר להניח שיהיו מוכנים לסייע לקשישים, בעדיפות שנייה או שלישית.

28. נתב"ג 2000

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

א. העיתונאי שאב את רשימת הבעיות מיום עיון סגור שערכו חברות תעופה זרות בתל אביב.

ב. הבעיות:

- זמן היציאה יתארך, הנוסעים יצטרכו לעבור מרחקים גדולים יותר בין רישום הכניסה (צ'ק-אין) והבידוק הביטחוני לביקורת הדרכונים – יחסית למרחקים בנתב"ג הישן.
- הדלפקים לנוסעים המקבלים את כרטיסי הטיסה שלהם בנתב"ג צפופים ומוצבים במקום מרוחק. בשעת עומס ייווצר לחץ קשה והנוסעים יצטרכו לחזור דרך ארוכה לאזור הצ'ק-אין.
- אנשים בעלי מוגבלויות יוסעו הסעה כל אחד בנפרד אל שערי היציאה והדבר עלול לעכב את הטיסות.
- בתקופות עומס יחנו חלק מהמטוסים רחוק מהטרמינל, והנסיעה אליהם תימשך זמן רב.
- המטוסים יחנו בצפיפות וכלי הרכב שיובילו את מזוודות הנוסעים ואת האספקה למטוסים ינועו באיטיות ויעכבו את המראת המטוס.

ג. תגובת רשות שדות התעופה על הבעיות :

- על פי ניסויים שנערכו לא צפויים שינויים במועד סגירת דלפקי רישום הכניסה – הצ'ק אין.
- התנועה וההתמצאות בטרמינל החדש קלה יותר והיא תפצה על המרחקים.
- התנועה לכיוון שערי היציאה היא בירידה ובקווים ישרים.
- מסועי הליכה יקצרו את זמן ההליכה ויפתרו את בעיית המרחקים.
- רוב המטוסים מחוברים ל'שרוולים', ולכן לא תידרש (כמעט) הסעה באוטובוס למטוס.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית)

- א.** המילים "שיפוע יורד" מפרשות את המילים "במגמת ירידה".
- ב.** ראשי התיבות ז"ב הן של שם העיתונאי זוהר בלומנקרנץ.

שאלה 3: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

הכותרת מנוסחת בלשון עתיד כי הכתבה התפרסמה בספטמבר 2004 לפני מועד הפתיחה מתוכנן של נתב"ג 2000 – נובמבר 2004.

שאלה 4: איתור מידע (ברמה בינונית)

- א.** "דרכנוע" הוא מסלול נע המסיע את העומדים עליו (בדומה למדרגות נעות).
- ב.** מונח נרדף ל"דרכנוע" הוא 'מסוע הליכה'.
- ג.** תפקיד ה"דרכנוע" לחסוך מן הנוסעים הליכה מרובה ואף לזרז את המעבר ממקום למקום.

שאלה 5: היסק ופרשנות

- א.** "שרוול" – מסדרון בצורת צינור המתחבר למטוס ויוצר רצף מקורה בין השלוחה למטוס.
- ב.** שמו נקרא "שרוול" כי הוא מורכב על פתח המטוס וצורתו כצורת שרוול המולבש על הזרוע.
- ג.** התשובה הנכונה : בכל שלוחה יש כמה שרוולים.

שאלה 6: איתור מידע (ברמה בינונית)

- שני החלקים במבנה הטרמינל החדש המופיעים בסרטוט ולא הוזכרו בקטע הם :
- אולם השחקים וקניון.
- דרך תלת מפלסית.

שאלה 7: הערכה (ברמה בינונית)

- השערות אפשריות למה נמל התעופה נקרא נתב"ג 2000 :
- נמל התעופה החדש הולם את המאה ה-21.
- נמל התעופה היה אמור להיחנך בשנת 2000.

שאלה 8: הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

אפשרות א. הכתבה מגמתית. הכתב מצביע על כך שתכנון נמל התעופה החדש לקוי ויגרום סבל לנוסעים. הכתבה מתמקדת ברובה בפירוט חסרונותיו של הטרמינל החדש, כפי שהחברות הזרות קובלות. בולטת אפוא המגמה הביקורתית. גם בפרט שנבחר לכותרת יש משום איום על הציבור.

אפשרות ב. הכתבה אינה מגמתית. הכתב אינו מביע את דעתו אלא מדווח ומביא דברים מפי אומרים. לדיווח האובייקטיבי שני פנים: דברי ביקורת על הטרמינל החדש שהושמעו ביום העיון של חברות התעופה הזרות, ובהמשך תגובת רשות שדות התעופה, הדוחה את רוב הטענות. (בכותרת נבחרה אחת הטענות – שיש בה כדי להסב את תשומת לבו של הקורא, אך אין בה כדי לקבוע את מגמת הכתבה.)

הבעה

שאלה 10: דוד בן-גוריון

התבנית של טקסט קצר על דוד בן-גוריון מושתתת בעיקרה על ערך בלקסיקון בשינויים ההכרחיים עקב "במה" שונה (אולם המבואה בנמל התעופה) ונסיבות שונות לקריאת הטקסט (בעמידה, במצב של דחק וחיפזון בדרך כלל). הנמענים נמנים על כלל האוכלוסייה במדינה, כמו גם תיירים (ורצוי אולי גם לתרגם את הטקסט לשפות אחרות בשיתוף המורה לאנגלית, המורה לערבית וכן על פי ידע אישי של לשונות, כגון רוסית, או להציע זאת במשימה).

יש צורך במשפט פותח המקשר בין שדה התעופה לדוד בן-גוריון – האיש והמנהיג. משלב הלשון של הטקסט יהיה "בינוני" ומעלה, ואל לו להכיל ניבים ומילים גבוהות ונדירות הרחוקות מידיעת רוב הציבור, וזאת כדי שימלא את ייעודו בהנצחה. עם זאת נימה של חגיגות במסירת המידע אפשרית ואף רצויה. במשימה זו יש חשיבות מרובה לפעולת הסינון והבחירה של העובדות (הרבות כל כך על האיש) הקודמת לכתיבת הטקסט, ויש טעם להביא לשיעור טקסטים וספרים ולעסוק בדרכי סיכום של מידע למטרה מסוימת זו.

29. ארץ הצרכנים הבלתי מוגבלים

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות

4 ביולי הוא יום העצמאות של ארצות הברית (1776). הכתבה מתארת מעשה שהתרחש בארצות הברית והמאיר אותה באור חיובי – לכן אפשר לראות בכתבה מחווה ליום חגה של אמריקה. ואכן הכותרת "ארץ הצרכנים הבלתי מוגבלים" רומזת לצירוף המהלל של ארצות הברית: "ארץ האפשרויות הבלתי מגובלות".

הכתבה מצביעה על כוחו של הצרכן, הלקוח – על פי הססמה "הלקוח תמיד צודק" – ועניינה באחד התחומים המרכזיים בעולמם של האמריקאים: מסחר ושיווק.

שאלה 2: פרשנות (ברמה נמוכה-בינונית)

התלונה נשמעת "מטורפת" כי קשר סיבתי בין גלידה בטעם מסוים לבין תקינותה של מכונית אינו סביר; מהתלונה משתמע כאילו המכונית "שונאת" גלידת וניל.

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

השלב הראשון: ניסוי חוזר לבדיקת מהימנות התלונה ולאיתור התופעה.

השלב השני: פירוש הממצא שעלה בניסוי; הסבר התופעה במונחים טכנולוגיים.

הערה: אשר לשלב הראשון, תתקבל גם תשובה הנשענת על רצף כרונולוגי של סיפור המקרה, דהיינו: בדיקת הקשר בין טעם הגלידה הנרכשת ובין התנעת הרכב.

שאלה 4: א – איתור מידע (ברמה בינונית) ב – היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

א. הלקח של העיתונאי – חברות ישראליות צריכות לראות במקרה זה דוגמה ומופת ליחס הוגן ורציני לתלונות צרכנים: הקשבה לכל תלונה ולא ביטולה על הסף כ"לא הגיונית" או "שטותית".

ב. האפשרות המתאימה ביותר: "תמיד יש טעם לחפש הסבר רציונלי (הגיוני) לתופעות מוזרות".

שאלה 5: הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

נימוקים לדעה שהכותרת "אמריקה: ארץ הצרכנים הבלתי מוגבלים" מתאימה: מהכותרת משתמע שהזכויות של צרכנים באמריקה אינן מגובלות מבחינת מגוון התלונות שהם רשאים עשויים להעלות. הכותרת נשענת על המימרה העממית "אמריקה: ארץ האפשרויות הבלתי מגובלות", ומצביעה על תחום הצרכנות כדוגמה לאחת מהאפשרויות הללו.

נימוקים לדעה שהכותרת הנ"ל אינה מתאימה:

המילה "מוגבלים" עשויה ליצור אסוציאציה למוגבלות גופנית או שכלית. קורא המבין את הכותרת כך, עשוי לחשוב שמדובר בידיעה על צרכנים החיים באמריקה ואינם לוקים במוגבלויות כלשהן; הכותרת במקרה זה מפנה לעניין אחר, ולכן אינה מתאימה.

אוצר מילים

שאלה 7: צרכנים ולקוחות

א. הן המונח **צָרְכָן** הן המונח **לְקוּחַ** מציינים אדם או גוף המקבל סחורה מסוימת או שירות מסוים, ובכל זאת נראה שיש הבדל מסוים ביניהם אם בוחנים את דוגמאות השימוש, כגון 'לקוח של עורך דין', 'לקוחות הבנק', אבל 'צרכני חשמל', 'צרכני תרופות' ו'עלון לצרכן'. נוכל אפוא להגיע למסקנה כי יש הבדל דק ביניהם: במושג **לקוח** הדגש הוא על היחס אל המוכר, אל בעל הסחורה או

השירות, ואילו במושג **צרכן** הדגש הוא על היחס אל הסחורה או אל השירות. הבדל זה עולה גם מזוגות ההפכים: **לקוח / מוכר**; **צרכן / יצרן**. בזוג הראשון הדגש הוא על היחס בין המקבל (לקוח) לנותן (מוכר). בזוג השני הדגש הוא על היחס בין האנשים ובין המוצר או השירות: היצרן מייצר אותו והצרכן צורך אותו, משתמש בו.

השורש **צ"ך** משמש בלשון חז"ל בין היתר בצורה 'צורך', וברבים 'צרכים' – דברים שאדם נזקק להם למחייתו. בעברית החדשה חודשו כמה שמות הקושרים את השורש צ"ך לתחום הקניות המוצרים וקבלת השירותים: **צ'רְךָ, מְצַרְךָ, צרכנייה**; כמו כן הפועל **צָרַךְ** ושם הפעולה **צְרִיכָה** יוחדו לתחום זה.

הפועל **לָקַח** משמש בלשון המקרא במשמעות 'קָנָה' לצד משמעו המקובל בימינו (הצירוף 'לקח אישה' משמעו היסודית 'קנה'). בלשון חז"ל נוצרה הצורה **לָקוּחַ** במשקל פְּעוּל השווה במשמעה ל'קוֹנָה', והיא אחת המילים שנקלטו בעברית החדשה ומשמרות את המשמעות הקושרת את השורש לק"ח לפעולת הקנייה (משמעות שנעלמה בעברית החדשה מן הפועל לָקַח).

ב. רשימות מילים וצירופים:

צ"ך – צריכה, צרכן, צרכני, צרכנות, מצרך, צרכנייה; צירופים: צריכת יתר, מצרך נדיר, מוצרי צריכה, סל צריכה, צרכנות נבונה.

לק"ח – לקוח, מְקַח (מְקַח); צירופים: מְקַח וּמְמַכֵּר, מְקַח טעות, עמד על המקח.

קני"ה – קנייה, קניות, קניין, מְקַנֵּה, קניין, קניון; צירופים: כוח קנייה, סל קניות, בהלת קניות, מרכז קניות, קניין רוחני, דיני קניין.

רכ"ש – רכוש, רכישה, רְכִישָׁה, רכושני, רכושנות; צירוף: רכוש נטוש.

מילים נרדפות:

צרכן / לקוח (נרדפות חלקית); רכישה / קנייה / מיקח; רכוש / קניין / מְקַנֵּה (בלשון המקרא).

ג. ניבים ובהם הפועל קָנָה שאינם שייכים לתחום הקניות:

"קנה את עולמו" – עשה דבר שזיכה אותו בהצלחה ובפרסום (במקור התלמודי: 'עולמו' הוא העולם הבא).

"קנה שביתה / אחיזה" – השתקע במקום מסוים, ובהשאלה – רעיון או דבר מופשט שאדם או חברה וכיו"ב מאמצים.

"קנה לו שם / מוניטין" – התפרסם.

"קנה דעת" – למד, השכיל.

חטיבה ז: טפסים

30. דואר עוקב

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה נמוכה)

השירות שמספק "דואר עוקב" הוא הפניית דברי דואר למענו החדש של אדם ששינה את מקום מגוריו.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית-גבוהה)

(א) זכאי / לא זכאי לשירות "דואר עוקב"; (ב) מראה מקום:

מראה מקום	זכאי	המקרה
תנאי השירות, סעיף 5	לא	(1) אדם המתגורר בבית אבות
תנאי השירות, סעיף 3	לא	(2) משפחה העוברת לגור בדירה אחרת לחודש לרגל שיפוץ דירתה
תנאי השירות, סעיף 3	כן	(3) משפחה העוברת דירה לתקופה של שנה
בספח הודעת הזיכוי כתוב דברי דואר בארץ	לא	(4) בני זוג שיצאו לשליחות של שנה בפאריס
תנאי השירות, סעיף 2 (לגבר שם משפחה שונה משל מגישי הבקשה	לא	(5) גבר המתגורר אצל הורי אשתו (ההורים הם מגישי הבקשה)

שאלה 3: איתור מידע (ברמה נמוכה)

אדם המעוניין לקבל חבילות לכתובתו החדשה – צריך לסמן בטופס שהוא מתחייב לשלם דמי העברת חבילות.

שאלה 4: איתור מידע (ברמה נמוכה)

דואר ישראל **רשאי** להשתמש במידע על הכתובת החדשה לצורך עדכון מאגרי כתובות, אלא אם כן האדם מביע התנגדות לכך באמצעות הטופס. (הביסוס: על פי סעיף 8 ב"תנאי השירות" ועל פי האמור בטופס בסעיף "הצהרת המבקש").

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית)

בהודעת הזיכוי נכתב: "מהות התשלום: תקופה מס': 2 3 4". מכאן ניתן להסיק שהתקופה הראשונה אינה כרוכה בתשלום.

הערה: באמצע הטופס נאמר: "שירות דואר עוקב ניתן להארכה בתשלום לתקופות נוספות..." – גם מכאן אפשר להסיק שרק ההארכה היא בתשלום. עם זאת אין הדברים נאמרים במפורש בשום מקום.

שאלה 6: פרשנות (ברמה בינונית)

הערה זו מבהירה שאף שהטופס כתוב במין זכר, הוא מכוון לשני המינים – כלומר גם לנשים.

שאלה 7: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

העותק הראשון של הטופס נועד למסירה לדואר ישראל (ואילו "עותק שני / קבלה ללקוח").

הבעה ואוצר מילים

שאלה 8: דואר של מעטפה ובול לעומת דואר אלקטרוני

נוח ויעיל למיין תחילה את המאפיינים בטבלת השוואה ועל פיה לכתוב את המאמר. אמות המידה – התבחינים – שייקבעו בטבלה ישמשו שלד של הטקסט. בתבחינים אלו אפשר למנות היבטים לא מעטים: המהירות (משך הזמן) של המשלוח / הנגישות / הסודיות והפרטיות / המגע האישי / התנאים המוקדמים ההכרחיים / העלויות / החגיגות-טקסיות / היקף הכתוב / הטרדות וקלקלות / הנאות נלוות (הנייר, המכתב והבול לצורותיהם ולגיוונם; צבעי הרקע, הפרצופונים (=סמילי, אמוטיקונים) וההנפשות במכתבים האלקטרוניים) ועוד.

הטקסט יפתח בהכללה כלשהי (היסטורית, תרבותית), ועשוי להסתיים במסקנה, בהרהור אישי או בהמלצה. הכותב יכול לשלב בכתוב את חוויותיו ואת התנסויותיו, ואף להדגים מניסיונו אפיון אחד או שניים של אחת מדרכי התכתובת הנסקרות במאמר.

בהיבט המבני חשובה גם הקישוריות בטקסט; יש להכיר מגוון קשרים להשוואה – לציון דמיון ולציון שוני. בכיתות מסוימות ייתכן שראוי להקדים למשימת הכתיבה רחבת ההיקף ניתוח וניסוח של משפטי השוואה.

לעיון נוסף: "בניית טקסט משווה בהיקף של יותר מפסקה אחת", בתוך **שעת מבחן**, ת"ל תשנ"ג, עמ' 96–101 • **דברים לעניין**, ת"ל, מעלות תשס"ד, עמ' 198–200 (סעיף 3.2.2, השוואה – מבוא).

הערת רקע: בטרם הומצא הכתב השתמשו אנשים במעשים סמליים להעביר ידיעות (עמוד אש, שליחת אשפת חצים, קשרים בחוטים ובצבעים ובנפחים שונים ועוד). המכתב הראשון נכתב במצרים על פפירוס, וכבר לפני כחמשת אלפים שנה היו למלך דוורים-שליחים, "רצים", שזה היה כל עיסוקם; בממלכת פרס יצאו השליחים רכובים על סוס. ביוון העתיקה נחרתו מכתבים על טבלות עץ מצופות דונג לשם שימוש חוזר. אם השמש הכתה, המכתב פשוט נמוג. לכן דברים חשובים במיוחד נחקקו על טבלות עופרת דקה. בסין כתבו מכתבים על טבלות במבוק עטופות עור או בד. הנייר והמכחול הומצאו בסין לפני למעלה מ-2000 שנים. שירותי דואר מוסדרים התפתחו באירופה מן המאה ה-13. רק במחצית המאה ה-19 נקבע שדווקא השולח ישלם עבור המשלוח, ולא המקבל כפי שהיה נהוג קודם. בעולם היהודי על פזורותיו נהוג חרם דרבנו גרשום מאור הגולה המחייב שמירה על סודיות מכתבים, אף אם אינם חתומים, והעובר על התקנה צפוי לחרמות ולנידוי. (על פי **כלבו**, 1 באוקטובר 1999).

יש טעם להציג מידע זה לתלמידים כדי לעגן את פיתוח הדואר האלקטרוני בשרשרת ארוכה של המצאות היסטוריות להעברת מסרים שבכתב מאדם למשנהו. משפט מכליל (בפתיחה או בסיום המאמר) ובו מסקנה, לקח, או תחזית יוכל להישען על מידע זה.

שאלה 9: עֶקֶב

א. המילה **עֶקֶב** פירושה החלק האחורי של כף הרגל, ומכאן הסימנים שמשאירים באדמה העקבים ובעצם כף הרגל כולה (= עֶקְבוֹת). באמצעות סימנים אלו אפשר לדעת את דרכו של מישהו – אדם או בעל חיים – וזו משמעותו היסודית של הפועל **עֶקֶב**: הליכה בעקבות מישהו, התחקה על עקבותיו. בהקשר שלנו 'דואר עוקב' הוא דואר שהולך בעקבות הנמען, גם אם הוא שינה את כתובתו, מענו.

ב. מיליות מן השורש עק"ב: מילת הקישור **עֶקֶב**, מילת היחס המורכבת **בעקבות**.

עֶקֶב מקשרת בין סיבה לתוצאה. התוצאה באה **אַחֲרַי** הגורם, עוקבת ונגררת אחרי הגורם. המילה משמשת במשלב בינוני וגבוה. מקורה במקרא. לאחר פרשת העקדה, נאמר לאברהם: "והתברכו בזרעך כל גויי הארץ **עֶקֶב** [=יען] אשר שמעת בקולי" (בראשית כב, יח). כיום נוכל למצוא כותרת בעיתון כגון "שינוי בהסדרי התנועה **עֶקֶב** עבודות בצומת" או "המקום נסגר **עֶקֶב** ליקויי בטיחות". **בעקבות** = (1) (הליכה) אחרי מישהו או משהו – למשל: "הוא בא לקיבוץ בעקבות חברתו", "מסע בעקבות לוחמים". כאן 'בעקבות' – במשמעות של הליכה אחר העקבים של משהו או מישהו; (2) מקשרת בין שני אירועים שאירעו זה אחר זה (מילת זמן) או בין סיבה לתוצאה. גם כאן מדובר בדבר שבא אחרי דבר, כלומר "עוקב" אחריו. לדוגמה: "בעקבות [=לאחר/בגלל] פרסום הכתבה הגיעו למערכת תגובות רבות של קוראים"; "למקום נגרם נזק כבד בעקבות [=בגלל] השרפה". בשני המקרים מדובר בדבר שבא אחרי דבר, כלומר עוקב אחריו.

ג. פעלים שנגזרו משמות איברי גוף: הצביע (אצבע); עיין (עיין); האזין (אוזן); ריגל (רִגְלָה); יידה (יד); הלשין (לשוין); הבריך (=גרם לגמל לכרוע על ברכיו, לרבוץ; מן ברך); הכתיף (=שם על הכתף); בעברית גבוהה: ליבב (משך לב, עורר רגשות חיבה ל...; מן לב); אָנַף (=כעס; מן אף); אָנַף (השמיע קולות היוצאים דרך האף); נָחַר (מן נחיר); לְעֵלַע (גמגם, מן לוע; ובמקרא: לְעַע =גמע); בעברית מדוברת: מְרַפֵּק, הַתְּמַרְפֵּק (דחף, נדחף, "הפעיל מרפקים"). פעלים (ממשלב גבוה) המציינים שינויים גופניים הקשורים לאיברי גוף: הכריס, התכרס (גדלה כְּרִסוּ); השעיר (צימח שער); דימם (נזל ממנו דם).

ד. ניבים וצירופים:

עֶקֶב אכילס – נקודת תורפה, המקום החלש, הפגיע ביותר. מקור הניב במיתולוגיה היוונית: אמו של אכילס, היא הנימפה תטיס, טבלה אותו בהיותו תינוק בנהר סטיקס – וזאת כדי שגופו יהיה מחוסן מכל פגע, ואולם היא אחזה אותו בעקבו וחלק זה לא נטבל, ולכן הוא נשאר 'אנושי' ופגיע. חץ מורעל שחדר לעקבו במלחמת טרויה גרם למותו.

עֶקֶב בצד אגודל – במקור: הליכה מתונה ואטית – "שלא יהו [הכוהנים] פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עֶקֶב בצד גודל" (שמות רבה ל); בהשאלה – לעשות דבר בזהירות, במתינות, בשלבים.

שב / חזר על עקבותיו – חזר למקום המוצא כלעומת שבא.

דש בעקביו – דבר שאדם מזלזל בו, מתייחס אליו בביטול. וכך נאמר בתלמוד: עוונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (עבודה זרה יח, עמוד א).
כרוך על עקבו – דבר (או אדם) הנצמד אל דבר או נגרר אחריו. על פי המשנה: "אפילו המלך שואל בשלמו [בזמן שהוא מתפלל] לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק [את תפילתו]".
(ברכות ה, א)

לעיון נוסף: ראו האתר **ניבונכון** של נעמן אופיר: <http://www.nivon.net/nivon>.

חטיבה ח: מדע ועיון, פרקים בספרים

31. שפת הנמלים

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – איתור מידע (ברמה בינונית); ב – הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

א. פריטי מידע שהמילון מוסיף:

– דרך ההגייה של המונח;

– רכיבי המילה: פרו + (הור)מון;

– הפרומונים אינם ייחודיים לנמלים;

– מידע על הורמון.

ב. ההבדלים בין דרכי ההסבר של המונח "פרומון" במילון ובטקסט:

– בטקסט המונח מוסבר בהקשר ספציפי של מושבת נמלים, ואילו ההגדרה במילון נטולת הקשר מסוים והיא בעלת תוקף כללי;

– בטקסט המונח מוסבר בהרחבה ומהיבטים שונים, ואילו במילון ההסבר תמציתי;

– בטקסט ההסבר נשען על הקבלה (לשפת בני אדם), ואילו במילון ההסבר נשען על השוואה על דרך הניגוד (להורמון);

– המבנה בטקסט הוא מן ההגדרה אל המונח ("החומרים הכימיים היוצרים את הריחות והטעמים מכונים בשם פרומונים"), ואילו במילון הכיוון הוא מן המונח להגדרה.

שאלה 2: פרשנות (ברמה בינונית)

המשפט שיכול לשמש רעיון מרכזי של הטקסט הוא – "תפקיד הפרומונים לשמש אותות תקשורת בין הנמלים למען ארגונה וקיומה של המושבה לאורך זמן ובתנאים משתנים".

הערה: המשפט הראשון המוצע אינו עוסק ב"שפת הנמלים"; המשפטים השני והרביעי שעניינם הפרומונים עוסקים ישירות בנושא המאמר, אך נותנים מידע חלקי יחסית למשפט שנבחר.

שאלה 3: א – פרשנות (ברמה נמוכה בינונית); ב – הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

א. האנלוגיה (ההקבלה) היא בין תפקוד הפרומונים כמערכת תקשורת במושבת הנמלים ובין השפה האנושית ("...כימילים' ומשפטים' בשפה כימית"; "קיימים הבדלי 'שפה'..."; "עושר השפה אצל כל המינים..."; "כך גדל ה'מילון' בכל מין ומין").

ב. תפקיד ההקבלה בטקסט מדעי פופולרי זה: הבהרת התופעה הנדונה על ידי תחום הקרוב אל הקורא ומוכר לו מחייו. ההקבלה עושה את הטקסט המדעי ל"דידוטי" יותר לקורא.

שאלה 4: היסק ופרשנות ופרשנות (ברמה בינונית)

- א. – קבוצה שמקיימת את הקשר ההדוק ביותר – לוחמי סיירת (וגם קבוצת מטפסי הרים).
– קבוצה שמקיימת קשר רופף ביותר – נוסעים באוטובוס ציבורי.
– קבוצה שאפשר למקמה בין שתי הקבוצות הקודמות – כיתה בבית הספר / שכנים בבית משותף / מלצרים בחתונה / משתתפים בחוג שבועי במתנ"ס.
- ב. תפקידים העשויים להתממש בקבוצה האנושית המקיימת את הקשר ההדוק ביותר:
2. זיהוי חברי הקבוצה.
 5. סימון סביבת המחיה (קן) [בניית גדר סביב מחנה צבאי וכדומה]
 6. סימון שביל [שימוש באמצעים טכנולוגיים ולא ביולוגיים, כבמושב הנמלים].
 8. אזעקה להגנה מפני אויב או פגעי טבע.
 11. בקשת עזרה של פרט המצוי במצוקה.

הבעה

שאלה 5: הקשר בין תלמידי הכיתה עומד במבחן

מה טיבו של "קשר" בין תלמידי הכיתה? יש להבהיר תחילה מושג מפתח זה של המטלה. קשר זה אמור להתבטא בשיתוף פעולה, בתמיכה, בהליכה לקראת יעד משותף. זהו קשר של תחושת אחדות ונאמנות הדדית של נערים ונערות הפועלים במסגרת חברתית אחת (המילה הלועזית 'לויאליות' טעונת הרגש מכילה רכיבי קשר זה).

המטלה מתמקדת בקשר "שעמד למבחן", כלומר שהצריך גילויים של מאפייני הקשר – ולא בהכרח "עמד במבחן". התלמיד יכול לבחור את הסיום: האם החבורה כשלה או צלחה. על התלמיד לכתוב סיפור מקרה (case study) ההולם את נושא העל שהוגדר במטלה. הכותב עשוי להיות הדובר בסיפור או מספר-יעד המגולל את העלילה מנקודת מבט של ההווה, כלומר במבנה "הפוך".

לסיפור זה שתי נקודות מבט: של המספר הבוגר (ואפילו הוא בוגר בחודשים ספורים או בשנים אחדות) ושל הדמות שבסיפור האירוע, כפי שהייתה בעת ההתרחשות. עיקרו של הסיפור בציפוי הרעיוני-הגותי של המספר המנתח את ההתרחש בתובנות החדשות, המאוחרות שלו.

נסיבות המקרה עשויות להיות מגוונות: תלמיד שנקלע למשבר (אישי, משפחתי), חשד שנפל על בן הכיתה, פילוג בכיתה, עימות בין ידידים ועוד. המוטיב של קבוצת בני הגיל המצליחים במילוי משימה שעה שידם של המבוגרים שסביבם קצרה, מוכר ביצירות ספרות שעניינן "סיפורי חבורה". תלמיד הבוחר במטלה זו, ואין לו זיכרון של אירוע הולם מן המציאות, יוכל לכתוב על בסיס יצירת ספרות (וראו רשימה חלקית להלן).

לעיון נוסף: "כל השבט הזה – סיפורי חבורה", בתוך: אוריאל אופק, **תנו להם ספרים**, ספרית פועלים 1978, פרק יד, עמ' 182–192 • **מבחר ספרי קריאה:** ישראל לרמן, **כל השבט הזה**; טלבוס בייניס ריד, **זקני בית הספר בוויילבאי** • קורנל מקושינסקי, **השד מכיתה ז'** (נכתב ב-1937), תרגם צבי ישיב, עמחי 1973 • **השד מהשביעית**, תרגום אורי אורלב, זמורה-ביתן תש"ן • יאנוש קורצ'ק, **דז'ק הקטן** (נכתב ב-1924), תרגם י' פרישמן, הקיבוץ המאוחד תש"ז • אריך קסטנר, **הכיתה המעופפת** (נכתב ב-1933), תרגמה א' קפלן, ערך מחדש אוריאל אופק, אחיאסף תשמ"א • בנימין טנא, **קורות כיתה אחת**, עם עובד תשל"ו •

ישראל לרמן, המורה שלנו חברה'מן, עם עובד תשל"ד • דבורה עומר, מעבר לכביש או חבורת עלומים, י' שרברק תשל"ג • פרנץ מולנר, מחניים (נכתב ב-1907)

שאלה 6: תפקידי התקשורת המילולית בין בני אדם

את הרשימה של תפקידי התקשורת המילולית בין בני אדם אפשר לארגן במסגרות אחדות:

נסיבות התקשורת: אישית או רשמית

היחסים בין המוען לנמען: המוען במוקד, הנמען במוקד, יחסי שוויון

גיל הדובר או הדוברים

אופייה של התקשורת (כגון מידע, הבעת רגש, הדרכה),

הערוץ: בעל-פה או בכתב

מודליות – השימוש בפועלי דיבור ועוד.

הנה תפקידים אחדים של הדיבור האנושי:

עידוד – לעודד, להרגיע, לנחם, להחמיא, להבטיח עזרה

אזהרה – להזהיר, להתריע, לאיים, למנוע מעשה

הדרכה – להדריך, לכוון, לייעץ, להמליץ, להנחות,

תלונה – להתלונן, להתאונן, לקבול, למחות, למתוח ביקורת, למנוע רשלנות או עוול,

הנמקה – לנמק, להסביר, להוכיח, להסיק, להצדיק מעשה

מסירת מידע – ללמד, לדווח (כדי ליזום פעולה, להגשים שאיפה)

שיתוף רגשי – לספר סיפור, להתוודות, לבטא מחשבות ורצונות

שיתוף רעיוני – לנסח רעיון או השקפה, לבקש הסכמה ואישור, להתייעץ.

לעיון נוסף: רחל רוזנר, "השימוש בפועלי הבעה בסיכום לסוגיו", **איגרת מידע מ"ז** (תש"ס), עמ' 57-58.

32. השפעת הדפוס

שאלות ההבנה

שאלה 1: פרשנות והיסק (ברמה בינונית)

המצאת הדפוס והמצאת הכתב חשובות במידה דומה.

שאלה 2: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

המצאת הדפוס הביאה להפצת ספרים (ועיתונים) במספר רב של עותקים ובמחיר נמוך יחסית, וכך יכול היה הידע האצור בספרים (ובעיתונים) להגיע לידי הציבור הרחב. ההשכלה הפכה נחלת הכלל כאשר הספר פסק להיות יקר ונדיר. האות המודפסת מילאה את מקומו של כתב היד.

שאלה 3: היסק (ברמה בינונית)

התהליכים שהתחוללו בעקבות המצאת הדפוס הם:

- (א) הרחבת שכבת המשכילים ;
- (ב) זניחת האמונות התפלות ;
- (ד) השפעה גוברת של הוגים ואנשי ספרות ;
- (ו) שימור שפות של עמים שנכבשו.

הערה: שני התהליכים האחרים 'התגברות החילוניות' ועליית הדמוקרטיה' אולי קשורים להגברת ההשכלה, אבל אינם נזכרים בטקסט.

שאלה 4: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

החוליה המקשרת בין המצאת הדפוס ובין גיבושן של השפות הלאומיות היא – תרגומי התנ"ך.

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית)

התהליכים הנכללים באותה השפעה הם: האחדת הלשון, העשרת הלשון, עידון הלשון.
הערה: שלושת התהליכים האלה חיוביים; האחרים מובילים אל השלילי (על רקע התקופה).

שאלה 6: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

חשיבותם של סרטוטים ואיורים רבה במיוחד בספרי מדע וטכנולוגיה משום שאלו מדעים מדויקים או תחומים מחיי המעשה, והאיורים מספקים את ההמחשה הדרושה. אין עוסקים כאן ברעיונות מופשטים, אלא בעצמים מהטבע או פרי פיתוח אנושי – מכונות, מכשירים, כלים. תמונה ורישום הם תנאי בסיסי להיכרות ולהבנת התהליכים.

הבעה

שאלה 8: מתי אנחנו עדיין כותבים בכתב יד?

במשימה זו הכתיבה על הנושא אינה תאורטית, ואינה נובעת אך ורק מן הידע הקודם של התלמיד או מיכולות החשובה והניתוח שלו, אלא היא מבוססת על עובדות, על יציאה לשטח לעריכת מחקר זוטא. אוכלוסיית המחקר היא "כלל האנשים", ולא פלח אוכלוסייה מוגדר. ברור שיש כאן רק הדמיה של מחקר, והתוקף של התשובה מוגבל, כיוון שהמדגם קטן (עשרה בני אדם) ומתמקד בסביבה חברתית אחת, מסוימת.

יש להקדים ולהנחות את התלמידים איך עורכים משאל:

א. הכנת דף לנשאל שבו ימולאו פרטיו האישיים: גיל (עדיף לקבוע קבוצות גיל על פי עשורים) ומין (זכר או נקבה); מקצוע או עיסוק. אפשר לבקש פרטים כמו ארץ מוצא, שימוש במחשב בבית, "ותק" בשימוש במחשב ועוד.

ב. דרכי הפנייה לנשאל; ניסוח השאלה כשאלה פתוחה או כשאלה סגורה (עם אפשרויות תשובה).

ג. עיבוד הממצאים על פי אמות מידה שיוחלט עליהן.

עיקרה של הכתבה שיכתוב התלמיד במתן תשובה לשאלה. המגע האישי של התלמיד יתבטא בעיבוד הממצאים שלו על פי אמות המידה ובניסוח הממצאים בלשונו. עליו להוסיף דברי פתיחה ודברי סיכום. בפתח הטקסט יבוא משפט או משפטים של הכללה המצביעים על **התופעה, וכן** תיאור של שלבי המחקר שבוצע. הצעת הסברים לממצאים, ניתוח התשובות והסקת מסקנות יסיפו עומק לכתבה ויגלו את "הקול האישי" של הכותב.

33. האם מצלמה יכולה לשקר?

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

הדעה שהטקסט מפריך היא שתצלומים הם הוכחה מוצקה ומדויקת למצבים מן החיים ותיעוד מהימן למאורעות היסטוריים. הציבור שבוי בתפיסה זו משום שהתצלום נתפס כאמין בהיותו תוצר של תהליך טכני ואין נותנים את הדעת למעורבותו של האדם המצלם ולכוונותיו.

שאלה 2: היסק ופרשנות (ברמה גבוהה)

”טובה תמונה מאלף מילים” –

– בבית המשפט: התצלום טוב כתומך בעדות. הוא עשוי לשמש את השופט ואת כל אחד מן הצדדים המתדיינים.

– בפרסומת: תצלום המבויים באסתטיות מציג מוצר; מפתה ומגרה לרכישתו. תצלום פרסומת עשוי להגדיל את מחזור המכירות של היצרן.

– באירוע משפחתי: התצלום מנציח אירוע משפחתי ובני משפחה, מזכרת למען המצולמים ולדורות שיבואו.

שאלה 3: היסק (א – ברמה נמוכה-בינונית; ב – ברמה בינונית-גבוהה)

א. התשובה לשאלה שבכותרת היא: כן, מצלמה יכולה לשקר.

ב. הנימוקים: (1) התצלום תופס רק חלק מצומצם מן המציאות וממסגר אותו, ולכן יש בו עיוות המציאות; (2) הצלם יכול לשנות או לסלף את המציאות על ידי צילום סלקטיבי – הוא בוחר מה לצלם, מתי לצלם, במה להתמקד וכו'; (3) מצלמה יכולה לעוות את המציאות בגלל בעיות טכניות של איכות (חדות, מיקוד וכד'); (4) חוסר המיומנות של הצלם יכול לגרום לעיוות המציאות בתצלום.

שאלה 4: היסק (ברמה בינונית)

ההיגד 'הצלם מצלם אובייקט קיים' אינו תומך בטענה.

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

המשפט "יש לה היכולת שלא לראות..." מחזק את הנאמר בפסקה השלישית: הצילום הוא בררני: "אין אפשרות לצלם כל רגע וכל מהלך..."

הבעה ואוצר מילים

שאלה 6: תחנות בחיים ואלבום תצלומים

חיבור כותרת לתצלום אישי הוא משימה מאתגרת וקלה למדי. אל הכותרת תתלווה פסקה קצרה המתארת את האירוע המצולם (המקום, המועד, הנסיבות, הנוכחים בתצלום, מחשבות ורגשות ועוד). כל טקסט קצר כזה ישמש חוליה בתולדות החיים. בחיבור של טקסט לטקסט יתפרס מהלך השנים.

אפשר לנסח עם התלמידים הנחיות מדויקות יותר לכתיבה על פי משימה זו. למשל:

- א.** חברו כותרת לתצלום שתהיה מחויכת / עובדתית / אירונית / מציגה שאלה ועוד;
- ב.** הפסקה המלווה את התצלום תיכתב בגוף ראשון / בגוף שלישי; בלשון הווה / בלשון עבר; תתמקד בפריט משמעותי אחד בתצלום ותתאר אותו בהרחבה (פניו של אדם, החדר, הלבוש).
- ג.** יש לשמור על רצף לוגי כלשהו בין הטקסטים, בין חוליה לחוליה, כך שקריאת כל הטקסטים ברצף תיצור סיפור.

אפשר אף להציע לתלמידים לערוך תולדות חיים בתמונות של בני משפחה אחרים – הורים, סבים, דודים וכד' – ועל פי דבריהם יירשם הכיתוב המבאר בשולי התצלום. בסיום תיערך תערוכה של סיפורי החיים השונים. ועדת שופטים (תלמידי כיתה מקבילה) תקבע את שלושת הסיפורים המוצלחים והמרגשים ביותר ותעניק למחבריהם פרס.

שאלה 7: צילום בטיול

צילום בטיול – כמו צילום בכל אירוע שאינו יום-יומי – נעשה עובדת חיים שאין מהרהרים אחריה. הרצון להנציח את החולץ הוא אחת השאיפות החזקות של האדם. אך שמא מגזימים אנו בכך? הנגישות למכשירי הצילום, מזעורם והעלות הנמוכה יחסית גרמו שטיול אינו ראוי לשמו אם אינו מלווה באלבום גדוש תצלומים צבעוניים או בסרט צילום הערוך בקפידה במחשב. היתרונות של הצילום ברורים: שימור המראות והאפשרות להביט בהם פעמים רבות נוספות לאחור ימים ושנים, שחזור סיפור הטיול באופן כרונולוגי (במיוחד בטיולים ארוכים ובמדינות זרות כשלוח הזמנים דחוס, וקשה לזכור מה היה היכן ומתלי), זכר האנשים שהשתתפו בטיול, שימור החוויה והרשמים. בתקופה שלפני המצאת המצלמה היו תיירים בעלי אמצעים לוקחים עמם למסעות צייר שרשם את המראות (וכך למשל מצויים בידינו ציורים של ארץ הקודש ותושביה מן המאות האחרונות). נוסף על כך לאחר הטיול יש מטיילים שאינם מוותרים על שלב שבו הם נהנים גם מתגובותיהם של חברים הנאלצים לצפות בתמונות בבית.

במשימת כתיבה זו מתבקש התלמיד להתעמת עם חוויה מוכרת זו ולהרהר גם בחסרונותיה, במבנה שיש בו הנגדה של "אורות וצללים". כלומר יש כאן כתיבה ביקורתית.

יש מטיילים שמתוך להיטות לצלם-להנציח-לשמר אינם מתבוננים במראות עצמם אלא רק באמצעות "מתווך" – עין המצלמה: הם מחפשים זווית צילום מוצלחת, מוותרים על הסברים של המדריך או על קריאת שילוט באתרים כדי להתרחק ולצלם עוד ועוד, כועסים על מי שחוצה את משטח הצילום "שלם", מצלמים בני משפחה או חברים במבט מאושר ומחויך על רקע זה אחר או מטרידים אחרים שיצלמו אותם. כך נעלמת החוויה הבלתי אמצעית. במקום "אני במבצר, בגן, בארמון, על התל, על ההר" הדגש עובר אל מקטע מן המבצר, מן הגן ומן הארמון כפי שנקלט במצלמה שלו. המטייל-המצלם מוטרד לעתים כשהאור קלוש או כשהשמש חזקה מדי, וחושש שתנאי הטבע יפגמו בתצלום האידאלי. המטייל מתוח כיוון שחובה עליו גם לשמוע וגם לצלם; גם

לתעד וגם לעמד. במחשבה על המחר (היום שלאחר הטיול) – נפגם ההווה, הרגע העכשווי, ונעלמת הנאת החושים.

הכתיבה של התלמיד עשויה להיות אישית בגוף ראשון, ועל סמך התבססות על התנסותו, ולחלופין עשויה להיכתב בגוף שלישי כהכללה של התופעה. מן הראוי שהכותב יגיע למסקנה ביקורתית שאותה ינסח במפורש, או שהביקורת תבוא לידי ביטוי עקיף ברטוריקה של הטקסט, במבחר המילים ובנימת הכתוב (כפי שנרמז פה ושם ב"חיבור" שלנו כאן).

שאלה 8: שיקר ופעלים אחרים

כל הפעלים שייכים לשדה הסמנטי של 'שקר'. יש בהם פועלי דיבור, פועלי התנהגות ופועלי עשייה שהמשותף לכולם חריגה מן האמת. לרוב המטרה בשקר לסוגיו היא רווח כלשהו – חומרי או רגשי (הערכת הסובבים, הימנעות מעימות, קידום, היחלצות מקושי או מסכנה). יש פעולות הנכנסות לגדר הפלילי – כמו מרמה, זיוף והתחזות, העושה אותן גורם בידועין נזק לזולת, והחוק רואה בהן עברה שיש עמה עונש; פעולות אחרות אינן כה תמורות והן קשורות להיבטים פסיכולוגיים וחברתיים.

<p>שיקר / רימה</p> <p>שיקר הוא בעיקרו פעולת דיבור – לומר דבר שאינו אמת; הפועל רימה אינו בהכרח בדיבור והוא עשוי לכלול מעשים והתנהגות לא הוגנת עד כדי פלילים; אדם יכול לשקר לתכלית ראויה ('שקר לבן'), אבל אין רמייה למטרות חיוביות. במונחי החוק הפלילי מדובר על מרמה, ואילו המילה שקר מופיעה רק ב"עדות שקר".</p>	
<p>שיקר / העמיד פנים</p> <p>שקר הוא פעולת דיבור – אמירת דבר שאינו אמת, אישי או כללי. העמדת פנים דומה לשקר בכך שהיא העברת מסר שאינו אמת או הסתרת האמת – אבל תמיד במה שנוגע לאדם עצמו, ולא רק בדיבור. העמדת פנים יכולה לבוא לידי ביטוי בהתנהגות – בהימנעות מדיבור, בהבעת הפנים וכדומה. הפעולה מתייחסת אל האישיות (השכלה, עושר, מוצא, מקצוע) או אל אירוע מסוים, והיא עשויה לנבוע ממניעים חברתיים מסוימים (כמו בושה) או מסכנה שהאדם נתון בה לפי הבנתו. דוגמאות: העמידה פנים שאינה מכיר אותי; העמיד פנים שאינו מתרגש; העמידה פנים שזו הפתעה בעבורה; שנים הוא העמיד פנים שהכול אצלו בסדר; העמיד פני מת (כדי להינצל...).</p>	
<p>שיקר / סילף</p> <p>בסילוף יש שינוי של אמירה או עובדה – במכוון או שלא במכוון – כך שמתקבל טקסט שיש בו גרעין של אמת אבל לא כולו אמת. הרבה פעמים משתמשים בפועל סילף בהקשר של מסירת דברים בשם אומרים בצורה לא מדויקת, מעוותת. הדובר המקורי מאשים את מוסר הדברים בכך שסילף את דבריו.</p>	
<p>שיקר / זייף</p> <p>הן שקר והן זיוף קשורים לאי-אמת. אבל בעוד שהשקר הוא פעולת דיבור, הזיוף הוא מעשה: מעשה חיקוי לא חוקי – תוך הסתרת העובדה שמדובר בחיקוי – של מסמכים ותעודות, של כסף, של חתימה, של יצירת אמנות, של חפץ עתיק וכדומה.</p>	
<p>שיקר / כזב</p> <p>ההבדל העיקרי בין הפעלים הוא במשלב: הפועל כזב משמש בלשון גבוהה, מליצית, ואילו 'שיקר' משמש בלשון הבינונית והנמוכה. השורש כזב משמש כיום בכמה צורות: שם העצם כָּזָב – הן נרדף ל'שקר' כגון בצירופים 'שקר וכזב', 'דברי כָּזָב', 'תלונת כזב' (=תלונת שווא), הן בדומה ל'בדיה', כגון במימרה</p>	

<p>"מיטב השיר – קָזָבו" (היצירה הפואטית כוחה במה שבדוי מדמיונו של היוצר), ובשם הספר "ילקוט הכזבים" (קָזָב = ציזבאט). שם התואר פּוֹזֵב משמש למשל במינוח המשפטי בצירוף 'רישום כוזב במסמכי תאגיד'. הפעלים נְקָזַב, הכזיב מתרחקים מתחום השקר: נכזב = 'לא התקיים', 'לא התממש' (כגון 'תקוותו נכזבה'). הכזיב = אֶקְזַב, לא הגשים את מה שציפו ממנו.</p>	
<p>הפועל שיקר מציין אמירת אי-אמת בכל מיני צורות המכוונת להטעיית הנמען, והוא נושא קונוטציה שלילית. הפועל בדה יוחד לאמירת אי-אמת בצורת סיפור שלא התרחש במציאות שמקורו בדמיונו של המספר. בהקשרים מסוימים הפועל 'בדה' אינו נתפס כשלילי בכלל; למשל אפשר לומר על תלמיד שכתב סיפור: "הוא בדה את הסיפור מלבדו" ('בדה' = המציא). אבל יש גם הקשרים פחות חיוביים: כך למשל התפרסמה ידיעה על חייל שהתלונן כי ניסו לחטוף אותו, ואחר כך התברר שהוא בדה את הסיפור כדי להינצל מעונש על איחור לבסיס. לעתים קרובות היחס אל הבודה שלחני (במיוחד כשמדובר בילד), ויש הבנה למניעיו הפסיכולוגיים. לעתים ניכר בבדיה שהיא אינה סבירה ואז אין בה כדי להטעות (אבל להרגיז).</p> <p>המילה בְּדִיָּה מציינת הן שקר (בצורת סיפור), הן אגדה, מעשייה, ואלה גם משמעהים של בְּדִוְתָהּ (מן הארמית) ושל הצירוף סיפור בדים. מאותו השורש נגזר גם בדיון המציין יצירות ספרות שהן פרי דמיונו של הסופר, ויש גם מדע בדיוני. כך יש שם בדוי (פסבדונים), זהות בדויה.</p>	<p>שיקר / בדה</p>
<p>המשותף לשני הפעלים – שניהם פעולות דיבור* שיש בהם אי-נאמנות למציאות. אלא שבפועל הגזים גרעין האמת קיים ובלוט אבל התיאור מוקצן ומועצם (למשל הגדלת מספר המשתתפים באירוע מסוים או האדרת תוצאות האירוע). בדברי ההגזמה המוען מבקש להרשים את הנמען, ליצור מניפולציה רגשית וכדומה. ההגזמה היא כלי רטורי שכית, ומוכרת בפוליטיקה (נאומים למש) וכן בפרסומת מסחרית.</p> <p>מילים נרדפות ל'הגזים' – הפריז, הפליג (בשבחו).</p> <p>* הפועל הגזים משמש לא רק כפעולת דיבור אלא גם לתיאור התנהגויות קיצוניות: 'הוא הגזים במסירות שלו'; 'אל תגזים' (נאמר על מישהו שרוצה לתת למשל סכום כסף גדול לצדקה, על חשבון משפחתו). שימוש זה אינו קשור לשדה הסמנטי של שקר.</p>	<p>שיקר / הגזים</p>
<p>ההבדל היסודי בין שיקר להתחזה זהה להבדל בין שיקר להעמיד פנים (עיינו שם). בפועל התחזה בשונה מן 'העמיד פנים' מדובר בפעולה מקיפה – לעתים ארוכת טווח – שיש לה השתמעות פלילית: אדם לובש דמות אחרת במטרה להטעות אנשים ולהשיג רווח אישי כלשהו. אדם מתחזה לבעל תואר אקדמי, לרופא, לשוטר, לקצין בצבא, ובדרך זו מצליח להשיג את מבוקשו מאנשים המאמינים לו שהוא כזה. יש גם התחזות במסגרת מילוי תפקיד בתחום הריגול ובחקירה המשטרתית.</p>	<p>שיקר / התחזה</p>

מעניין להשוות בין שמות התואר הנגזרים מן הפעלים שלעיל: **שקרן**, **רמאי**, **בדאי**, **מתחזה**, **גוזמן**. פעלים נוספים מן השדה הסמנטי של השקר: **הטעה** (הטעיה), **הונה** (הונאה), **הוליד שולל** (הולכת שולל), **איחז עיניים** (אחיזת עיניים), **עבד עליו**, **בילף** (בלוף), **פברק**.

34. מנהיגים ומנהיגות

שאלות ההבנה

שאלה 1: ביקורת והערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

הטבלה מציגה ב"שחור-לבן" את שני סוגי המנהיגים.

המנהיג הכריזמטי האישי מוצג באור שלילי לחלוטין. ההוכחות: "לשרת את האינטרס העצמי שלו", "לעשות בהם [בצורכי המונהגים] שימוש לתועלתו", "התעלמות מזכויות ומרגשות של אחרים", "התנהגויות נצלניות", "תוקפנות בלתי נשלטת".

המנהיג הכריזמטי החברתי מוצג באור חיובי. הוכחות: "משרת את האינטרס הציבורי", "המנהיג אינו מתעלם מרגשות...", "התייחסותו למונהגיו שוויונית", "מפתח ומעצים את מונהגיו".

כמעט כל תכונה של המנהיג האחד מוצגת במהופך על דרך הניגוד אצל האחר:
לדוגמה:

המונהגים מנגנון של הזדהות	המונהגים חברים בארגון חברות אוטונומיות,
אישית... המונהגים חברים בארגון	כלומר לאחר שהפנימו את חזונו – הופכים
מכוח ההרגל, לאחר שהמנהיג השיג ציות מרצון.	המונהגים לאוטונומיים.

הערה: קשה להניח שמישהו ישיב שאינו מסכים עם הטענה, ועם זאת מכיוון שהשאלה מנוסחת כשאלה פתוחה – אין לדחות על הסף תשובה אחרת, ובלבד שתהיה מנומקת. ב"הוכחות" יש להביא שתיים לפחות.

שאלה 2: היסק (ברמה בינונית)

הסיפור של עומר מתאים לסוג "מנהיג כריזמטי אישי". התכונות הבולטות הבאות לידי ביטוי: "מעורר אצל מונהגיו רגשות של צייתנות וכניעה ואף יוצר תלות כלפיו", "מפעיל מנגנון של הזדהות אישית: רצון לפייס, לחקות ולקבל את תכונותיו, תוך כדי הערצתו". אפשר גם: "האדרה עצמית של המנהיג", "התעלמות מזכויות ומרגשות של אחרים".

הסיפור של תמר מתאים לסוג "מנהיג כריזמטי חברתי". התכונות הבולטות הבאות לידי ביטוי: "המנהיג... אינו מונע על ידי האינטרס האישי", "אינו מתעלם מרגשות מזכויות ומכללי משחק מקובלים", "משפיע... באמצעות מנגנון הפנמה" – משלב את ערכיו "כעקרונות מנחים אל תוך התפיסה העצמית של המונהגים".

הערה: מספיק לציין שתי תכונות לכל סוג מנהיג.

שאלה 3: הערכה וביקורת של מבנה הטקסט (ברמה בינונית)

מנהיגות כריזמטית חברתית	מנהיגות כריזמטית אישית	סוג המנהיגות
		אפיונים
		מניעים ודחפים
		צרכים

		מקור הכוח
		יחסי מנהיג – מונהגים

הערה: השאלה עוסקת במבנה ובעיצוב, ולכן שויכה לתחום הערכה והביקורת אף כי בפועל מדובר במטלת יישום. אפשר להרחיב את היריעה ולדון ביתרונות של הטבלה הרגילה לעומת דרך ההיצג הנתון.

שאלה 4: היסק (ברמה בינונית)

תכונות דומות אצל המנהיג המעצב (קטע 2) והמנהיג הכריזמטי החברתי (קטע 1):

א. הכרה אישית של המונהגים וקידום: המנהיג הכריזמטי החברתי מתבסס על צורכי המונהגים ומזהה אותם כדי לפתח את המונהגים עצמם, ובדומה לכך המנהיג המעצב לומד להכיר את אנשיו ולסייע להם להתפתח ולהתקדם.

ב. דאגה למונהגים: המנהיג הכריזמטי החברתי מפתח ומעצים את מונהגיו ומגרה אותם מבחינה אינטלקטואלית, ובדומה לכך המנהיג המעצב מעודד את אנשיו להיות יצירתיים, מציב סימני שאלה ומציג דרכים חדשות ומאתגרות לתפיסת המציאות.

ג. הנחלת ערכים חברתיים מוסריים על ידי דוגמה אישית: המנהיג הכריזמטי החברתי משפיע מבחינה חברתית באמצעות מנגנון הפנמה – ערכיו משתלבים כעקרונות מנחים בקרב מונהגיו, ובדומה לכך המנהיג המעצב מהווה דוגמה אישית למונהגיו.

הערה: אפשר לנסח את התשובה על ידי הכללה של התכונות כפי שהן מופיעות בכל אחד מן הטקסטים, כגון האינטרס של המונהג הוא שיקול מנחה; עידוד המונהג; וגם תשובות שיש בהן מובאות משני הטקסטים.

הבעה

שאלה 6: תופעת ההערצה בקרב בני נוער

על פי מילון אבן שושן, הפועל העריץ משמעו 'חלק כבוד רב, התייחס ביראת הרוממות: "נעריצך ונקדישך בסוד שיח שרפי קודש" (קדושה, מוסף לשבת)'. הערצה היא מושג מפתח בנושא זה, ורצוי להקדים לכתובה דיון בכיתה על השדה הסמנטי של המושג הזה: כבוד, הוקרה, הערכה, הערצה, סגידה. ב'הערצה' יש מרכיב רגשי חזק הנעדר ב'הערכה' – הנוטה אל הרציונלי והשקול. הפער המדרגי בין הדמות הנערצת למעריצה גדול ביותר. הנטייה להעריץ את אמיץ הלב, את בעל המעוף, את חריף המוח, את "המצליחן" ואת יפה התואר מתגלה בכל התקופות, בכל התרבויות ובגילים השונים.

שורה של דמויות עשויות לזכות בהערצתם של בני נוער, בהתחשב בהקשר התרבותי: מורה, רב, אח בוגר, מדריך בתנועה, ספורטאי, שחקן, מנחה בטלוויזיה, דוגמן, זמר (כל לשון זכר מצביעה גם על נקבה).

נעיר הערה על חיבור הנכתב על דמות מן התקשורת, הזוכה כיום לכינוי 'גיבור תרבות'. התופעה של הערצת אלילי זמר בקרב בני נוער (בנים ובנות) מוכרת כדפוס התנהגותי בחברה המערבית. פסיכולוגים וסוציולוגים מדברים עליה כממלאת צרכים של מתבגרים וקשורה בזהות עצמית, במעבר מדמות אב אל דמות בן זוג, בהתגבשות הקבוצה התומכת ועוד. בין הבעיות שהתופעה מעוררת נציין כי הערצה של בנות לדמות גברית בוגרת, כמו אמן-זמר, מלווה תכופות במעין

"התאהבות" על סממניה השונים. אבדן חוש המידה מוביל לרכישת תקליטורים שיטתית, לנסיעה למרחקים לכל הופעה, להתעניינות מוגזמת בביוגרפיה שלו, לחיקוי המראה החיצוני (תסרוקת, מידת הגוף, ביגוד) ועוד.

רצוי להקדים לכתובה דיון בכיתה, שבו יועלו הסיבות לתופעה (ומבחינת המתבגרים ההסברים לחשיבותה של התופעה) וכן הבעיות המתעוררות. התלמידים נדרשים לכתוב מאמר ביקורת, כלומר לראות את עצמם במראה, ו"להבין" את ההגבלות של המבוגרים וההורים ואת גישתם החינוכית, ועם זאת אין הכוונה שהכתיבה תהיה מזויפת וצדקנית כדי לרצות את המורה.

לעיון נוסף: חנה עמית (עורכת), **אחריו: על מנהיגות ומנהיגים**, משרד הביטחון 2000 • עדנה כצלסון, "מדוע מעריצים את אלילי הזמר?", מעריב (16 במאי 1990), טקסט ושאלות בתוך **שעת מבחן**: תלמידים משיבים לשאלות, מעלות 1993, עמ' 125–128 • יעל קובץ, "מי מחד מאביב גפן", משקפים 22 (1994); רותה קופפר, "גרופיות", הארץ, 14 בדצמבר 1995; מאמרים ושאלות בתוך התקליטור **מש"ב (מאגר מאמרים ממוחשב, משימות בהבנה והבעה)**, ת"ל תשנ"ח.

עוד אפשר לקשר את הנושא ללימוד היסטוריה ולהביא לכיתה טקסטים או סרטים המתארים הערצה עיוורת של ההמון לשליטים (לדוגמה אווה פרון, סטאלין), ולתאר את מנגנוני התעמולה, השקרית השיטתית, שליבו הערצה זו. ושוב להגיע למסקנה כי הערצת גיבורים היא צורך אנושי בסיסי, ומודעות לכך תסייע בשמירה על חוש המידה.

35. דרכי החיסכון המתמטי

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק ופרשנות (ברמה בינונית-נמוכה)

דוגמה אחרת לחשיבותו של סדר – אפשרויות:

– ארגון מרכול לפי מדורים: מוצרי חלב, שימורים, דברי מאפה, משקאות קלים וכו'. הסדר מקל על מציאת המצרכים המבוקשים.

– ספר רשימות רופאים של קופת החולים לפי תחומי התמחותם: רופאי משפחה, רופאי ילדים, רופאי אף-אוזן-גרון, רופאי עור וכו'. ארגון זה מקל על המעיין למצוא את הרופא הדרוש לו.

– ריכוז תחנות האוטובוס המרכזיות לפי יעדי הנסיעה. סידור זה מקל על הנוסעים למצוא את האוטובוס ליעד הנסיעה המבוקש.

שאלה 2: הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

א. האם הקטע כתוב בצורה בהירה ובסגנון קולח?

אפשרות א – הסכמה. הנימוקים:

– הכותב פותח באפיזודה מרתקת על ילד בן שבע שהתגלה כגאון מתמטי. הסיפור משעשע, מעניין; הפתרון מבריק ומהיר; הסיפור ממחיש את ערכה של חשיבה מתמטית ברמה גבוהה (ובעיקר לגבי סדר וחוקיות במתמטיקה).

– הכותב משתמש בדוגמאות מחיי היום יום כדי להבהיר את הטיעון שלו.
– הכותב פונה אל הקוראים וכאילו משוחח אתם: "דמו לעצמכם ש..."; "או חשבו עד כמה קל...". הכתיבה בסגנון של מרצה הפונה לקהל שומעיו.

אפשרות ב – אי-הסכמה. הנימוקים:

הפרק "סדר" פותח בסיפור ביוגרפי מהמאה ה-19, בלא כל "תמרור" המבהיר שזו הדגמה והמחשה של העיקרון המתמטי. כתיבה אינדוקטיבית זו, מן הפרט אל הכלל, עלולה להקשות על קוראים, ואין היא בהירה דייה. נוסף על כך הקטע פותח בכתיבה בגוף שלישי, ואחר כך עובר לגוף שני ופונה אל הקוראים. שינוי זה פוגם ב"סגנון הקולח".

ב. "צורה בהירה וסגנון קולח" חשובים במיוחד בספר שעניינו לימוד מתמטיקה כי תחום זה הוא מופשט ומורכב ומעורר לא אחת פחד ורתיעה. סגנון הכתיבה ואופן הצגת הדברים מקלים על הקורא, מסייעים להבנה וממתנים את החששות שיש לאנשים מנושא מדעי זה.

שאלה 3: היסק (ברמה גבוהה)

"לא היה לי זמן לכתוב מכתב קצר, אז אני כותב לך מכתב ארוך".
במובאה אכן יש דבר מה לא צפוי, שכן במחשבה ראשונה כתיבה של טקסט ארוך אמורה לגזול זמן רב יותר מכתובה של טקסט קצר, שכן כמות ואורך מתקשרים עם זמן. ואולם עיקרה של אמרת כנף זו בהיבט הפרדוקסלי לכאורה, המעניק לה את כוחה ואת ברקה; אם רוצים להביע רעיון בטקסט קצר פירוש הדבר שעל הטקסט להיות תמציתי ודחוס. כתיבה מעין זו מחייבת את הכותב לשקול כל מילה ומילה, לבחור במילה הקולעת ביותר, להימנע מפירוט ומחזרות – וכתיבה כזו מצריכה בדרך כלל חשיבה רבה, תיקון ומחיקות, ומכאן שהיא גוזלת זמן רב יותר מכתובה של טקסט ארוך, הנכתב בהינף אחד כמו דיבור בין רעים.

שאלה 4: הערכה וביקורת (ברמה גבוהה)

"מתמטיקה היא עצלות. פירושה לתת לעקרונות לעבוד במקומך".
"מעלתה האמיתית של המתמטיקה היא חיסכון במאמץ" (מן הפסקה הראשונה).
א. הבדלים מבחינה סגנונית-רטורית בין שני המשפטים (נדרש הבדל אחד):
– המובאה מנוסחת בשני משפטים קצרים ופוסקניים: המשפט הראשון מנוסח כהגדרה: $y = x$. במשפט השני יש הרחבה של ההגדרה, על ידי השימוש במילה "פירושה...".
– המשפט מן הטקסט מתאר את מעלתה של המתמטיקה ולא את המתמטיקה עצמה.
– אוצר המילים והקונוטציות: 'עצלות' במובאה, 'חיסכון במאמץ' בטקסט. 'עצלות' קיצונית וחרפה ואילו הצירוף 'חיסכון במאמץ' מתון יותר.
ב. אמרת הכנף של מתמטיקאי בעל שם עשויה לשמש כגרעין מחודד לרעיון העיקרי של הקטע. זהו מעין היגד-על שנון ומסקרן בגישתו הלא רגילה. בלשונה הפשוטה היא פונה לכל אדם, ובכך תורמת להבנת המסר העיקרי של הכותב.

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית)

יחסו של מחבר הספר למתמטיקה כמקצוע: נלהב ממנה.
תימוכים:

- (1) הקטע עוסק בשבח המתמטיקה – יתרונותיה וחשיבותה.
- (2) מקצועו של הכותב – פרופסור למתמטיקה בטכניון – מעיד על נטיית הלב ואהבת התחום.
- (3) יש שימוש בביטוי מעצים ומאדיר המקשר את המתמטיקה לאמנות 'מביאה למעלת אמנות' (פסקה 1).
- (4) יש שימוש במילים חיוביות כמו 'כישורו', 'חוסך מאמץ', 'קל' 'מקילה'.

הבעה

שאלה 6: יתרונות וחסרונות בהקפדה על סדר, תכנון ושיטתיות

במטלת הבעה זו מכונסים יחדיו שלושה אפיונים: סדר, תכנון ושיטתיות – ועל אף המשותף להם, יש להכיר בכך שאין הם מקשה אחת, ולכל תכונה – הייחוד שלה. כמו בכל הארה של תופעה על החיובי ועל השלילי שבה אפשר לארגן את ההיבטים בטבלה. הטבלה הבאה כאן היא חלקית, ואינה מעמתת יתרון מול חסרון, אלא יש לקראה אנכית, כרשימה של פריטים בכל אחת מן העמודות.

יתרונות	חסרונות
יעילות וניצול מרבי של הזמן; הספק	החמצת הזדמנויות או חוויות חדשות
תחושת שליטה בסובב	חוסר גמישות וספונטניות
מסלול של שגרה	קושי להימצא בסביבה שאינה מסודרת
אין הפתעות מביכות	סף תסכול נמוך, חשש מהחדש
הרגשה של ביטחון ומוכרות	עימותים עם אלה שהתנהגותם שונה
קבלת אחריות על תוצאות המעשים	נטייה יתרה לחשיבה בתבניות

דוגמאות

– חבר מטלפן ומציע לפגוש ידיד שהגיע מרחוק או לצאת לבילוי, והנער המסודר-המתוכנן-והשיטתי אינו יכול להיענות לפעילות חברתית זו, כי בשעה היעודה הוא נוהג מדי יום ביומו לבצע פעולה מסוימת, ואין הוא מוכן לשבש את סדר יומו.

– כשהכיתה החליטה להכין "ספר מחזור" וביקשה מכל תלמיד ותלמידה להביא מהבית עלונים, מודעות או "מסמכים" מעברה של הכיתה הציל רונן את המצב, ומיד למחרת היום הביא את כל הנדרש מביתו, מאורגן בתיקיות ובתוויות מזהות ומתוארכות.

לעיון נוסף: הרמב"ם (ר' משה בן מימון, 1135–1204) בפרק הרביעי בחיבורו "שמונה פרקים" (הקדמה למסכת אבות) קובע כי בשום תכונת אופי או עשייה לא רצוי לנהוג בקיצוניות. ההגזמה פוגמת, ועדיף לבחור ב"שביל הזהב", בדרך הביניים. בחיבור זה הרמב"ם עוסק בין השאר בתכונותיו של האדם והוא מגדיר מהו מעשה טוב ומהי תכונה טובה: "המעשים הטובים הם המעשים המאוזנים, הממוצעים בין שני הקצוות, ששניהם רע: האחד – הגזמה, והשני – מיעוט. והמעלות הן תכונות נפשיות והרגלים ממוצעים בין שתי תכונות רעות: האחת מהן – יתרה, והאחרת – חסרה [...] והרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו אחד מהקצוות – טוב, מעלה ממעלות הנפש (...). ופעמים יחשבו שקצה השני, החיסרון, הוא טוב" (הקדמות לפירוש המשנה, מוסד הרב קוק תשכ"ה, ערוך ומבואר בידי מ"ד רבינוביץ).

שאלה 7: דף עצות לתלמיד המפוזר

התלמיד מתבקש לכתוב דף הדרכה בתחום ההתנהגות בהיצג לא רציף; כל עצה תבוא בשורה נפרדת. עם זאת רצוי להוסיף דברי הקדמה המרככים את טון ההוראות, פונים אל הלומד הצעיר ומוסיפים אמירה כלשהי על הקושי לשנות הרגלים ודפוסי התנהגות, ועד כמה חשובה המודעות לתופעה, כמו גם הרצון להשתנות.

במשימה זו על התלמידים לרשום חמש עצות לפחות. הניסוח של העצה יבוא בפנייה בגוף שני (יחיד / יחידה) או בתבנית: "יש ל...", "חשוב ל...", וכד'. לעצה אפשר להוסיף סיבה או תכלית. שילוב של הומור יוסיף חן לרשימה ויעודד את התלמיד הנמען להיעזר בה. כמו כן אפשר להוסיף איורים שונים על דף ההוראות.

את העצות אפשר לארגן בשתי קטגוריות גדולות: ארגון הסביבה החומרית; ארגון המחשבות. נביא כאן היגדים אחדים (לשון זכר מכוונת גם לנקבה).

– היה מודע לכך שסדר ותכנון שיטתי חסרים בחייך והיעדרם גורם לך מדי פעם אי-נעימות, נזיפות או תקלות.

– ערוך רשימה של מטלות ופעילויות במהלך של יום אחד בשבוע, לרבות רשימת חפצים שבשימוש.

– רשום ושחזר אירועים מביכים שבהם הגעת לא מוכן (שכחת בבית חפץ / שכחת לבצע משימה) וננזפת על כך. נסה להעלות חלופה – מה יכולת לעשות ולא עשית באותו מקרה כדי שלא להגיע למצב זה.

ארגן את סביבתך:

– סדר מחדש ובשיטתיות ספרים, אוגדנים, כלי כתיבה, משחקים ועוד – במקומם: על מדפי הספרים (מיין את הספרים לפי עיקרון אחד – שם המחבר או הכותר או נושא), במגירות או בסלסלות פתוחות שישאו תוויות (כל מגירה תיוחד לנושא / למקצוע / לתחביב וכו').

– החזק ברשותך לוח שנה וקבע אותו במקום בולט על קיר (או...), ציין בו אירועים משפחתיים, אירועים בבית הספר, טיולים מתוכננים, מועדים להגשת עבודות, הבטחות שיש לקיים עד ליום מסוים.

– רשום בפנקס טלפונים (על נייר או בטלפון הנייד) שמות חברים (לפי א"ב) ומספרי הטלפון שלהם, שמות קרובי משפחה והטלפונים.

– אחסן את חפציך במקומות קבועים, בבית (או בחדר).

– קבע מקום (תא, מגירה, שידה), והנח שם פריטים חדשים שיש לטפל בהם ("לטיפול שוטף").

ארגן את סדר יומך ומשימותיך:

– בערב הקדש שתי דקות לרישום המטלות המיוחדות (או הנוספות) שלך ליום הבא. למחרת – מחק את המטלות שהושלמו.

– הכן בערב את הנחוץ ליום הלימודים שיבוא.

– בבוקר הצף ברשימת המטלות לאותו יום וכן במערכת השעות: האם יש ברשותך כל הנחוץ?

– שלח לעצמך (לפי הצורך) תזכורות בטלפון / במחשב / או בקש מחבר או מבן משפחה להזכיר לך.

לעיון נוסף: פיזור נפש (כמו תכונה המיוחסת ל"פרופסור המפוזר", המרוכז במחשבותיו ובמחקריו ואינו ער לסביבתו) היא תכונה שלמרות התווית השלילית שלה בחיי יום-יום, הרי היא "נחוצה" כנראה לחוקר המקדיש ימיו למקצועו. אותו אדם שהמציאות הקונקרטיית "קטנה" עליו והוא שרוי בעולמות אחרים, מכונה בלשון הדבורה "אסטרונוט".

ביטחון עצמי גבוה בנוסח "אני אסתדר, לא צריך לשנות" עשוי להיות בעוכריו של תלמיד מפוזר החייב להסתגל לדרישותיה של המערכת המוסדית. לעתים פיזור נפש בתחום אחד מסמן את אי-החשיבות שהאדם מייחס לתחום. פיזור נפש עשוי להיות קשור בתכונות אישיות. יהיה זה פשטני להאמין כי שורת עצות שגרתיות שבכתב תועיל הרבה.

36. זכויות של ילדים

שאלות ההבנה

שאלה 1: הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

– נימוקים לטענה שהסיפור מנוגד להמשך הטקסט (יאיר צודק): מהסיפור של קורצ'אק משתמע כי ילדים אינם בשלים לנהל את ענייניהם בלא הכוונת המבוגרים. מכאן יהיה אולי מי שיסיק כי אין טעם להעניק לילדים זכויות מיוחדות כי אין הם מסוגלים 'לנצל' אותן לטובתם. לכן הסיפור כאילו פוגע במטרתה של המחברת (בהמשך הטקסט).

– נימוקים לטענה שהסיפור מתאים להמשך הטקסט (יאיר אינו צודק): הסיפור מדגים ומוכיח שהמחשבה הפילוסופית והחינוכית שגם לילד יש זכויות – ושעולמו שונה מעולם המבוגרים – אינה חדשה. המסר (החלקי) של הסיפור שילדים אינם מסוגלים לדאוג לזכויותיהם בכוחות עצמם, רק מחזק את הטיעון של המחברת שיש לשמור על זכויות הילדים בגלל היותם אוכלוסייה חלשה. (וכמובן, שמירה על זכויות הילדים אין פירושה הענקת חירות ללא רסן לילדים). לשילוב הסיפור יש גם תפקיד אסתטי בבניית הרטוריקה של טקסט המבוא.

הערה: תתקבל תשובה התומכת בטענת יאיר, כמו גם תשובה הדוחה אותה, בתנאי שתנומק כהלכה.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה בינונית)

החלטות על דרך כתיבת הספר ועל תכניו המשרתות את מטרת המחברת:

- ויתור על פריסת תאוריות משפטיות או על תיאור הדיון המשפטי הקשור בילדים.
- השמטת פסקי דין ודברי חקיקה בנושא.
- ציור תמונה כללית רחבה ומפורטת ככל שניתן על זכויות הילדים.
- הבאת החומר במבנה של שאלות ותשובות לשם הצגה בהירה של הדברים ומיקודם.
- תוספת של רשימה ביבליוגרפית קצרה למעוניינים בהרחבה.

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

– למשל –

הזכות של הילד לקורת גג ולכלכלה / הזכות ללמוד בבית הספר / הזכות לביטחון אישי, לתמיכה ולהגנה / הזכות שלא להיחשף למצבי סכנה / הזכות שלא להיות מנוצל (מינית או כלכלית) על ידי מבוגרים / הזכות לשמירה על הבריאות / הזכות לשעות מנוחה.

שאלה 4: היסק ופרשנות (ברמה נמוכה-בינונית)

לשאלה "מה הוא מקצוע הלימוד המועדף על ילדות בישראל?" לא סביר שתימצא תשובה בספר זה.

הבעה

שאלה 6: "מגילת זכויות" של אנשים קשישים

"מגילת זכויות" הוא מסמך הצהרתי שנועד להדגיש את הצורך בהגנה על זכויותיהם של בני אדם בכלל או של קבוצות מסוימות (ילדים, עובדים, נשים וכד'), והוא עשוי להוות בסיס לקביעת חוקים ותקנות.

השם "מגילה" נועד לשוות למסמך חשיבות ותוקף; הוא מזכיר טקסטים מימי קדם שנכתבו על מגילות ונושאים אפוא מטען היסטורי. יש מגילות זכויות ויש מגילות אחרות, למשל "מגילת העצמאות" של מדינת ישראל שאכן נכתבה על מגילת קלף (נחתמה בידי ראשי העם ביום ה' באייר תש"ח, ושמורה בגנזך המדינה).

יצירת מסמך זכויות עשויה להיות יזמה של גופים פוליטיים או גופים ציבוריים במדינה מסוימת או במסגרת רב-לאומית, במטרה להביא לשיפור במעמד של אוכלוסייה מסוימת, בדרך כלל חלשה, על ידי הבטחת זכויותיה ובהתאם לצרכים ולמאפיינים של אותה אוכלוסייה. יוזמי מגילת הזכויות משתדלים להחתים אישים וגופים על המסמך, ובדרך זו לתת לו תוקף מוסרי וציבורי. נקודת המוצא לבניית מסמך כזה בכיתה עשויה להיות מובאות מן המקורות היהודיים כגון "כבוד-את אביך ואת-אמך" (שמות כ יב); "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" (ויקרא, יט לב); "כלכל את שיבתו" (על פי רות ד, טו). "בן שבעים לשיבה" (אבות ה, כא).

בכתיבת מגילת זכויות לאנשים קשישים עלינו לפרוט לפרטים את משמעות המונח "כבוד" לאדם מבוגר. אפשר לארגן את הזכויות בתחומים, כגון התחום הכלכלי (הבטחת הקיום בכבוד), תחום הבריאות (הבטחת שירותי בריאות), נייחות ונגישות (לבנייני ציבור ולמוסדות הקהילה), הטבות והנחות (בתחבורה ציבורית, מסים, כרטיסי כניסה למופעים ולהצגות) ועוד.

בשלב שלפני הכתיבה האישית יוכלו התלמידים לדון, בקבוצות קטנות, בהיבט אחד מן התחומים שהוצגו לעיל. אפשר גם להציע עבודת חקר קטנה של תלמידים (אפשר שיבצעה תלמיד שנבחר בכל קבוצה) שתכלול ריאיון עם קשישים (גבר וגם אישה) כדי לשמוע מפייהם על הצרכים המיוחדים שלהם שאינם נענים במסגרות הקיימות. האדם הזקן יכול להיות בן משפחה, שכן, חבר במועדון קשישים, דייר בבית אבות. ואפשר גם לנסות לראיין עובד סוציאלי או בעלי תפקידים אחרים הבאים במגע עם זקנים, ולשאול אותם על הצרכים ומה אמורה להכיל מגילת זכויות "אידאלית". מן הראוי להתבסס במגילת הזכויות על מידע מעודכן ונכון, שאותו אפשר לשאוב ממקורות שונים: שירותי רווחה בישראל, אתרי אינטרנט (על המקובל והקיים בארצות מתוקנות אחרות) כמו גם מספרים ומדוחות וכן בארגוני מתנדבים לסיוע לקשיש.

מבחינת ההיצג והרטוריקה של מגילת הזכויות – המסמך עשוי לפתוח בהכללות ובהצהרות שעניינן מקומו של הזקן בחברה בת ימינו על פי העיקרון המופָר: "הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי". לשון המסמך תהיה במשלב גבוה, ויהיו בה ניסוחים הצהרתיים וחגיגיים. אפשר ללוות "זכות" בציון סיבה או תכלית כמחזקת את האמירה. כל זכות תתחיל בשורה חדשה. המשפטים עשויים להתחיל במילים "זכותו של הקשיש..." אפשר לנסח זכות באופן חיובי או לציין את האסור (את השלילי). אפשר לציין את הגורמים שמצופה מהם להיות אחראים למימוש הזכות הן במרחב הציבורי והן במרחב המשפחתי.

הנה ניסוח אפשרי לזכויות אחדות (לסדר אין משמעות).

- זכותו של הקשיש להתקיים בכבוד מגמלת פנסייה ומן הביטוח הלאומי.
- זכותו של הקשיש לקבל שירות במוסד ציבורי או פרטי תוך התחשבות בקשייו – יש להעמיד לרשותו מקום ישיבה ולסייע לו להגיע אל דלפק השירות במידת הצורך.
- זכותו של הקשיש ליחס של כבוד מבני משפחתו, לביקורים ולסיוע בקניות ובסידורים מחוץ לבית.
- זכותו של הקשיש לקבל עזרה בביתו לפי הצורך, כמו עזרה בניקיון, בבישול, בכביסה.
- זכותו של הקשיש לקבל סיוע ממנהלת השכונה בתחום תחזוקת הבית, בפעילות תרבותית וחברתית.
- זכותו של הקשיש לקבל שירותי בריאות בהתאם למצבו, ובמידת הצורך לקבל ביקורי בית של אחות, רופא.
- זכותו של קשיש במצב סיעודי לקבל טיפול טיפול הולם ממטפל סיעודי תוך שמירה על כבודו ועל צלם האדם שלו.

בניסוח הזכויות יש לזכור כי מדובר בציבור שלעתים קשה לו לשמור על זכויותיו (עקב חוסר ידע, קשיי ניידות, אי-שליטה בשפה, בריאות ירודה ועוד). אין להפריז בניסוח הזכויות. מגילה כזו עשויה להיות בסיס לחקיקה. זכויות "מתורגמות" במערכת המדינה לכסף (גם כוח אדם מקצועי הוא תלוי כסף). לכן מימוש המאווים ההומניטריים המקופלים בזכויות קשור בעושר המדינה ובחלוקת עושר זה בין תושביה.

חטיבה ט: הדרכה והוראות

37. רובע לוקסמבורג

שאלות ההבנה

שאלה 1א: איתור מידע (ברמה בינונית)

- עובדות מהקטע שאינן במפה:
- לוקסמבורג אזור שקט, ירוק ושלו.
 - בלוקסמבורג רחובות ישנים וסמטאות צרות, חנויות ספרים וגנים מפוארים.
 - סופרים (ורלן, ז'יד) טיילו שם.
 - סטודנטים ותלמידים מגיעים אל כרי הדשא מן האוניברסיטאות ובתי הספר הסמוכים.
 - זקנים מתכנסים לשחק שח או במשחק הכדור "בול".
- הערה:** בשאלה נדרשות שלוש עובדות.

שאלה 1ב: הערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

- היבטים מבניים ורטוריים בקטע-הכתוב שאין להם ביטוי במפה:
- היבט כרונולוגי – עבר רחוק והווה;
 - תיאורים מנקודת מבט מעריכה;
 - דגש על הפן האנושי.
 - הסבר (מדוע הרובע מבוקש למגורים).

שאלה 2: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

- א.** התצלום והכיתוב שלצדו **מוסיפים מידע חדש** על הכתוב בקטע.
- ב.** התצלום שייך לאתר גני לוקסמבורג המצוין במפה (מספר 5).

שאלה 3: איתור מידע (ברמה נמוכה)

- סוגי אתרים: מוזיאונים, מבנים היסטוריים, כנסיות, כיכרות, גנים, מזרקות.
- הערה:** די לציין רק ארבעה סוגים.

שאלה 4: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

ואל דה גראס הוא – כנסייה.

שאלה 5: איתור מידע (ברמה נמוכה)

- א.** מספר 11 במפה הוא **בית הספר הלאומי הגבוה למכרות**.

- ב. מזרקת מדיצ'י (4) סמוכה לארמון לוקסמבורג (3).
- ג. מספר תחנות המטרו ברובע לוקסמבורג הוא שתיים (בצפון, M).
- ד. מגרש החניה הצפוני נמצא ליד האתרים כיכר סן-סולפיס (1) וכנסיית סן-סולפיס (2).

שאלה 6: היסק (ברמה בינונית)

אי-ידיעת השפה הצרפתית איננה חוסמת מידע מן התייר המעיין במדריך ובמפה כיוון שהמידע כתוב ברובו בעברית. עם זאת ללא ידיעת צרפתית יתקשה המעיין לדעת איך להגות את שמות הרחובות המצויינים במפה (ואם גם אינו יודע לקרוא אותיות לטיניות – הוא לא יוכל בכלל להשתמש בשמות הצרפתיים הללו).

שאלה 7: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

המפה יכולה לסייע לתייר – (1) באיתור מקומם של אתרים שהמדריך מציע לבקר בהם, (2) באיתור שירותי חנייה, דלק ותחבורה ציבורית, (3) בהתמצאות במרחב והערכת מרחקים בין אתרים, (4) בתכנון מסלול לסיור ברובע.

הבעה

שאלה 8: דף למטייל

הסוגה היא הדרכה. הטקסט אמור לפתוח בתיאור (ענייני ואישי), שיש בו מידע בשילוב של טעם וראייה סובייקטיביים. על התיאור נוסף החלק של ההדרכה – רובו ככולו פרי שיקול דעתו וניסיונו של הכותב. לבחירת המקום יש חשיבות רבה – וכן לזיכרונותיו של הכותב מן הביקור במקום. המשימה משלבת אפוא את התיעודי באישי.

המדיום החזותי המתווסף – מפה ותצלום – מבליט היטב את שני הרכיבים השונים של סוגת כתיבה זו.

אפשר לעיין תחילה במדריכי תיירים הבנויים במתכונת משולבת זו, כדי לעמוד על דרך הכתיבה של עובדות, דעות והמלצות בטקסט קצר ותמציתי אחד.

אפשר לארגן את פעילות הכתיבה כמשימה כיתתית: תחילה יוחלט על תבנית אחידה למדיי לכתובת "דף למטייל", ולבסוף יאוגדו כל הדפים בספרון אחד, שישוכפל וייכרך ויימסר לכל תלמיד כמזכרת.

אם שני תלמידים יבחרו באותו מקום יהיה עניין מיוחד בהשוואה של שני הדפים.

38. כמו מניפה

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה נמוכה-בינונית)

העובדה ההיסטורית ש"הרצפה" מייצגת: מועצה של תשעה אנשים ניהלה את העיר בתור הזהב של העיר, במאות ה-12-14. זאת לומדים מן הכיכר המרכזית בעיר הבנויה בצורת מניפה ובה תשע גזרות שכל אחת מהן מייצגת חבר מועצה.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה נמוכה-בינונית)

הזמן	השלב	
בערך במאה השישית לפנה"ס	כפר אטרוסקי	א
מן המאה הראשונה לפנה"ס	עיר רומית	ב
מן המאה ה-12 עד המאה ה-14	רפובליקה עצמאית	ג
מאמצע המאה ה-16	חלק מדוכסות טוסקנה	ד
מאמצע המאה ה-19	חלק מממלכת איטליה	ה

שאלה 3: א – איתור מידע; ב – פרשנות והיסק

א. תור הזהב של סיינה היה בשלב שסיינה הייתה רפובליקה עצמאית (שלב ג).

ב. צירופים ומשפטים מן הטקסט המצדיקים את השימוש בביטוי 'תור הזהב':

"מועצה של תשעה מראשי הסוחרים וחברי הגילדות הנהיגה את העיר להישגים כלכליים ותרבותיים, שהם מקור עושרה וייחודה עד היום. בתנופת בנייה חסרת תקדים נבנו בתקופה זו מבני ציבור מרשימים ביותר, המתאפיינים בשילוב ייחודי של יסודות איטלקיים-רומנסקיים וסגנון גותי." (פסקה 5)

ואפשר גם (מפסקה 6): "אסכולת הציור של סיינה, שגשתה הייתה "אמנות שמחה לעם שמח", העמידה ציירים חשובים שאת יצירות המופת שלהם ניתן לראות בעיר. אבי האסכולה היה דוצ'ו די בואוניסניה, שהשפיע מאוד על אמני הרנסנס המוקדם."

שאלה 4: פרשנות והיסק (ברמה בינונית-גבוהה)

מובאות לביסוס ההתרשמות: "ארמון העיר החינני" (פסקה 1); תיאור הנאת המבקרים בעיר: "הכיכר... מלאה בצעירים ומבוגרים המתחרדנים בשמש, נהנים מן החום והשלווה... הומים בתי הקפה והמסעדות... תיירים המתפעלים מיופייה" (פסקה 2); "מציעה שילוב נעים של אתרים מעניינים, יצירות אמנות מן המעלה הראשונה, תפאורה ימי-ביניימית מרהיבה, ובסיס נוח לביקורים באתרים שבסביבה" (פסקה 3);

הערה: די בשתי מובאות כתשובה מלאה; במובאות מילים בעלות קונוטציות חיוביות, ביטויי רגש, מילים מעצימות (סופרלטיבים).

שאלה 5: הערכה וביקורת (ברמה בינונית)

אין ספק שהטקסט מתאים למדריך תיירים, ועם זאת תתקבל גם תשובה המוצאת בטקסט חסרונות ודוחה את התקבלותו במדריך לתייר. כל החלטה תנומק.

אפשרות א. הטקסט מתאים למדריך תיירים. הוא קצר למדי, הוא מביא מידע על אתר מרכזי בעיר וכן מידע היסטורי בסיסי על המקום. סגנונו תיאורי, ציורי, נינוח. כמו כן יש בו המלצות

למטייל ("...סיינה... מציעה שילוב נעים של אתרים מעניינים... ובסיס נוח לביקורים באתרים שבסביבה. לכל אלה ראוי להקדיש יומיים-שלושה" (פסקה 3). הטקסט יתווסף על הדרכה שימושית (מסלולים, מלונות, תעריפים ועוד).

אפשרות ב. הטקסט אינו מתאים למדריך תיירים. הוא מרחיב בהיבט ההיסטורי, סגנון כתיבתו מצריך אורך נשימה וסבלנות שלא תמיד עומדים לרשותו של המטייל. מבחינת ההיבט המעשי חסרים בו כמה רכיבים המאפיינים מדריך תיירים: מפה, דרך הגעה, עונת שנה מומלצת, פרטים על מסעדות ומקומות לינה וכדומה.

הבעה

שאלה 6: תיאור מקום

מתכונת התיאור של העיר סיינה שבחבל טוסקנה שבאיטליה בטקסט "כמו מניפה" היא בחירה אישית וסגנונית של הכותבת. אין לראות במתכונת זו "מודל" מחייב לתיאור עיר (אפילו לא במדריך טיולים).

על פי מבנה השטח של הטקסט כלולים בתיאור הרכיבים האלה:

- אמירה מכלילה על ערי המדינה, לרבות העיר הנדונה;
- ציון אתר מרכזי של העיר ותיאור המיוחד לו;
- מידע על גודל העיר וסקירה "טלגרפית" של מקומות תיור נבחרים;
- ההיסטוריה של העיר על פי תקופות ושליטים, אמנים ויוצרים, בציון תאריכי מפתח;
- העיר כיום.

להמלצותיה של הכותבת לא יוחדה פסקה מסוימת, אלא הן בזוקות פה ושם, וכן שבחי העיר וחמודותיה.

על התלמיד לתאר יישוב בישראל על פי מתכונת זו. הבחירה ביישוב בעל היסטוריה עשירה, למשל יישוב קדום – למשל חצור, אשקלון, בית שערים, טבריה, וכמובן ירושלים – תאפשר לכתוב תיאור עשיר.

אין חובה להקפיד על חמשת רכיבי התיאור, ואפשר לצמצם לשלושה עיקריים: סקירה היסטורית של העיר, ציון מקומות ראויים לביקור; העיר כיום. יש להדגיש, כי נוסף על מתכונת זו של תיאור העיר, הנעה על ציר הזמן הווה-עבר-הווה, אפשר להציע תבניות לא מעטות נוספות. התלמידים מוזמנים לערוך את הטקסט שבספר במתכונת שונה, הנראית להם המוצלחת ביותר.

39. חוק היובש

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה נמוכה)

התשובה: ב-30% ממשקי הבית אין בעיית רטיבות

הערה: התשובה על דרך ההיפוך: סקר העלה כי ב-70% ממשקי הבית יש בעיות לחות ורטיבות.

שאלה 2: איתור מידע (ברמה נמוכה)

שני היתרונות באיטום הדירה:

(א) האיטום מונע רטיבות וחדירת גשמים בתנאי שיעשה מראש לפני החורף;

(ב) האיטום מסייע לשמירת הטמפרטורה בבית וכך חוסך בהוצאות החימום (והמיזוג).

הערה: מכיוון שהיתרון הראשון הוא במידה מסוימת חוזר על הנאמר בשאלה ("איטום מפני רטיבות"), אפשר לקבל גם תשובות שבהן האמור בסעיף ב לעיל יפורק לשני יתרונות: (א) שמירה על הטמפרטורה; (ב) חיסכון בהוצאות החימום (והמיזוג).

שאלה 3: פרשנות והיסק

הגופים שסיפקו את המידע:

(א) חברה למוצרי תחזוקת הבית; מן הסתם יש לחברה זו עניין בכך שאנשים ירכשו את המוצרים שהחברה מספקת, ובהם מוצרים לאיטום הבית.

(ב) מכון התקנים; מכון התקנים הוא מוסד ממלכתי הנותן תווי תקן למוצרים, ובהם גם מוצרים לאיטום הבית.

שאלה 4: איתור מידע (ברמה בינונית).

ההמלצות:

(א) רצוי / מומלץ לרכוש מוצרי איטום רק מיצרנים מופרים הנותנים אחריות והמציגים תעודות בדיקה ותווי תקן.

(ב) רצוי / מומלץ לבדוק אם חומרי האיטום עמידים בתנאי הסביבה ובעיקר בקרינת UV.

(ג) יש להקפיד על הכנת תשתית לפני עבודת האיטום: ניקוי, תיקון וייבוש.

אפשר גם: (ד) בעבודות איטום מורכבות רצוי להיעזר באנשי מקצוע בעלי תעודת "קבלן איטום מוסמך".

שאלה 5: א – פרשנות (ברמה גבוהה); ב – פרשנות (ברמה בינונית)

א. התרומה של האזכור ההיסטורי "חוק היובש" לרטוריקה של הטקסט היא הפיכת הכותרת לדו-משמעית ומחויכת במקצת: הכותרת מזווגת שני תחומים רחוקים ושונים שהמשותף להם הוא השאיפה ליובש: כאן הרחקת מי הגשמים, ושם הרחקת משקאות אלכוהוליים; כאן יובש קונקרטי – בקירות, ושם יובש מטפורי – בגרון.

ב. הטקסט מדרבן את הקוראים להיערך בעוד מועד לאיטום הבית נגד גשם (לפני החורף). המשל המאוזכר בטקסט עוסק באותו עניין עצמו: היערכות בקיץ לימי החורף, ומוסר ההשכל של המשל עולה בקנה אחד עם האמור בטקסט. אזכור הצרצר יוצר הדהוד למשל הידוע ומעצים ומחזק את הגישה והמטרה שהטקסט מכוון אליהן.

אוצר מילים

שאלה 6: צירופי חוק

חוק ברזל – חוק או עיקרון בעל תוקף שאין להפר אותו בשום אופן (שימוש ציורי במתכת החזקה 'ברזל' – שאי אפשר לשבור אותה ולכופף אותה).

חוק בעל שיניים – חוק שיש דרך לאכוף אותו ולהעניש את העובר עליו, חוק מרתיע (שימוש ציורי בשיניים היכולות לנשך; ונשיכתן היא העונש למי שיעבור על החוק).

חוקי הג'ונגל – דרכי התנהגות הנהוגות במקום שאין בו חוקים שבכתב, שאין בו אימת שלטון החוק; מה שקובע את דרכי ההתנהגות הוא יצר ההישרדות (שימוש ציורי בג'ונגל – מקום שאין בו דריסת רגל לתרבות האנושית, ונתפס בעיני בני האדם כמקום פרוע).

חוק הלב – צו המצפון, דרך התנהגות הנובעת מעולמו המוסרי של האדם והכפופה למחויבותו האנושית הפנימית גם אם אינו חייב בכך מבחינת החוק הפורמלי (שימוש ציורי ב'לבי' הנתפס כמקור הרגש).

החוק היבש – החוק כפי שהוא כתוב ללא התחשבות בנימוקים ובכוונות שלו. הצירוף משמש למשל במקרה שבו מתעלמים מנסיבות מיוחדות שיש בהן כדי להקל בדין על מי שעומד למשפט. (שימוש ציורי בשם התואר 'יבש' המציין היעדר רגש והתחשבות).

40. מדורות ל"ג בעומר

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – היסק ופרשנות (ברמה בינונית); ב-ג – הערכה (ברמה גבוהה)

א. ההנחיה החמישית היא יוצאת דופן; מטרתה – הגנה על האדם ולא מניעת התפשטות האש. ההנחיה כוללת המלצה לגבי הביגוד ההולם נסיבות אלו, לרבות הנמקה.

ב. נראה שהסיבה לביטויים הריגושיים דווקא בשתי ההנחיות הללו היא ההנחה של מנסחי ההנחיות כי סכנה חמורה ביותר טמונה במעשים הנזכרים בהן, וכך שאלו הן התנהגויות נפוצות. תתקבל גם תשובה השוללת את השימוש בביטויים הללו, ובלבד שתהיה מנומקת.

ג. הנמקות מצויות בהנחיה החמישית, התשיעית, העשירית והאחת עשרה. ויש מי שיסבור שגם בהנחיה השלישית יש הנמקה – מינוי משגיח בוגר כדי שיהיה אחראי למדורה. התשובות יכולות להתייחס לכל אחת מן ההנחיות ולציין אם נחוצה הנמקה או לא, או להתייחס באופן כללי לתופעה של תוספת הנמקות.

השאלה אם הנמקות נחוצות בהנחיות, בכללים ובחוקים היא שאלה ראויה לדיון. ההנמקה הופכת את ההנחיה או את החוק לרציונליים, ועשויה להגביר את הנכונות למלא אחר ההנחיות. עם זאת מטבע הדברים הנחיות, כללים וחוקים אמורים להיות קצרים וחד-משמעיים. הנמקות עשויות להאריך ולסרב. יש גם מי שיסבור שחוקים צריך למלא בין שמבינים את הסיבה להם ובין שלא.

שאלה 2: פרשנות (ברמה נמוכה – בינונית)

א. המרכז לניטור אוויר נועד – למדוד את רמת זיהום האוויר.

ב. חלקיקים נשימים הם חלקיקים שחודרים לריאות האדם בעת הנשימה.

ג. ליבוי המדורה פירושו – הגדלת האש.

שאלה 3: ביקורת (ברמה בינונית)

א. מדורה היא בעירה של חומר דליק, ולכן אין אפשרות להרחיק מהמדורה עצמה חומר דליק, כי אז האש תכבה.

ב. ניסוח חלופי (מדויק וחד-משמעי): יש להרחיק מקרבת המדורה כל חומר דליק / יש להקפיד שלא יימצא חומר דליק ליד המדורה (כ-3 מטרים ממנה).

שאלה 4: איתור מידע (ברמה נמוכה – בינונית)

א. לפי הכתבה, שירותי הכבאות הם שהכינו את הנחיות הבטיחות הבאות במסגרת.

ב. הנחיות נוספות לאלו שבמסגרת: "אין לזרוק לתוך המדורה עצים צבועים בצבע או לכה ואין לשרוף תחליפי עץ מלא כגון מלמין, M.D.F., פורמייקה"; "אסור להשליך למדורה בקבוקי פלסטיק, פחיות משקה, שקיות ניילון, כוסות, צלחות וסכו"ם חד-פעמי מפלסטיק וכלים מקלקר".

הגוף שניסח הנחיות אלו הוא המשדד לאיכות הסביבה.

אוצר מילים

שאלה 6: אוצר מילים – מדורה / דלקה / שרפה / בערה

השורש דל"ק: דָּלַק, דִּלְקָה, הִדְלַקָה, (נר) דוּלַק, מִדְלַק, דְלוּק, נִדְלַק, דְלִיק.
בתחום האש הפועל דָּלַק מציין את קיומה של האש בדרך כלל ללא קונוטציה שלילית (הנרות דוּלְקִים , האש דוּלְקֵת באח). הפועל הִדְלִיק מציין את שלב ההתחלה, בדומה לפועל 'הצית': מדליקים גפרור, מדליקים מדורה. הפעלים דָּלַק ו הִדְלִיק עברו גם לתחום האור שמקורו בחשמל: האור בבית דוּלַק ; הִדְלַקְתִּי את האור. בעקבות זאת הם משמשים גם לציון הפעלה של מכשירים חשמליים: הטלוויזיה דוּלְקֵת (= פועלת); הִדְלַקְתִּי (= הפעלתי) את הרדיו. בלשון גבוהה וציורית נוכל לומר ש"הכוכבים בשמים נִדְלְקוּ " (בדומה לאור החשמל). בלשון הדיבור השורש דל"ק משמש במילים המציינות תכונה חיובית מאוד הקשורה להתלהבות: "מדליקי" (מלהיב), "נדלק על" או "דלוק על" (התלהב, גילה עניין רב, נמשך אל). הערה: דָּלַק במשמעות רדף מקורו האטימולוגי אחר, ואינו קשור לכאן.
השורש שר"ף: שָׂרַף, נִשְׂרַף, מְשַׂרְפָה (קרמטוריום), שמות התואר: שורף ו שָׂרָף
הפועל שָׂרַף מציין פעולה גורמת (מקביל ל'הדליק' ו'הבעיר'); לעתים קרובות הפעלים שָׂרַף ונשרף נושאים קונוטציה שלילית – כלומר מתייחסים לנוק שבשרפה. מילים נוספות מן השורש שר"ף הקשורות לחום רב ולנזקיו: נִשְׂרַף (יי"ש; על שום תהליך החימום הרב שהוא עובר), שָׂרַף = נחש (אולי בגלל הארס ה"שורף") (ובעקבות זאת גם מלאך. שָׂרַף (העץ) מקורו האטימולוגי אחר (עיינו במילונים).
השורש בע"ר: בָּעַר, הִבְעִיר, תִּבְעַרְהוּ, אח מבווערת
השורש משמש במשלב מעט גבוה לציון קיומה של האש, לעתים קרובות במשמעות שלילית. הפועל

הבעיר מכוון להצתת האש. לדוגמה: "מפגינים **הבעירו** צמיגים בצומת".
שימושים מטפוריים: חמתו **בערה** בו להשחית (כעס מאוד); ובעקבות היידיש: מה **בוער** לך? או שאלה **בוערת** – שאלה דחופה, שאינה סובלת דיחוי. ובבנין הפעיל – לגרום למהומה גדולה, למלחמה וכד' המשולות לאש. לדוגמה: "דבריו עלולים **להבעיר** את האזור כולו".
הערה: לשורש **בע"ר** יש משמעויות נוספות: **בַעַר** ו**בערות** (חוסר ידיעה, טיפשות); **ביעור** (סילוק, חיסול, כגון "ביעור חמץ"). ייתכן שהן קשורות מבחינה סמנטית למשמעות היסודית של השורש.

אפשר לסמן מדרג בשימושי הלשון בשלוש הנרדפות על פי משלב הלשון: **שרפה** הוא השימוש השכיח והנפוץ; **זִלְקָה** (משלב גבוה יותר); **בַעַרָה** – נדיר יותר בשימוש בימינו, וייחודו כמונח בכימיה: **לעיון נוסף**: ראו המאמר "זה לא רק סמנטיקה" מאת רונית גדיש, איגרת מידע נ"א (תשס"ד).

חטיבה י: טקסטים מקדימים

41. אליס בארץ המראה – כיתוב גב

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – היסק; ב – הערכה וביקורת (ברמה בינונית)

הרכיבים: מידע על תוכן הספר; מידע על המחבר; דברי הערכה.

א. הרכיב הבולט בקטע 1 הוא 'דברי הערכה'.

מובאות מן הקטע:

– "יצירות מופת של הספרות העולמית, נכתבו במטרה אחת – לגרום הנאה" (שבח ליצירה בראייה גלובלית).

– "...מטרה זו הושגה במלואה בעזרתה של ילדה סקרנית ואמיצה הפוסעת בקלילות במחוזות מופלאים..."

– המובאה מדברי הסופרת וירגינייה וולף, למשל: "...לואיס קרול הוא היחיד המביא אותנו, את כולנו, לצחוק בלי גבול, בחוסר מעצורים מוחלט".

– "המהדורה השלמה היחידה בעברית" (הבלטת הייחוד והחשיבות של התרגום).

ב. בקטע 2 הדגש הוא על הרכיב 'תוכן הספר' – פסקות 2, 3, 4. פסקה 1 עניינה הרכיב 'דברי הערכה'. בשלוש פסקות אלו משובצים פה ושם גם היגדים של הערכה: "עלילה מיוחדת", "פרי דמיון מדהים", "שירי האיגיון... הנודעים".

הערה: גם התשובה שאין רכיב אחד בולט תתקבל כתשובה נכונה ובתנאי שתנומק כהלכה.

שאלה 2 א – היסק (רמה בינונית); ב – הערכה וביקורת (רמה גבוהה)

א. הדמות: עליזה או אליס היא ילדה ואולי נערה ("מבוגרת מעט מזו של ארץ הפלאות") "סקרנית ואמיצה"; אולי גם בעלת כושר הסתגלות ("פוסעת בקלילות במחוזות מופלאים").

העלילה: הגיבורה מסיירת / יוצאת למסע בארץ מופלאה שכללי הזמן והמרחק שלה שונים מאלה של עולמנו ("ופוגשת ביצורים המוזרים ביותר", "ייצירי אגדות"), ולבסוף הופכת למלכה, לאישה. – וגם: העלילה היא "מעין סיפור חניכה, הערוך כמשחק שחמט".

ב. סיבות אפשריות שנכתב עליהם דווקא בספר זה כה מעט על הדמות והעלילה:

הנחת היסוד של מחברי כיתובי הגב היא שהקוראים הפוטנציאליים מכירים את עלילת הספר ואת דמותה של עליזה. (הספר שייך לקאנון הספרותי, דורות של ילדים גדלו עליו, דורות של מבוגרים שבו וקראו אותו ונהנו מתחכמו ומשנינותו.)

– אין זה ספר חדש, ולכן אין צורך להביא את פרטי העלילה והדמות.

– אולי: העלילה היא מפותלת ודחוסה וקשה לתארה בקצרה.

– אולי: לספר זה תבנית ייחודית ומקורית, ולדמות ולעלילה יש משקל פחות מן המקובל בספרות.

שאלה 3: פרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

משפט אחד לעטיפת הספר – **אפשרויות**:

– זה הספר המצוטט ביותר אחרי התנ"ך ושקספיר. (קטע 2)

– "שתי העלילות" אינן רק ספרים לילדים, הם הספרים היחידים המחזירים לקוראיהם את הילדות... " (ווירגיניה וולף, קטע 1)

– 'מבעד למרא' – ספר המשך להרפתקאות אָליס בארץ הפלאות – נחשב גולת הכותרת של יצירתו של לואיס קרול. (קטע 2)

הערה: המשפט הנבחר צריך להיות מנוסח בהכללה, ואם אפשר – גם 'מעט המחזיק את המרובה'. בחירת משפט העוסק בהיבט מקומי, מצומצם לא תיחשב תשובה מלאה.

שאלה 4: היסק ופרשנות (ברמה גבוהה)

על סמך קטע 1 הספר מיועד – לילדים ולמבוגרים.

הנימוק: דבריה של וירגיניה וולף אומרים במפורש שהספר מכוון לילדים ולמבוגרים ("שתי העלילות" אינן רק ספרים לילדים, הם הספרים היחידים המחזירים לקוראיהם את הילדות. בין שהקורא הוא נשיא ארצות הברית או מלכת אנגליה, זקן או צעיר – אין הבדל בן איזה גיל אתה או מידת החשיבות או אי-החשיבות שלך, אתה חוזר אל מחוז הילדות...").

הערה: בכותרת של כיתוב הגב נאמר "ספרי מופת לילדים ולנוער" – מכאן שהספר מלכתחילה נועד לילדים, ואולם מדבריה של ו' וולף עולה שהוא מתאים וקוסם גם למבוגרים.

על סמך קטע 2 הספר מיועד – למבוגרים.

הנימוקים (מכוונים בעיקר להוכיח שאין מדובר בספר ילדים):

– הספר מלווה בהערות של גרדנר ושל המתרגמת, כולל נספחים וכן מסה פרשנית – כל אלה מכוונים למבוגרים.

– בכיתוב הגב לא נאמר שמדובר בספר ילדים (להוציא המילים: "יצירי-אגדות מוכרים משירי חדר הילדים האנגלי").

– הספר יצא לאור במסגרת "המפעל לתרגום ספרי מופת" – זהו אפוא ספר מופת (ואם לא צוין אחרת, ספר מופת למבוגרים).

– נאמר שהספר הוא "המצוטט ביותר אחרי התנ"ך ושקספיר" (וכפי שהתנ"ך ושייקספיר אינם ספרי ילדים כך גם ספר זה).

– נאמר שהספר "מודרני להפתיע בתובנות שלו בתחומים רבים של החשיבה האנושית, מפיסיקה ובלשנות ועד תקשורת ופילוסופיה" – כל זה אינו מכוון לילדים.

– הספר כולל הערות של גרדנר ושל המתרגמת, מסה פרשנית של המתרגמת, נספחים – כל אלה מכוונים לקוראים מבוגרים.

שאלה 5: פרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

כל אחת מארבע האפשרויות עשויה להתקבל כנכונה ובלבד שההנמקה מבוססת ומשכנעת. לדוגמה:

– למעוניינים בספר משעשע וקליל: לפי אחד מכיתובי הגב מטרת הספר "לגרום הנאה", והוא "מביא לצחוק בלי גבול". כמו כן יש בו שירי "איגיון".

– ללהוטים אחר ספרי הרפתקאות ומתח: על פי שם הספר, על פי "סיפור המשך הרפתקאותיה של עליזה בארץ הפלאות", על פי "מסע דמיוני נוסף, רב תמורות ומאורעות".

– לאוהבים להתעמק ברעיונות: על פי הנאמר בקטע 2 "הוא מודרני להפתיע בתובנות שלו בתחומים רבים של החשיבה האנושית, מפיסיקה ובלשנות ועד תקשורת ופילוסופיה".

– למחפשים ספר שנון ומתוחכם: על פי הנאמר בכיתובי הגב: "לראות את העולם במהופך", "יצורים מוזרים", "פרי דמיונו המדהים של המחבר", "סיפור... הערוך כמשחק שחמט".

שאלה 6: הערכה (רמה בינונית-גבוהה)

אפשרות א. כיתוב הגב המשכנע יותר הוא קטע 1. הנימוק: מי שידע את מקומה הנכבד של הסופרת וירגיניה וולף בספרות של ראשית המאה ה-20 ישתכנע מדבריה על הספר. תיאור הספר כיצירת מופת הגורמת להנאה יש לו כוח השפעה רב.

אפשרות ב. כיתוב הגב המשכנע יותר הוא קטע 2. הנימוק: הקטע קושר כתרים לספר: "גולת הכותרת", "המצוטט ביותר", "מודרני להפתיע", "עלילה מיוחדת", "דמיונו המדהים". המידע על הסיפור עצמו, העלילה, מפורט מעט יותר ונותן מושג מלא יותר על תוכן הספר.

הערות:

א. אפשר להיעזר בתשובות הקודמות.

ב. יש אפשרות להתייחס גם להבדלים בין המהדורות, אלא שאין הם נובעים מניסוח כיתוב הגב אלא מן ההבדלים המהותיים בין שתי המהדורות.

הבעה

שאלה 8: הזמנה למפגש עם סופר

בטקסט זה – בלתי רציף על פי סוגו – ישולב מידע עם פרסומת מתונה, כלומר דברי שבח לאורח הערב ושכנוע הנמען לבוא ולהצטרף למפגש עם הסופר. לגבי רכיב המידע אין כמעט מחלוקת ואין צורך בבחירה; ואילו לגבי הרכיב הפרסומי מרחב התמרון גדול יותר, תלוי סגנון אישי (או מוסדי). רכיבי המידע: שם הסופר; שם היצירה או הנושא הספרותי שבמוקד המפגש; סדר היום (אנשים הנוטלים חלק פעיל במפגש שישבו על הבמה (המנחה / המראיין ותוארו, אולי מרצה נוסף); מקום המפגש (ואפשר לציין את האולם בשם או במספר); המועד (יום בשבוע, תאריך עברי ולועזי); השעה (אם קודמת למפגש קבלת פנים וכיבוד קל או התכנסות, מציינים בנפרד את השעה לכך); העלות (מציינים אם "הכניסה חופשית" / "כולם מוזמנים" או אם יש לקנות כרטיס "כרטיסים בקופת... ובערב המפגש..."); הגוף היוזם (העירייה / המועצה / האגודה ל...) והטלפון (לברורים).

רכיבי הפרסומת: דברי השבח יהיו מאופקים ויתבססו על עובדות ביוגרפיות או על מובאה מדברי הערכה שהופיעו בכתבה או במאמר על היוצר בקשר לספרו החדש (אפשר לקבוע טקסט זה על גב ההזמנה). השכנוע אף הוא יהיה במינן זעיר: שימוש בתארים חיוביים, ניסוח נושא המפגש בכותרת מרתקת ומסקרנת. ואפשר להוסיף בהזמנה בקשה להביא למפגש ספר של הסופר (וגם "מכירת הספר במקום" / "הסופר יחתום על ספרו"...) .

מבחינת הלשון – ההזמנה תנוסח בגוף שלישי, ואף פניות בגוף שני אפשריות ("הנכם מוזמנים").
רמת הלשון – בינונית ומעלה. עיטורים גרפיים יכולים להופיע על ההזמנה.

שאלה 9: "המראה הטובה ביותר היא עינו של חבר"

הפתגם מנסח רעיון, קובע חוקיות בחיי אנוש, מאפיין התנהגות מסוימת, ומבקש לשכנע ב"אמת" שלו. כתיבה שנושאה פתגם דומה למדיי לכתובת טיעון. בתחילת החיבור יש להבהיר את משמעות הפתגם, ובמיוחד חשוב הדבר כאשר הפתגם מנוסח בלשון ציורית וחדתית וטווח הפרשנות שלו רחב.

מבנה החיבור על פי המטלה מציע שלוש חלופות, ואפשר לכלול את שלושתן בחיבור: (א) הדגמה (על ידי סיפור מקרה); (ב) ניתוח התופעה (השיפוט הנאמן של חבר, אופייה של ידידות); (ג) הבעת עמדה (הסכמה מלאה או חלקית או הסתייגות). אפשר להתמקד במושג "מראה" ומשמעותה, ואפשר להתמקד במושג "ידידות" כנקודת מוצא, ולהסביר מהי ידידות אמת, עד כמה רצוי שאדם יסמוך על אדם אחר, ומתי מוטב להחליט החלטה אוטונומית, על פי שיקול דעתו ונטיותיו של האדם.

לעיון נוסף: "טיול עם מראה", אתר במרשתת: <http://www.education.gov.il/tochniyot/limudim/etsem/>; עורכת: שריד רביד, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך

42. "כשהנערים שרים" – סקירת סרט

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – הערכה (ברמה בינונית-גבוהה); ב – היסק

א. נימוקים לבחירת שם הסרט בעברית כמשפט לא גמור:

שם מסוג זה מעורר סקרנות: מצביע על מהלך לא ידוע (אולי מפתיע, אולי דרמטי). הכותרת מרמזת, מכוונת ובה בעת גם מכסה.

ב. השלמות רבות אפשריות למשפט הכותרת "כשהנערים שרים...":

...משתנה גישתם לחיים.

...מתהדקים הקשרים בין המורה לתלמידיו.

...נקשרת ברית נגד עריצות מנהל בית הספר.

...המוסיקה מצמיחה לנערים כנפיים.

...ממתבגרים בעייתיים הם הופכים לקבוצה מלוכדת.

...החופש גובר על הדיכוי.

...צומחת אמונה בטוב שבאדם.

שאלה 2: הערכה וביקורת (ברמה בינונית)

איזה מן הקטעים 1 או 2 מתאים יותר ללוח המודעות בבית הספר?

אפשרות א – קטע 1. עלילת הסרט כתובה באופן בהיר וקולח ומעוגנת ברקע היסטורי (הנעדר בקטע 2). הסקירה מתארת שלבים בהתפתחות העלילה, בסגנון המשלב מטפוריקה ומצליח להבליט את הפיוטי שבסרט. נוסף על סיפור העלילה יש התייחסות לדרך הבימוי (הנעדרת מקטע 2) ולאפיונו וכן לתגובות הצופים. יש גם ניסוח של הרעיון של הסרט (המאבק בין דיכוי לחופש – שאינו בקטע 2), כלומר לכותב יש יכולת הכללה והפשטה. לכן דברי ההערכה שלו עשויים לשכנע את קוראי המודעה לצפות בסרט.

אפשרות ב – קטע 2. הקטע "ידידותי" יותר. יש בו תת-כותרות המקילות על קריאה בעמידה ובמהירות. בין רכיבי הקטע שיש להם משקל בהחלטת בני נוער לצפות בסרט: מידע על הבמאי, הצלחת הסרט בצרפת, אזכור פרסי האוסקר של המפיק. כל אלה אינם נזכרים בקטע 1, המתמקד בהרחבה בעלילת הסרט, ברקעו ההיסטורי ובמסריו.

שאלה 3: ביקורת והערכה (ברמה בינונית-גבוהה)

אפשרות א. ניכר שהכתיבה של הגולשים אינה מיומנת:

– הכתיבה מקוטעת וחסרה לכידות: בנויה משברי תארים, מקריאות התפעלות. שימוש מוגזם בסימני קריאה ובשלוש נקודות. מיעוט בכתיבה של משפטים שלמים.
– לשון דיבור ושגיאות כתיב וסגנון: **הה** הידיעה, **ממזמן**, שהיכזיבו.
– שימוש רב בסופרלטיבים, בביטויי רגש מוקצנים ("מרגש עד דמעות", "כל כך יפה מרגש ונוגע", "מקסים") ובאמירות שבח שחוקות ("לא להחמיץ", "אין מילים", "רוצו בהמוניכם", "עובר מסך" ועוד) ולרוב ללא הנמקות.

אפשרות ב. התגובות של הגולשים נכתבות בסגנון המקובל בתגובות במרשתת. מאפיינים את הסוגה הזאת מסרים קצרים, לשון הקרובה ללשון הדיבור, ניסוח ריגושי ללא הנמקות וללא קישוריות, שימוש רב בסימני פיסוק ריגושיים. במובן הזה אפשר לשלול את הקביעה שהכתיבה אינה מיומנת (להוציא את שגיאות הכתיב), שהרי היא מתאימה לסוגה

שאלה 4: הערכה וביקורת (ברמה בינונית)

נימוק להעדפת קטעי הסקירה: הסקירה מספקת מידע שקול ומנומק; כתובה בידי איש מקצוע שאפשר לסמוך על חוות דעתו.

נימוק להעדפת תגובות הצופים: אנשים כמוני וכמוך שראו את הסרט ונהנו הם עדות אמינה; לעתים אנשי מקצוע מכוונים אל יסודות שאינם מדברים אל צופה מן השורה ולכן אני מעדיף תגובות של צופים.

הערה: השאלה אינה מבקשת לשפוט בין שלושת הקטעים אלא בין שני סוגים של חוות דעת: סקירה; תגובות של צופים.

43. "מטיילים" מוסיקה – פתח דבר

שאלות ההבנה

שאלה 1: איתור מידע (ברמה נמוכה)

הנושא	שם הכתבה	הכותב
הקריון בבלגיה	–	דניאל שמיל
המוסיקה ההודית הקלסית	–	אסנת אלכביר
המוסיקאים הגליליים	"מוסיקה שנובעת כמו מעיין"	אהוד בנאי
–	"ערש האדם, מקצב הלב"	דובי לנץ ויעקב רוזנבליט

שאלה 2: א – איתור מידע (ברמה נמוכה); ב – הערכה (ברמה בינונית).

- א.** כל המובאות לקוחות מהכתבות שבכתב העת "מסע אחר".
- ב.** הבאת דברים בשם אומרם היא דרך הצגה תמציתית, ישירה, אותנטית, לעתים – דרמטית, המאפשרת לקורא הפוטנציאלי "לשמוע" את מגוון הקולות האישיים של הכותבים המופיעים בגיליון ולעמוד על טיבו וסגנונו של כל אחד מהם. בטקסט "מקדים" – כמו פתח דבר – המובאות אמורות להטעים את הקורא מן הטקסטים שהוא אמור לקרוא בגיליון עצמו.

שאלה 3: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

מאפיינים פרסומיים:

- פנייה בגוף שני לנמען: "אם אתה רוצה"; "אנו מציעים לכם..."
- שימוש בשאלות (בפסקה הרביעית).
- שימוש במילים בעלות קונוטציה חיובית ובמעצמים (סופרלטיבים): "אחד מזמרי הנשמה הגדולים ביותר"; "חוייה כוללת של מילים, קולות וצלילים".
- הבטחות קוסמות: "מסעות חדשים"; "לחצות גבולות"; "לבנות גשר בין בני אדם לבני אדם"; "להמס מחלוקות"; "לקרב בין שתי גדות נהר".
- לשון ציורית, אמירות רגשניות וקיצוניות: "במגדל בבל זה של עולמנו"; "מוסיקה היא שמו השני של כל אדם"; "מוסיקה שנובעת כמו מעיין"; "לקרוא לבני אדם להקשיב זה לזה ולעולם כולו..."
- משיכת הנמען: הוספת שי – תקליטור.

שאלה 4: היסק ופרשנות (ברמה בינונית)

רעיונות חברתיים בטקסט:

- עולמנו מפורד ושסוע לשפות שונות ולמצואיות שונות, ורק המוסיקה יכולה לגשר ביניהן;
- בניית גשר בין אדם לאדם תיעשה באמצעות המוסיקה.
- אם רוצים להכיר עם, יש לשמוע את המוסיקה שלו.
- קיימת זיקה בין גאוגרפיה והיסטוריה של מקום למוסיקה עממית שנוצרת בו.

שאלה 5: א – פרשנות והיסק (ברמה נמוכה-בינונית); ב – הערכה וביקורת (ברמה בינונית-גבוהה)

א. המשאלה של עורכי כתב העת צנועה ביחס לחזונו של מלחינים במאה ה-20 (א' סקריאבין, צ' פראנק), שחלמו לבנות גשר מוסיקלי בין מלאכים לבני אדם. המטרה של העורכים היא "אך ורק" לבנות גשר בין אדם לאדם.

הערה: ההיגד מופיע בראשית פסקה, ויש ליצור זיקה לאחור עם האמור בפסקה הקודמת.

ב. להלן שתי הצעות לתשובות מנוגדות:

אפשרות א. אפשר לקבל את האמירה של העורכים כפשוטה – הם אכן מציבים מטרה מעשית יותר מן המטרה הקוסמית-אוטופית של המלחינים הדגולים. משאלתם החינוכית היא בת השגה בעולמנו.

אפשרות ב. קשה לומר שבניית גשר בין בני אדם לבני אדם היא משאלה צנועה. את המשאלה הזאת האנושות לא מצליחה להגשים בכל תולדותיה, ויוכחו המלחמות הבלתי פוסקות בין בני אדם בני לאומים שונים.

הבעה ואוצר מילים

שאלה 6: פתח דבר לספר המחזור של חטיבת הביניים

המאפיינים של "פתח דבר" או של "הקדמה" קשורים באופיו של הטקסט הארוך, שאותו הם מציגים לנמען, וכן בסוגה שלו: ספר מדעי, כתב עת, או לעניינו "ספר מחזור". בטקסט מסוג זה המוען פונה אל הנמען והוא מזדהה בשמו ובתפקידו – בין שהוא מחבר הספר, העורך של כתב העת או המתרגם. בטקסט זה יש משום הצצה אל מאחורי הקלעים של מלאכת כתיבת הספר. "פתח דבר" שייך לשורה של טקסטים הנחשבים פְּרָה-טקסט (paratext), מעין "תוצרים נלווים" של הטקסט העיקרי. המאפיין טקסט מסוג זה הוא שיש לו 'קשר אל', אך אינו 'חלק של' גוף טקסט שלם. הטקסט הוא אוטונומי מבחינה סמנטית, כלומר בעל משמעות עצמאית, ועם זאת הוא תלוי הקשר בין-טקסטואלי: הוא מתייחס אל טקסט רחב היקף הצמוד לו, ואשר אינו מוכר עדיין לנמען – הספר או כתב העת.

מקובל לכתוב "פתח דבר" בראש גיליון של כתב עת או בפתח אסופה או ספר אחר שכמה השתתפו בכתיבתו. לרוב העורך הוא שכותב את פתח הדבר וסוקר בו את תכניו של הפרסום. סגנון הטקסט תלוי בבחירתו של הכותב ובסוג הפרסום. סביר שפתח דבר של מגזין או של כתב עת פופולרי יישא אופי של טקסט מדריך, לעתים בעל סממנים של פרסומת. הסקירה תבליט את החיובי, החדשני, המרתק והמיוחד שבגיליון. אפשר לצפות לשימוש בסופרלטיבים, לתארים בעלי עומס רגשי חיובי מבחינה סמנטית, למשלב לשון בינוני ומעלה ואף ללשון פיגורטיבית. לעתים פתח הדבר מנוסח כמכתב אישי (או פסידו-אישי). פורמט זה מכתוב פניות ישירות לנמען בגוף שני ("במאמר תמצאו..."), וכן נוסחאות סיום המביעות תקווה ואיחולים להנאה בקריאה. חתימת השם באה לעתים לאחר הצהרת קרבה כלשהי ("שלכם" / "חורף בריא" / "שנה טובה").

"פתח דבר" בספר מחזור עשוי להכיל חלק מן הרכיבים הללו. המוען הוא בן המחזור, אחד מן החבורה שהייתה יחדיו בשנים האחרונות בבית הספר. לעתים עשוי מנהל בית הספר להציע את תרומתו לכתובת "פתח דבר" כזה. מן הראוי לומר משהו על הסוגה של "ספר המחזור" כדי לגזור ממנה את תפקידו של "פתח הדבר" המקדים. ספר המחזור מכיל רשימה של כל תלמידי המחזור וכולל לרוב תצלום, שם, פרטים אישיים, וכיתוב קצרצר על ייחודו של המתבגר (הישג, אירוע,

מאפיין, תפקיד). הכתיבה נושאת אופי אישי, הטון חגיגי ונרגש, והסגנון נוטה אל ההומור והשנינות. משלב הלשון עשוי להכיל צירופי סלנג בצד לשון גבוהה. הפונקצייה של הטקסט היא מזכרת, לכן נושאים הנוגעים לפרדה של חבורה ולצו הזיכרון יופיעו, מן הסתם, "בפתח הדבר" של ספר מחזור. הטקסט עשוי להכיל אזכורים של מאורעות חשובים בפרק הזמן המשותף לבוגרים, וכן הגיגים ההולמים שעת פרדה של ידידים. תקוות, איחולים, עצות, בקשות – כולם מקומם בטקסט מסוג זה. ביטויים בנוסח "שמחה המהולה בצער" וכן קשת רחבה של רגשות (גלויים או משתמעים) אף הם ממוסכמות כתיבה טקסטית זו.

שאלה 8: גבול

הצירוף	דוגמת שימוש	קונקרטי / מטפורי
חוצה גבולות		קונקרטי בחלקו, שכן כשמדובר בדבר מופשט המושג 'חוצה' הוא מטפורי (נאמר על תופעה, רעיון, המצאה, מעשה אמנות – שנעשים מוקרים, נפוצים, שימושיים במרחב גאוגרפי רחב ובתרבויות שונות מעבר לגבולות המקום או המדינה שבהם מקורם).
בלי גבול	הבן דרש מהוריו עוד ועוד כספים בלי גבול.	משמעות מטפורית (בלי מידה, בלי איפוק)
ביקורת גבולות	בדיקה בביקורת הגבולות העלתה שהדרכון אינו תקף.	קונקרטי
הבריה את הגבול	כמה פליטים ניסו להבריה את הגבול אך נתפסו בידי הצבא.	קונקרטי
הסגת גבול	השכן הואשם בהסגת גבול: הרחבת דירתו בעל חשבון השטח המשותף של דיירי הבניין.	קונקרטי
הציב גבול	ההורים נכשלו בכך שלא הציבו גבול לילדם, והתנהגותו נעשתה פרועה.	מטפורי (המילה גבול חורגת כאן מהקשר של מקום פיזי ומתייחסת לחוקים, למגבלות, לסייגים)
השמים הם הגבול	באהבה ובעשיית חסד השמים הם הגבול.	מטפורי (אין שיעור, אין מידה)
משמר הגבול	משמר הגבול מנע חדירת מסתננים ליישובי הספר.	קונקרטי
עובר כל גבול	המעשה הזה עובר כל גבול. הילד הזה עובר כל גבול בחוצפתו.	מטפורי (מוגזם / מגזים, מתעלם לחלוטין מן הנורמות)
על גבול ה-	ההתנהגות הזאת היא על גבול הגסות.	מטפורי (כמעט)
תחנת גבול	תחנת הגבול בין שתי המדינות כבר אינה מאוישת.	קונקרטי

מטפורי (אי אפשר לקבל עוד התנהגות מסוימת)	המורה אמרה לתלמידים: יש גבול לסבלנות שלי.	יש גבול
--	---	---------

חטיבה יא: מקבצים

44. זיהום האוויר: הפחמן החד-חמצני וגזים אחרים

שאלות ההבנה

שאלה 1: היסק (ברמה בינונית)

בתרשים (שבקטע 2) מופיעים רק מקורות הפחמן החד-חמצני מפעילות האדם (תחבורה, שרפת פסולת מוצקה, תעשייה, מקורות אחרים מפעילות האדם), ואילו על פי הטקסט בקטע 2 הגז הזה נוצר גם ממקורות אחרים בטבע.

שאלה 2: פרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

הטקסט שבו מידע מרבי – אפשרויות:

(1) בטבלה (קטע 3) מרוכז מידע על הפחמן החד-חמצני מארבעה היבטים: סימון כימי, תיאור, מקורות, השפעה ונזק.

(2) בקטע 1 אמנם לא מפורט הנזק של הפחמן החד-חמצני אבל מוסבר איך נוצר הגז ומה מקורו העיקרי.

הערה: בקטע 2 יש מידע (מפורט) רק על מקורות הפחמן החד-חמצני. קטע 4 דן רק בדרכי ההתמודדות לצמצום זיהום האוויר (אמנם אין נזכר בו הגז הנדון אך נראה שעיקר האמור בו קשור לגז הזה). שתי התשובות לעיל יתקבלו כנכונות ובלבד שינומקו.

שאלה 3: היסק (ברמה נמוכה)

א. הגז המזיק רק לאדם: פחמן חד-חמצני.

ב. הגזים המזיקים לאדם ולצמחייה: גפרית דו-חמצנית וחנקן דו-חמצני.

ג. גז שלא ברור למה הוא מזיק: חנקן חד-חמצני.

שאלה 4: היסק (ברמה נמוכה)

חנקן חד-חמצני, NO	גפרית חד-חמצנית, SO ₂	פחמן חד-חמצני, CO	תעשייה
	+	+	(קטע 2)
+		+	רכב
+	+		תחנות כוח
		+	חימום ביתי

הערה: הפעולה הנדרשת היא שיבוץ נתונים המוצגים בטבלה נתונה (קטע 3) לטבלה המאורגנת בדרך אחרת. הנתונים ממוקדים בשתי עמודות בטבלה המקורית: המזהם והמקור. נתון אחד מקורו בקטע 2.

שאלה 5: היסק (ברמה בינונית-גבוהה)

הצבע והריח עשויים לשמש אזהרה מפני הגז. בהיעדרם האדם אינו יודע שהוא חשוף לגז ושנשקפת לו סכנה, ולכן אין הוא פועל ואינו מתרחק מן הזיהום. לפיכך תכונותיו אלו של הגז מסכנות את האדם.

הערה: התשובה אינה מצויה בטבלה, ויש להסיק אותה מן הנתונים וכן להישען על ידע עולם.

שאלה 6: היסק (ברמה גבוהה)

דרך האוורור אינה נמנית בקטע 4 – כי היא אינה מקטינה את פליטת הגז המזהם. **הסבר:** כל אמצעי הבקרה שנזכרו בקטע 4 מכוונים להקטנת פליטת הגז ולא לפתור בעיה מקומית כגון פגיעה באדם מסוים. אשר למסיחים: אפשרות א – המכשור הטכנולוגי הוא מכנה משותף לכל האמצעים שנועדו להקטנת פליטת הגז; אפשרות ג – בטקסט יש עוד אמצעים שאינם מונעים לחלוטין את פליטת הגז אלא רק מקטינים אותו. אפשרות ד אינה נכונה מכיוון ש-ג אינה באה בחשבון.

שאלה 7: א – היסק ופרשנות (ברמה בינונית); ב – היסק (ברמה נמוכה)

א. באזורים אלו – הערים הגדולות – ריכוז כלי הרכב הוא הגדול ביותר, ולכן שם נוצר על פי רוב הזיהום החמור ביותר.

הערה: התשובה מתבססת על ידע עולם שמחוץ לטקסט.

ב. מתקני ניטור ובקרה מאפשרים לקבל התראות על החמרת הזיהום.

הערה: המידע נמצא בקטע 4 במפורש, ואולם נדרש היקש: המידע על רמת זיהום האוויר באזור מסוים מקורו באותם מתקני ניטור ובקרה.

45. לוח השנה העברי

שאלות ההבנה

שאלה 1: פרשנות (ברמה גבוהה)

המידע בטקסט 1 המבהיר איך נוצר חוסר התיאום בין לוח השנה הירחי בין עונות השנה: "הלוח העברי מיוסד על שנת הירח, וזו קצרה, כידוע לנו כבר, משנת השמש באחד עשר יום."

שאלה 2: פרשנות והיסק (ברמה בינונית-גבוהה)

המידע שבתרשימים מקביל לטקסט 1.

הערה: הכוונה לשני התרשימים גם-יחד. לתרשים ב כשהוא לעצמו יש מקבילה בטקסט 2.

שאלה 3: היסק (ברמה בינונית)

היחס בין תרשים א לתרשים ב הוא: בעיה – פתרון.

שאלה 4: הערכה (ברמה נמוכה-בינונית)

המבנה של המידע בפסקה השנייה של טקסט 2 הוא – סדר כרונולוגי. ההנמקה: דרך העיבור של הלוח היהודי נסקרת על פי התקופות ההיסטוריות מן המוקדם אל המאוחר: תקופת בבל (הגלות שלאחר בית ראשון); תקופת בית שני והסנהדרין; חורבן היישוב היהודי (חורבן הבית); ביטול הסנהדרין (המאה ה-4 לסה"נ).

שאלה 5: היסק (ברמה גבוהה)

בדרך העיבור ניכרת התפתחות בחשיבה האנושית מן המוחשי אל המופשט: תחילה התבססה דרך העיבור על המוחשי: על מראה עיניים ועל החושים – מזג האוויר או מצב היבולים של אותה שנה; לאחר מכן (בבית שני) נעשה כבר החישוב מראש והפרסום היה באמצעות משואות ושליחים; בימי הלל השני פותחה שיטת חישוב מתמטית מכלילה המאפשרת לקבוע לשנים רבות מראש מתי תחול שנה מעוברת. הנוסחה מאפשרת עיון בכתוב ואין עוד צורך בהתבוננות בטבע.

הבעה

שאלה 6: מקומו של לוח השנה העברי בחיי

מדינת ישראל מתנהלת על פי שני לוחות שנה: העברי (מבריאת העולם) והלועזי ("הכללי", "למנינים", הוא לוח השנה הגרגוריאני המתוקן מ-1582), המונה את השנים מהולדת ישו. יש קבוצות בארץ שבשבילים קיים לוח שנה אחד, או בעיקר אחד – העברי. רוב לוחות השנה והיומנים המונפקים בארץ תחילתם בראש השנה העברית, וכל יום מסומן הן בתאריך העברי הן בתאריך הלועזי.

אף כי שנת הלימודים בבתי הספר מתחילה ומסתיימת בתאריך לועזי, הרי החופשות במהלך השנה נקבעות על פי חגי ישראל ומועדיו של הלוח העברי. גם מועדים שנקבעו בדורות האחרונים מצויינים על פי הלוח העברי: "א באדר, ה' באייר, כ' בתמוז ועוד. ימי הולדת יש החוגגים לפי התאריך העברי, בעיקר אם הם קשורים בחגים, ולהבדיל תעודת פטירה וכתובת על מצבה נושאות לרוב תאריך עברי. מסמכים רשמיים של מוסדות המדינה נושאים תאריך עברי, הקודם ללועזי.

בהזמנות לאירועים רשמיים, לכנסים ולחגיגות נוהגים בדרך כלל לציין גם את התאריך העברי. החיבור המתבקש עשוי לנטות אל האינפורמטיבי גרידא ולהכיל עובדות, והוא עשוי להיות תיאורי-ריגושי המכיל אף רעיונות. הסוגה של הכתיבה קשורה ותלויה בתלמיד ובאורח חייו. יש לצפות, כמובן, שהחיבור על תכניו ומאפייניו שיכתבו תלמידים מבתי הספר הממלכתיים דתיים יהיה שונה מזה שיכתבו תלמידי בתי הספר של החינוך הכללי.

את ההדגשים של לוח השנה העברי יוכלו התלמידים לציין בחיבוריהם. תלמידים דתיים יכתבו, מן הסתם, על הקשר שבין הלוח העברי לעונות השנה, על ראש השנה ועל החגים האחרים כנקודות ציון חשובות במהלך השנה, על עשרת ימי תשובה, ספירת העומר וימי בין המצרים, על ראשי חודשים, על שנה מעוברת, ועל יום ההולדת וציוני דרך משפחתיים המצויינים לפי התאריך העברי. בחיבור אפשר להזכיר מימרות הקשורות בלוח העברי, כגון "משנכנס אדר מרבין בשמחה", "אותיות של טל ומטר", וגם ניבים מלשון הדיבור, כגון "אחרי החגים" ועוד. כן אפשר להזכיר

שירי זמר שנושאים עונות השנה או מועדי ישראל. אפשר לציין גם שמות פרטיים ושמות משפחה הלקוחים מן הלוח העברי, כגון סיוון, כסלו, טבת, אדר, ניסן, ושל חגי ישראל, כגון חנוכה, פסח. החיבור יכתב מנקודת המבט האישית ובהתאם לסביבתו של התלמיד. עם זאת בהחלט אפשרי גם חיבור בעל אופי כללי שיתאר את החיים במדינת ישראל על פי שני לוחות השנה, ואף יטען טענה או ימתח ביקורת, למשל על מקומו השולי של לוח השנה העברי בקרב הציבור בארץ. אפשרי גם חיבור שיעלה הצעות לשינוי המצב הקיים בישראל.

לעיון נוסף

ידיעות ומסמכים הקשורים בלוח העברי

יום רביעי, 16 בנובמבר 2005: הכנסת אישרה בקריאה טרומית הצעת חוק שהגיש יו"ר המפד"ל שאול הלום, המחייבת את משרד הפנים להוסיף את התאריך העברי המדויק במסמכי לידה ופטירה.

30/5/2005: ח"כ לאה נס (ליכוד) הניחה היום על שולחן הכנסת הצעת חוק לפיו סימון תפוגת מוצרים למכירה יחויב בציון תאריך עברי, בנוסף לתאריך הלועזי. ח"כ נס הסבירה את מטרת החוק: "ראוי כי במדינת ישראל, בה לוח השנה הרשמי הוא הלוח העברי ואוכלוסיות נרחבות מן הציבור פועלות רק על פיו, תחול חובת סימון מוצרים בתאריך עברי".

משרד האוצר – אגף שוק ההון, ביטוח וחסכון
נוהל כתיבת חוזרים, אישורם ודרך הפצתם
מבנה החוזר – דרך כתיבת החוזר

[- -]

להלן הנחיות למבנה החוזר:

התאריך – יינתנו שני תאריכים:

תאריך עברי – התאריך יירשם כתאריך עליון ויכתב כך: "ב' באדר א' התש"ס".

תאריך לועזי – התאריך יירשם כתאריך תחתון ויכתב כך: "8 בפברואר 2000".

[- -]

46. פאבלו פיקאסו

שאלות ההבנה

שאלה 1: א – פרשנות (רמה בינונית); **ב – הערכה וביקורת** (ברמה נמוכה-בינונית)

א. כותרת לכרזה – אפשרויות לדוגמה:

– פאבלו פיקאסו: מציאות ואגדה

– ילד הפלא של הציור: פיקאסו

– פיקאסו: גאונות וחיוניות של צייר

– פיקאסו שידע לעשות הכול! (1881 – 1973)

– גאון המאה? פאבלו פיקאסו

הערה: הכותרת יכולה להיות משפט חיווי, משפט שאלה או צירוף מילים שאינו משפט. על הכותרת להיות מכלילה ושוזרת יחדיו את המשותף לארבעת הקטעים. אין להסתפק בשם הצייר בלבד.

ב. משפט פתיחה לצורך מודעה על תערוכת ציורי פיקאסו (+ נימוק) – אפשרויות:

– "אני ציירתי ציורים אקדמיים בגיל שבע..." (מדברי פיקאסו)

– "בציור אין ילדי פלא..." (מדברי פיקאסו)

– "דומה כאילו ידע לעשות הכול באמנות" (מדברי מבקר אמנות)

נימוקים: המשפט המצוטט צריך להכיל שתי תכונות: מבחינת הנושא – הבלטת גדולתו וייחודו של פיקאסו; מבחינה סגנונית – אמירה שיש בה מן הפיקנטי, המסקרן, המושך, החידתי. היגד וידווי של האמן פותח צוהר לדמותו, ועשוי להיות משכנע ומושך יותר מדברי הערכה מכלילים ושקולים מפיו של חוקר אמנות מעריץ.

שאלה 2: פרשנות והיסק (ברמה בינונית-גבוהה)

המסופר על לידתו של פיקאסו (קטע 3) מוגדר "אגדה" כי:

– אין כנראה תיעוד מוסמך לאירוע זה של לידתו (חוץ מעדותו של פיקאסו עצמו, שאין לראות בה מקור אובייקטיבי).

– אגדות רבות נקשרו בחייו, וסביר להניח שאף סיפור זה אינו עובדה אלא נועד להאדיר את דמותו (כדוגמת סיפורי לידה יוצאי דופן של גיבורים מקראיים שנולדו לנשים שהיו עקרות).

שאלה 3: פרשנות (ברמה בינונית-גבוהה)

א. מה שגרם לך להבין כאילו פיקאסו לא חשב את עצמו לילד גאון הוא המשפט: "אני לעומת זאת לא ניחנתי בגאונות הזאת. חסרה לי ידו המגושמת של הילד, הנאיביות שלו..."

הערה: שני משפטים אלו – אם מקבלים אותם כפשוטם – עולה מהם שהוא לא ניחן בגאונות ושחסרה לו ידו של הילד הצייר.

ב. דורית צודקת בטענתה שפיקאסו מספר על עצמו שהיה צייר גאון כבר מילדות על פי המשפט "אני ציירתי ציורים אקדמיים בגיל שבע, שדייקנותם הפתיעה אותי", כלומר ציוריו כילד היו ברמה כל כך גבוהה שהיו ראויים להיכנס להיכל האקדמיה. המשפטים שהטעו את דן נוסחו בשנינות ובחריפות בדרך של "הפוך על הפוך": פיקאסו אומר שחסרה לו ידו המגושמת של הילד, הנאיביות שלו – כלומר "חסרו" לו תכונות בוסר של ילד; חסרון תכונות אלו הוא מבחינתו יתרון הגאון האמתי. במשפט "לא ניחנתי בגאונות הזאת" הדגש הוא על המילה "הזאת", כלומר הגאונות הרגילה של ילדים. הוא היה מוכשר עד כדי כך שכבר מילדותו צייר כמבוגר – ציורים אקדמיים.

שאלה 4: הערכה וביקורת (ברמה נמוכה-בינונית)

הקטע המרתק ביותר והקטע המרתק פחות – אפשרויות תשובה:

קטע 1: נראה רחוק מהאפיון "מרתק" – זו רשימה ביוגרפית של מאורעות-עובדות.

קטע 3: מרתק ביותר בהיותו מגולל סיפור הצלה ממוות של תינוק באמצעות ברק המצאה בת-רגע.

קטע 4: מרתק ומעניין כיוון שהוא חושף את אישיותו של פיקאסו: את הערכתו העצמית הגבוהה, את יהירותו של האמן ואת ניסוחיו המתוחכמים.
הערה: תתקבל כל תשובה מנומקת כהלכה. גם בקטע 1 האירוע של 1895 מרתק כפרט בודד.

שאלה 5: א – היסק; ב – הערכה (ברמה בינונית)

א. פיקאסו – "גדול מן החיים":

קטע 1: בשנת 1985, בן 14, ביצע ביום אחד פרויקט מבחן באמנות שהמרצים הקציבו לו חודש ימים; זו הוכחה למהירות החשיבה והעשייה האמנותית, להחלטיות ולכוח היצירה השופע.

קטע 2: ביטויים כמו "ידע לעשות הכול באמנות", המשפט: "...ויכול היה לרשום ולצייר באופנים שונים כל-כך, עד שאפשר בקלות להאמין שהיה קבוצה שלמה של אמנים".

קטע 3: "אנשים נהגו להעריץ את חיוניותו גם כשהיה כבר בן תשעים. חיוניות זו הייתה... ההיבט החשוב ביותר ביצירתו והיא הייתה קיימת בו מלידה".

קטע 4: צייר "ציורים אקדמיים בגיל שבע, שדייקנותם הפתיעה" אותו.

ב. הקטע המעצים ביותר את פיקאסו כאמן – אפשרויות:

קטע 2: הכותרת מנוסחת כסופרלטיב המאדיר את דמותו ("ידע לעשות הכול"), והטקסט חוזר על אמירה גורפת זו ("כאילו באמת ידע לעשות הכול באמנות") ומחזק אותה על ידי פירוט תחומי האמנות השונים שבהם שלח ידו – והצלח, וסגנונות היצירה המגוונים (ראליסטי בצד מופשט) – שעיצב בהצלחה. האנלוגיה – בין תפוקתו האמנותית של האיש לבין זו של קבוצת אמנים – בונה ממד על-טבעי, ומציבה אותו על כן כאחד האלים.

קטע 4: הכרזתו-עדותו של פיקאסו עצמו על כישורו המופלא מילדות מצביעה על אישיותו המגלומנית מצד אחד, אך בה בעת עשויה לשכנע שאכן היה יוצא דופן בכישוריו האמנותיים, ובדמותו הססגונית ניפץ כל מיתוס נפוץ. דחייתו את המושג "ילד פלא" כתיאור "הקטן" עליו, והגדרתו את עצמו כ"גאון" וכ"צייר אקדמי" מגיל רך הן מעבר לכל שבח והלל שאפשר להכתיר בהם אמן בן תמותה.

שאלה 6: פרשנות (ברמה בינונית)

התכונה שעליה אי אפשר ללמוד מתוך הקטעים: שובר מוסכמות.

הבעה

שאלה 7: "ציור של אמן הוא בגדר מחשבה ורעיון"

במטלה זו התלמיד מתבקש לנסח את הרעיון, את היגד העל, את המשמעות, את "המסר" של טקסט חזותי שהוא יצירת אמנות – ציור, רישום. בדרך כלל קל יותר לנסח את נושא הציור ועלילתו מלנסח רעיון – משימה זו מורכבת, מופשטת ומעודנת יותר. היא פרי פרשנותו של המתבונן ונקודת מבטו. לכן אין להקפיד על "נכונות" הרעיון שהתלמיד מבטא (בהנחה שאין החמצה גמורה). בצירוף "בגדר מחשבה ורעיון" אפשר לכלול גם הלך נפש ואווירה – הקשורים בפעולה, בנוף או גם בצבעים – קודרים או מוארים, וכן רגשות שונים – המתגלים בהבעות הפנים ובהעמדת הסצנה שבתמונה. במילוי מטלה זו רצוי לשתף את המורה לאמנות.

על התלמיד לבחור תחילה תמונה "המדברת" אליו. מבחינת הנושא – עליו להחליט אם יבחר בציור שבו דמות מרכזית (או דמויות) או בציור ללא דמויות אדם. מבחינת הסגנון – עליו להחליט אם יבחר בציור שבו יסודות ראיסטיים או בכזה שסגנונו מופשט.

מבחינה תמטית יש נושאי ציור "מסורתיים" הכרוכים ברעיונות חברתיים ובהשקפות פוליטיות או דתיות. הנה נושאים של תמונות שמומלץ להפנות אליהם את התלמידים: דיוקנאות (פורטרטים) של שליטים ואנשי שם, ציורים בנושאים מן המקרא (למשל הגירוש מגן העדן, דוד וגולית), ציורי מחאה המציגים מראות של דלת העם או מחזות היסטוריים.

כהכנה לכתיבה האישית אפשר להציע לתלמידים, במסגרת הכיתה כולה, לנסח כותרות חלופיות לתמונה; כותרות מורחבות המנוסחות במשפט תחבירי מלא. הכותרת עשויה להתמקד בפריט שבתמונה, בנושא התמונה, או ברעיון כלשהו שהתלמיד מוצא בה והעשוי להוביל אל חשיבה מכלילה, שעניינה אנשים המצויים באותה סיטואציה או אמירה על טבע האדם, על קשרים חברתיים, על אהבת הטבע, על בעלי חיים ועוד ועוד.

העמדת הדפים של כל התלמידים ברצף תציג "תמונות בתערוכה".